

Vanjska evaluacija Udruge za prirodu, okoliš i održivi razvoj Sunce 2005.-2014.

Evaluatorica: Marina Škrabalo

Gorski kotar, 18. kolovoza 2015.

Sadržaj

Sažetak	3
1. Uvod: svrha i metode vanjske evaluacije	5
2. Relevantnost Udruge Sunce	7
3. Učinci i utjecaj Udruge Sunce	11
3.1. Utjecaj na javnu politiku zaštite okoliša i prirode u kontekstu pristupanja EU i dalje	11
3.2. Utjecaj na lokalnu politiku i upravljačke prakse u području zaštite okoliša i prirode	20
3.3. Utjecaj na javnost	31
3.4. Utjecaj na aktivističke i stručne organizacije	38
4. Organizacijski razvoj i održivost	41
5. Zaključak i preporuke	46
Prilog 1 – Izvori informacija za vanjsku evaluaciju	51
Prilog 2 - Popis evaluacijskih pitanja	54
Prilog 3 - Nalazi samoprocjene organizacijskih kapaciteta Sunca, prosinac 2014.	57

Sažetak

Ovu vanjsku evaluaciju Udruga Sunce je samoinicijativno naručila na ljeto 2014. godine u svrhu osvrta na ukupan rad i uspješnost Udruge tijekom proteklih deset godina, od početka 2005. do sredine 2014. godine s dopunom određenih podataka sve do kolovoza 2015. kada je finaliziran evaluacijski izvještaj. Ovo razdoblje je podudarno s tijekom pregovora RH o ulasku u EU kada je nacionalna politika zaštite okoliša i artikulirana kao zasebno, kompleksno područje javnog upravljanja i ulaganja, visoko na ljestvici prioriteta EU, uz imperativne uključivanja zainteresirane javnosti. Radi se o ključnoj kontekstualnoj odrednici djelovanja Udruge Sunce, kako u pogledu programskih prioriteta tako i izvora financiranja te dinamike organizacijskog razvoja. Istodobno, Udruga Sunce upravo od 2005. godine svoje djelovanje temelji na participativno formuliranim višegodišnjim strateškim planovima (2005.-07.; 2008.-11; 2011.-16.) što je utjecalo na koherentnost ciljeva i aktivnosti, a time i na potencijale za ostvarenje očekivanih društvenih promjena.

Ključni kriteriji ove evaluacije su relevantnost djelovanja Udruge Sunce u odnosu na društveni problem (stanja i zaštite okoliša i prirode), aktivističku zajednicu, javnost i institucije, te, posljedično, učinci i njihov zbirni utjecaj koji je Udruga ostvarila na stanje zaštite okoliša i prirode u RH u proteklih deset godina, koristeći metode istraživanja, javnog zagovaranja, obrazovanja i inovacija u upravljanju okolišem. Uz to, evaluacija se osvrće na organizacijski aspekt, vođena pitanjima o tome koji su to načini organizacije i mobilizacije resursa doprinijeli, a koji su otežali postizanje prepoznatih društvenih učinaka Udruge, s konačnim komentarom na faktore održivosti i kvalitetu organizacije.

Ova je vanjska evaluacija potvrdila opći dojam članova Udruge te njezinih ključnih dionika iz javnog i neprofitnog sektora zaštite okoliša i prirode te znanstvene zajednice da je Sunce u proteklih deset godina izraslo u vodeću okolišnu udruhu u Dalmaciji i jedan od glavnih izvora znanja i zagovaračkog djelovanja za okolišni pokret u Hrvatskoj, i to posebno u odnosu na problematiku zaštite mora i mehanizama upravljanja zaštićenim područjima i vrstama, korištenje pravnih mehanizama za sudjelovanje javnosti u okolišnom odlučivanju, a napose u odnosu na goruće probleme neusklađenih, ekološki neopravdanih i netransparentnih lokalnih i regionalnih planova gospodarenja otpadom. Kao glavne odlike organizacije, dionici ističu njezinu stručnost, temeljitost, organiziranost, aktivnost i sposobnost suradnje s različitim akterima, posebice institucijama vlasti. Kao njezinu specifičnost, ističu snažno utemeljenje javnog zagovaranja u znanstvenim i stručnim istraživanjima i poznavanju konzervacijske biologije, okolišnog prava i institucionalnog okvira za zaštitu okoliša i prirode.

Programski prioriteti i najveća postignuća udruge, korespondiraju i s nekim od kritičnih točaka pregovora RH o ulasku u EU u Poglavlju 27- Okoliš (ekološka mreža Natura 2000, deficit informacija o morskim staništima, gospodarenje otpadom, manjak upravljačkih kapaciteta). Sunce je njima pristupilo istraživački i zagovarački, s velikom temeljitošću i upornošću. Pritom je na lokalnoj razini pokušavalo afirmirati i inovativne prakse u dometu svakog građanina i lokalnih institucija vlasti te je intenzivno radilo na edukaciji građana, posebno djece, mladih i nastavnika. U području zaštite prirode, najkonkretniji uspjesi udruge uključuju izradu i donošenje planova upravljanja nacionalnim parkovima i parkovima prirode (NP Kornati, NP Brijuni, NP Mljet, PP Lastovsko područje, PP Telašćica) i to participativnom metodologijom osmišljenom zajedno sa DZZP. Pritom je Sunce prikupilo podatke o morskim staništima na preko 500 lokaliteta te doprinijelo zaštiti morske cvjetnice te vidre kao vrlo ugroženih vrsta, što je bio i dragocjen odgovor na deficit kapaciteta u akademskoj zajednici i javnom sektoru.

U području zaštite okoliša, Sunce je pokrenulo i pobijedilo u dva presedanska slučaja korištenja pravnih mehanizama za zaštitu prava sudjelovanje javnosti u okolišnim politikama. To su (1) odluka *Vijeća Arhuške konvencije* u korist Sunca iz 2013. godine koja je obvezala RH da izmjenama Zakona o otpadu omogući sudjelovanje javnosti u donošenju lokalnih planova gospodarenja otpadom te (2) recentna pravomoćna presuda Upravnog suda u Splitu iz srpnja 2015. kojom se cementari CEMEX prvo odgađa primjena, a onda i poništava rješenje spaljivanje goriva dobivenog iz mješovitog komunalnog otpada. Ova je sudska presuda ne samo presedan za novu sudsku praksu već će vjerojatno utjecati na ishod plana izgradnje regionalnog centra za gospodarenje otpadom u Lećevici.

U svom djelovanju prema drugim okolišnim udrugama, Sunce je iskazalo suradnički stav i spremnost na dijeljenje znanja, što je i dokazalo kroz dugogodišnje sudjelovanje u koordinaciji Zelenog foruma i Mreži Zelenih telefona te nizom partnerskih i edukacijskih projekata. Na lokalnoj razini, surađivalo je s nizom lokalnih inicijativa oko zajedničkih tema (GUP Splita 2007, gospodarenje otpadom). Međutim, postoji percepcija da je naročito posljednjih pet godina Sunce preopterećeno provedbom projekata te se izmiče ad hoc inicijativama. To se ponekad tumačilo i kao manjak solidarnosti, a prvenstveno proizlazi iz razlika u komunikacijskim stilovima, velikog radnog intenziteta Sunca i brige za stručnu argumentaciju javnih poruka. Najveći izazov Udruge Sunce u odnosu na zeleni pokret u Hrvatskoj kronični je izostanak drugih udruga u Dalmaciji s usporedivim kapacitetima, a promjena stanja, uz obuku, zahtjeva strpljivo mentorstvo kroz zajedničke zagovaračke akcije. Udruga Sunce je s druge strane dala velik doprinos

razvoju stručnih kapaciteta u sektoru zaštite prirode gdje djeluje kao ravnopravni sugovornik i partner akademskoj zajednici i Državnom zavodu zaštitu prirode tj. Hrvatskoj agenciji za zaštitu okoliša i prirode.

Organizacijski razvoj Udruge Sunce u proteklih deset godine tekao je sustavno i rezultirao stabilnom organizacijom, usmjerenom na ciljeve, s razvijenim radnim procesima, dobrim međuljudskim odnosima te uspijeva osigurati potrebna financijska sredstva, privući i zadržati kompetentne suradnike te motivirati volontere. Široki raspon blizu 40 međunarodnih i domaćih donatora, uz visok udio samofinanciranja od ca 30%, koji doduše varira te blizu 90 provedenih projekata od 2005. govore u prilog vjerodostojnosti i kvaliteti rada Sunca u očima donatora, kao i o njezinim dobrim administrativnim kapacitetima. Ipak, ovakav opseg produkcije dovodi osoblje pod pritisak visoke organiziranosti, bez „praznog hoda“, što, uz objektivni problem relativno niskih plaća, negativno utječe na njihovo zadovoljstvo i osjećaj sigurnosti, unatoč visokoj motiviranosti i povjerenju u vodstvo Udruge.

Sažetak preporuka:

1. Strateško profiliranje Sunca – opcije koje nisu uzajamno isključive - isključive: Sunce kao «organizacija koja uči»; Sunce kao lider i pokretač zajedničkog djelovanja među organizacijama civilnog društva iz područja zaštite prirode; Sunce kao partner akademskoj zajednici; Sunce kao promotor inovacija uključivanja javnosti u odlučivanje, transparentnosti i kvaliteti rada državnih i javnih tijela i začetaka su-upravljanja u sektoru zaštite prirode i okoliša.
2. Zaštita prirode - prilike za programski razvoj: zagovaračka platforma za zaštitu prirode; snažniji fokus na nezavisno praćenje problema u upravljanju; sustavna izgradnja kapaciteta Sunca u suradnji s institucijama; prijenos dobrih praksi planiranja na druga zaštićena područja; nova ambicioznija faza promicanja održivog ribarstva; daljnji rad na edukaciji lokalnog stanovništva i promicanju praksi održivog razvoja; popularizacija znanosti; intenzivnija suradnja sa srodnim udrugama i institucijama na Sredozemlju i Balkanu; kontinuirani angažman na zaštiti cijelog Jadrana od eksploatacije nafte i zagađenja.
3. Upravljanje otpadom – prilike za programski razvoj: pokretanje strateške grupe za problematiku spaljivanja otpada na razini Zelenog foruma gdje Sunce ima značajnu ulogu, s fokusom na radikalno drugačiji nacionalni i regionalni Plan gospodarenja otpadom 2015.- 23.; mentorstvo drugih aktera u civilnom društvu, naročito u Dalmaciji; daljnji razvoj Savjetodavnog vijeća za okoliš Grada Splita; morski otpad kao strateška niša za Sunce; otvaranje pitanja ekonomskih alternativa u Splitu i Dalmaciji u suradnji s drugim akterima – promocija održivog turizma, ekološke poljoprivrede, održive energetike.
4. Osvještavanje javnosti – prilike za programski razvoj: daljnje javne akcije s fokusom na stil života i kulturu u suradnji sa širokim krugom lokalnih udruga; Sinjaj.hr kao izvorni, inovativni proizvod Sunca kojeg se može plasirati prema Udruzi gradova i općina; više vremena za razmjenu ideja i informacija s drugim udrugama i građanskim inicijativama u Splitu i neposrednoj regiji; pokretanje edukacijskog Centra za održivi razvoj u suradnji s drugim udrugama i školama; nastavak edukacija po školama s većim fokusom na mlade uz veće sufinanciranje iz lokalnih izvora; poticanje Županije, Grada i Čistoće na sustavno financiranje istraživanja javnog mnijenja o stavovima i praksama odgovornog ponašanja spram okoliša; strateško pozicioniranje spram nacionalnih medija.
5. Strateška partnerstva – prilike: akademska zajednica – suradnički projekti (IOR, ITZG, fakulteti) putem EU fondova (FP7); bliska suradnja s privatnom zakladom MAVA kao prilika za jačanje održivosti; pozicioniranje spram WWF Hrvatska radi izbjegavanja konkurentskog odnosa; DZZP kao glavni partner na programima izgradnje kapaciteta u upravljanju u sektoru zaštite prirode; održavanje linije razgraničenja spram institucija vlasti i upravljačkih struktura u sektorima zaštite prirode i okoliša; Zeleni forum – aktivno pozicioniranje Sunca na uzajamnu korist, bez odustajanja od vlastitog identiteta posebno u odnosu na zaštitu Jadrana, prirode i gospodarenje otpadom; prilike za nova partnerstva – npr. DOOR (održiva energetika).
6. Organizacijski razvoj – potrebe: rješavanje problema neadekvatnog prostora; nova politika plaća i radnog vremena radi većeg osjećaja sigurnosti i zadovoljstva; fokus na upravljanje ljudskim resursima i – motiviranje i nagrađivanje, razvoj i zadržavanje osoblja, rad s volonterima i stalni program stručne prakse; dogovor oko modela samofinanciranja koji ne ugrožava temeljnu zagovaračku funkciju organizacije te smanjuje opterećenost; fokus na manje većih projekata i više partnerstava gdje Sunce nije zaduženo za administraciju radi smanjenja opterećenja; daljnji razvoj kompetencija u području javne komunikacije i odnosa s medijima; diversifikacija kompetencija u području društvenih znanosti; aktivnije korištenje članova kao vanjskih suradnika.

1. Uvod: svrha i metode vanjske evaluacije

Kako Sunce ističe na svojoj internetskoj stranici, Udrugu je 1998. godine osnovala grupa splitskih intelektualaca kako bi odgovorili na rastuću potrebu društva za neovisnim i stručnim tijelom koje će ponuditi rješenja u pitanjima zaštite okoliša i prirode. Danas je Sunce prisutno na regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini kao jedna od vodećih organizacija za zaštitu prirode i okoliša u Hrvatskoj. Sunce se zauzima za povećanje standarda i unapređenje sustava zaštite okoliša i prirode, potiče uključivanje i sudjelovanje javnosti te zagovara stvaranje odgovornog društva svjesnog povezanosti ljudi i prirode. Vizija Udruge je očuvana priroda i okoliš kao temeljne vrijednosti društva u kojem se gospodarenju pristupa kroz primjenu odrednica održivog razvitka, a pokušava je ostvariti zaštitom interesa i prava javnosti na zdrav okoliš i novim rješenjima za očuvanje prirode i razumno korištenje prirodnih resursa na dobrobit svih građana.

Ovu vanjsku evaluaciju Udruga Sunce je samoinicijativno naručila na ljeto 2014. godine u svrhu osvrta na ukupan rad i uspješnost Udruge tijekom proteklih deset godina, od početka 2005. do sredine 2014. godine s dopunom određenih podataka sve do kolovoza 2015. kada je finaliziran evaluacijski izvještaj. Ovo razdoblje je podudarno s tijekom pregovora RH o ulasku u EU kada je nacionalna politika zaštite okoliša uvelike i artikulirana kao zasebno, kompleksno područje javnog upravljanja i ulaganja, visoko na ljestvici prioriteta EU, uz imperativ uključivanja zainteresirane javnosti. Radi se o ključnoj kontekstualnoj odrednici djelovanja Udruge Sunce, kako u pogledu programskih prioriteta, tako i izvora financiranja te dinamike organizacijskog razvoja. Istodobno, Udruga Sunce upravo od 2005. godine svoje djelovanje temelji na participativno formuliranim višegodišnjim strateškim planovima (2005.-07., 2008.-11. i 2011.-16.) što je zasigurno utjecalo na koherentnost ciljeva i kontinuitet aktivnosti, a time i na potencijale za ostvarenje očekivanih društvenih promjena.

Iako se u suštini radi o vanjskoj evaluaciji, znači o istraživanju i konačnoj procjeni osobe koja nije bila uključena u realizaciju programa Udruge Sunce, ova je evaluacija osmišljena kao suradnički pothvat gdje tim Udruge Sunce sudjeluje u prikupljanju i sistematizaciji podataka, kao i u njihovoj interpretaciji, putem intervjua i završne validacijske radionice. Uz to, uz dokumente, glavni su izvor informacija bili članovi i suradnici Udruge iz širokog spektra ključnih dionika, čija su se gledišta i procjene prikupile putem individualnih i grupnih intervjua, pisanih odgovora te anketa. U tom smislu, interpretacija uspješnosti Udruge Sunce iz perspektive vanjske evaluatorice temelji se na povezivanju različitih gledišta na način da se vide područja suglasja ali i suprotstavljena mišljenja, na što se nadovezuje i procjena same evaluatorice. Pri predstavljanju gledišta dionika u samome tekstu, vodilo se računa o povjerljivosti iznesenih stajališta, time što niti jedan citat nije potpisan, mimo volje sugovornika.

Ključni kriteriji ove evaluacije su relevantnost djelovanja Udruge Sunce u odnosu na društveni problem (stanja i zaštite okoliša i prirode), aktivističku zajednicu, javnost i institucije, te, posljedično, učinci i njihov zbirni utjecaj koji je Udruga ostvarila na stanje zaštite okoliša i prirode u RH u proteklih deset godina, koristeći metode istraživanja, javnog zagovaranja, obrazovanja i inovacija u upravljanju okolišem. Evaluacija se osvrće i na organizacijski aspekt, vođena pitanjima o tome koji su to načini organizacije i mobilizacije resursa doprinijeli, a koji su otežali postizanje prepoznatih društvenih učinaka Udruge, s konačnim komentarom na faktore održivosti i kvalitetu organizacije. Ovi kriteriji su i osnova za tematske cjeline evaluacijskog izvještaja:

1. uvod svrha i metode vanjske evaluacije
2. relevantnost Udruge Sunce, s obzirom na probleme zaštite okoliša i prirode u Hrvatskoj
3. učinci i utjecaj Udruge Sunce na:
 - a. javne politike na nacionalnoj razini u kontekstu pristupanja RH EU
 - b. lokalne i regionalne politike i upravljačke prakse
 - c. javnost, posebno lokalnu i regionalnu
 - d. aktivističku i stručnu zajednicu
4. organizacijski razvoj i održivost Udruge Sunce
5. zaključak i preporuke

Glavna evaluacijska pitanja, usuglašena su s vodstvom Udruge, ne prate doslovno glavne strateške ciljeve Udruge Sunce koji su se u proteklih devet godina donekle mijenjali, nego ih obuhvaća u sklopu fokusa na glavne sfere društvenog utjecaja Udruge Sunce. Njihov popis nalazi se u prilogu ovom izvještaju, kao i popis glavnih izvora informacija koji uključuje i popis intervjuiranih dionika koji je također u velikoj mjeri dogovoren s vodstvom Udruge.

Budući da je u ovoj evaluaciji naglasak bio na prepoznavanju ključnih uspjeha i izazova u radu Udruge kroz dulji period, u odnosu na širi kontekst, te na prikupljanju gledišta ključnih dionika, evaluacijske metode su odabrane kako bi omogućile dodatne analize i prikupljanje novih, a provedene su razdoblju od studenog 2014. do kraja veljače 2015. s dodatnom analizom sekundarnih podataka i konzultacijama s dionicima tijekom izrade finalnog izvještaja u srpnju i kolovozu 2015. Korištene su sljedeće evaluacijske metode:

1. pregled relevantnih dokumenata - strateških planova, godišnjih i projektnih izvještaja Udruge Sunce; službenih i neovisnih izvještaja o provedbi javnih politika u području zaštite prirode i okoliša; istraživanja javnog mnijenja
2. pregled objava o ključnim političkim događajima, javnim politikama i aktivnostima Sunca na internetskim stranicama Udruge, drugih relevantnih aktera i medija
3. analiza podataka o izlaznim rezultatima Udruge koje je kompilirala Udruga, u skladu sa smjernicama evaluatorice, uključujući i popis medijskih objava o Suncu
4. anketa s osobljem (10 zaposlenika i 3 vanjska suradnika) s fokusom na samoprocjenu organizacijskih kapaciteta
5. anketa s volonterima (11 volontera) s fokusom na iskustvo i dobiti od volontiranja
6. anketa s članicama Zelenog foruma (6) s fokusom na iskustva suradnje i doprinos Sunca
7. polustrukturirani intervjui s ključnim dionicima (30), pri čemu intervjui nisu obavljani s četiri kontaktirane osobe (vidi napomenu u Prilogu 1 uz Popis intervjuiranih dionika)
8. tematski sastanak Upravnog odbora Sunca posvećen evaluaciji (validacija evaluacijskih pitanja i vođena rasprava o ključnim uspjesima te organizacijskom razvoju udruge Sunce)
9. poludnevni sastanak s osobljem Sunca – predstavljanje i validacija preliminarnih nalaza i preporuka

Pritom je potrebno napomenuti da je prilikom provedbe evaluacijskog istraživanja napravljeno i nekoliko propusta – četiri važna dionika nisu intervjuirana uslijed izostanka odaziva, spriječenosti i neusklađenosti rasporeda s evaluatoricom, zbog čega je opseg rasprave o odnosu Sunca i WWF-a kao i ranije razdoblje suradnje sa Zelenim forumom na pitanjima otpada samo okvirno obrađeno. Također, evaluatorica, uslijed manjka vremena, nije stigla provesti izvorno planiranu anketu s nastavnicima koji su surađivali sa Suncem, kao i detaljniju analizu financiranja Udruge.

Ovaj evaluacijski izvještaj detaljnije prikazuje ključne nalaze predstavljene Udruzi na evaluacijskoj radionici s kvalitativnim i kvantitativnim obrazloženjima, kao i preporuke koje se izlažu u sklopu svake rasprave, a sažete su u zaključku izvještaja.

Vanjska evaluatorica želi na kraju istaći da njezino područje ekspertize nije politika zaštite okoliša i prirode, već društveni utjecaj organizacija civilnog društva te njihov organizacijski razvoj. Stoga se ovaj evaluacijski izvještaj pobliže ne bavi tehničkim aspektima politike zaštite okoliša i prirode niti dovodi u pitanje stručne procjene dionika, već ukazuje na eventualne razlike u shvaćanjima relevantnosti i kvalitete rada Udruge Sunce. Pritom se zahvaljuje na povjerenju, prilici za učenje i susretljivosti i izvršne direktorice Sunca, cijelog osoblja i svih intervjuiranih dionika bez čijeg doprinosa prikupljanju podataka i otvorenom iznošenju vlastitih stajališta ova evaluacija ne bi bila moguća.

2. Relevantnost Udruga Sunce

Temeljem povratne informacije ključnih dionika i uvida u postignuća u odnosu na javnost i institucije vlasti, neupitna je činjenica da je Udruga Sunce u proteklih deset godina stasala u jednu od najvažnijih organizacija civilnog društva za zaštitu okoliša i prirode u Hrvatskoj, posebice u pitanjima zaštite mora te prirode u cjelini. Kao glavne odlike organizacije, dionici ističu njezinu stručnost, temeljitost, organiziranost, aktivnost i sposobnost suradnje s različitim akterima, posebice institucijama vlasti.

Kao njezinu specifičnost, ističu snažno utemeljenje javnog zagovaranja u znanstvenim i stručnim istraživanjima i poznavanju konzervacijske biologije, okolišnog prava i institucionalnog okvira za zaštitu okoliša i prirode. Pozitivna ocjena stručnosti Sunca ide tako daleko, naročito među dionicima koji je najbolje poznaju jer djeluju na razini Dalmacije, da je se ocjenjuje kao superiornu po znanju javnom sektoru, posebice institucijama vlasti, zaduženom za zaštitu okoliša, što kod nekih izaziva osjećaj apsolutnog povjerenja: „Da vodim grad, lipo bih došao u Sunce i doveo ih da vode resore.“, dok druge pak navodi na sumnje u neuravnoteženost javnih politika u korist zelenog aktivizma: „Institucije vlasti ne mogu nositi sa Suncem, pa interesi civilnog društva idu ispred interesa gospodarstva“.

Kako ključni dionici opisuju Sunce u jednoj rečenici

(odabrani citati):

„Okolišna udruga s visokom razinom ekspertize i dobrim poznavanjem situacije u regiji ali i na nacionalnoj razini na par tema – organizirani, stručni, fokusirani.“

„Udruga koja uspješno pokriva stanovite rupe na području zaštite okoliša u Hrvatskoj.“

„Vjerojatno su najbolja organizacija civilnog društva koja radi na pitanjima mora (kartiranje staništa, monitoring posidonije itd.) i na pitanjima strateškog upravljanja i planiranja.“

„Tijekom godina, Sunce je postalo referentna organizacija u regiji za pitanja zaštite mora.“ „Udruga Sunce štiti, potiče i zastupa okoliš, prirodu i građane. Profesionalna, proaktivna.“

„Stručna, posvećena i susretljiva udruga koja je doprinijela 150% proglašenju PP Lastovo.“

„Najkompetentnija udruga za zaštitu prirode u Hrvatskoj.“

„Unikatna udruga s velikom stručnošću i jedinstvenim fokusom na zaštitu mora.“

„Jedina udruga u Hrvatskoj s visokom razinom tehničkog znanja u području konzervacijske biologije.“

„Udruga koja se osamostalila i njeguje stručan zagovarački pristup zaštiti prirode i okoliša.“

„Da vodim grad, lipo bih došao u Sunce i doveo ih da vode resore.“

„Hrabra udruga s pozitivnim stavom, spremna prozvati institucije koje ne rade svoj posao u pogledu upravljanja otpadom.“

Uvidom u prioriteta programska područja i metode djelovanja, očito je da je Udruga Sunce u svom programskom fokusu i načinu rada i dosljedna i raznorodna. Glavne teme Sunca su zaštita prirode, s fokusom na razvoj ekološke mreže Natura 2000, upravljanje zaštićenih područja i zaštitu mora, održivo gospodarenje otpadom, s fokusom na lokalne prakse, te pravo okoliša s fokusom na sudjelovanje javnosti u odlučivanju i primjenu europskog i domaćeg zakonodavstva. Uz to, Sunce se povremeno bavilo i temom održivog gospodarenja u području turizma i ribarstva, no ti se interesi još nisu do kraja razvili u javno prepoznate programe sa značajnim utjecajem na javnost i javne politike.

Kao što dionici opetovano ističu, široki spektar metoda koje Sunce kompetentno i dosljedno koristi ovu organizaciju čini jedinstvenom te joj pribavljuje reputaciju stručnosti, što je, uz posvećenost vrijednostima, i glavno uporište njezine vjerodostojnosti. Javno zagovaranje Sunca oslanja se na pripremu detaljnih komentara na prijedloge javnih propisa i aktivno sudjelovanje u javnim savjetovanjima te radnim skupinama za izradu propisa, samostalne i zajedničke javne istupe, putem priopćenja, konferencija za

tisak, javnih tribina i akcija prema institucijama vlasti, istupe u medijima i ustrajnu korespondenciju s institucijama u skladu s upravnim procedurama te, u manjoj mjeri, i na lobiranje političara.

Svemu tome je podloga s jedne strane stručni i znanstveno-istraživački rad koji uključuje kartiranje morskih staništa, analizu sekundarnih podataka i propisa, pripremu stručnih studija, izravno praćenje stanja u okolišu i prirodi te, s druge strane, prikupljanje podataka putem dojava građana i drugih aktera – posebice zahvaljujući uhodanom mehanizmu Zelenog telefona i novoj web platformi Sinjaj.hr te umrežavanje s drugim okolišnim udrugama u sklopu Zelenog foruma, nacionalne Mreže zelenih telefona i lokalnih, većih ad hoc inicijativa. Tako druge članice Zelenog foruma Udrugu Sunce svrstavaju među najkompetentnije udruge u Hrvatskoj, među kojima su Zelena akcija iz Zagreba, Zelena Istra iz Pule, BIOM iz Zagreba, Zeleni Osijek, Eko Kvarner, Eko PAN i Društvo za zaštitu ptica i prirode i međimurske udruge, a i jedinu među njima iz Dalmacije. Kao što je istakao jedan od sugovornika iz akademske zajednice, komparativna prednost Udruge Sunce u odnosu na druge aktere civilnog društva je zasnivanje javnog zagovaranja zaštite okoliša na znanstvenim spoznajama (tzv. *science for environmental policy*), što joj otvara vrata prema institucionalnoj i akademskoj sferi.

Uz javno zagovaranje i istraživanja, Sunce primjenjuje metode osvještavanja javnosti kao što su javne akcije (čišćenja plaža, biciklijade), edukativne kampanje (plakati, leci, medijski nastupi, tribine) i edukacije (predavanja, radionice, tribine, konzultacije) usmjerene na djecu i mlade kao i na stručnjake iz javnog sektora, vezano uz pripremu i provedbu planova upravljanja zaštićenim područjima kao i iz civilnog društva, naročito u području sudjelovanja javnosti u okolišnim politikama. Ispreplitanje javnog zagovaranja s edukacijama i istraživanjima omogućuje Suncu široki plasman provjerenih informacija i motivirajućih poruka za aktivnu zaštitu okoliša i prirode prema širokom spektru dionika – od nacionalnih i lokalnih institucija vlasti, preko upravljačkih i stručnih ustanova u sektoru zaštite okoliša i prirode, preko odgojno-obrazovnih ustanova, donekle i do poslovnog sektora, pa sve do okolišnih udruga i građanskih inicijativa i samih građana, posebno u Splitu i dalmatinskoj regiji.

Pravna stečevina Europske unije koju je Republika Hrvatska preuzela u okviru pregovora u *Poglavlju 27. Okoliš* obuhvaća horizontalno zakonodavstvo odnosno propise o procjeni utjecaja na okoliš, strateškoj procjeni utjecaja na okoliš, pravu na pristup informacijama o okolišu i sudjelovanju javnosti u pitanjima zaštite okoliša, odgovornosti za sprečavanje i otklanjanje štete u okolišu te propise o kakvoći vode i zraka, praćenju klimatskih promjena, gospodarenju otpadom, zaštiti prirode, kontroli industrijskog onečišćenja i upravljanju rizicima, nadzoru kemikalija, uporabi genetski modificiranih organizama, upravljanju bukom u okolišu i šumarstvu tj. zaštiti šuma.

Iz perspektive procesa pristupanja RH EU kao ključnog pokretača razvoja politike zaštite okoliša u Hrvatskoj, područja djelovanja Udruge Sunce koja su posebno relevantna odnose se na zaštitu prirode kroz uključivanje RH u ekološku mrežu Natura 2000, kao jedan od pregovaračkih prioriteta, opterećen zahtjevnim zadacima participativne identifikacije, dokumentacije i verifikacije odabranih područja te obvezom sustavnog, dugoročnog upravljanja, nadzora i praćenja stanja. Natura 2000 je ekološka mreža sastavljena od područja važnih za očuvanje ugroženih vrsta i stanišnih tipova Europske unije u koju je dosad uključeno oko 28 000 područja na gotovo 20% teritorija EU što je čini najvećim sustavom očuvanih područja u svijetu. Natura 2000 se temelji na *Direktivi o pticama – Direktiva 2009/147/EZ* i *Direktivi o staništima - Direktiva Vijeća 92/43/EEZ*. Područja se biraju znanstvenim mjerilima, a kod upravljanja tim područjima u obzir se uzima i interes i dobrobit ljudi koji u njima žive.

Sustav zaštite prirode u Republici Hrvatskoj kako je uređen odredbama Zakona o zaštiti prirode iz 2013. počiva na konceptu integriranja zaštite prirode u različite sektore (prostorno planiranje, šumarstvo, lovstvo, vodno gospodarstvo) i izdvajanja zaštićenih prirodnih vrijednosti kao prirodnih vrijednosti proglašanih zaštićenima od strane nadležnih tijela, a odnose se na zaštitu dijelova prostora (zaštićena područja i ekološku mrežu), zaštićene svojte te zaštićene minerale i fosile. Zakon u vezi zaštićenih prirodnih vrijednosti uređuje postupak njihova proglašavanja, provođenje zaštite i upravljanje, povezivanje u ekološke mreže, kao i njihovo korištenje.

Drugo relevantno područje je uspostava i provedba novog modela održivog gospodarenja otpadom s ogromnim ulaganjima u sanaciju divljih i neadekvatnih odlagališta, razvoj sustava selekcije i uporabe s novim regionalnim centrima za odlaganje i upravljanje otpadom umreženih s postrojenjima daljnje uporabe koje je za RH toliko zahtjevno da je traženo i dobiveno prijelazno razdoblje prvotno do kraja 2015., a onda sve do kraja 2018. godine. Uz to, RH je imala obvezu ratifikacije *Arhuške konvencije* i ugradnje pristupa informacijama, sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša u domaće zakonodavstvo, posebice u središnji propis i podzakonske akte o zaštiti okoliša.

Sva tri zadatka zahtijevaju snažnu političku volju, dugoročnu predanost i kompetentnost institucija vlasti uvelike i nakon pregovora, kao i značajna ulaganja u razvoj administrativnih kapaciteta te infrastrukture, u čemu presudnu ulogu internog kontrolora imaju organizacije civilnog društva, spremne i sposobne pratiti, kritizirati i poticati vlasti na djelovanje – kako izravno, tako i nezavisnim izvještavanjem, pritužbama i prijedlozima upućenima Europskoj komisiji i drugim relevantnim međunarodnim institucijama, među kojima je, vezano uz pravo okoliša, ključan Odbor za usklađenost i praćenje provedbe Aarhuške konvencije.

Važnost civilnog društva u razvoju novih mehanizama i podizanju kvalitete zaštite prirode vidljiva je iz ključnog izvještaja *Analiza stanja prirode u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2008.* – 12. kojeg je pripremio Državni zavod za zaštitu prirode u suradnji s preko 40 stručnjaka, uključujući i članice Sunca Zrinku Jakl i Gabrijelu Medunić Orlić. Ovaj izvještaj fokusira se na neposredna postignuća pristupnog razdoblja te ukazuje na veliku ulogu okolišnih udruga u razvoju novih alata za praćenje stanja ugroženih vrsta, informiranju i educiranju javnosti te uvođenju i primjeni novih procedura za sudjelovanje javnosti u odlučivanju o zaštiti prirode. U izvještaju se izriekom navodi 37 udruga aktivnih na zaštiti prirode, među njima i Sunce koja se spominje i među sedam udruga koje su provodile edukacijske i informativne aktivnosti usmjerene na zaštitu prirode, te dvaput u analizi provedbe *Strategije i akcijskog plana zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti Republike Hrvatske* (NSAP). Podaci iz ovog izvještaja o financiranju sektora zaštite prirode pokazuju da su organizacije civilnog društva prepoznate kao relevantan akter, u većoj mjeri kroz fondove EU, ali i u znatno manjoj mjeri kroz domaće financiranje, putem ministarstva te Fonda za zaštitu okoliša i energetske efikasnost gdje je njihov udio na začelju.

Udruga Sunce se od početka pregovora primila ukoštac sa sva tri zadatka te se, kako će biti detaljno prikazano u narednom poglavlju o utjecaju na javne politike, uspjela pozicionirati kao nezaobilazan akter civilnog društva u pitanjima Nature 2000, gospodarenja otpadom i sudjelovanja javnosti u okolišnim politikama. Relevantnost njezina djelovanja u odnosu na pregovaračke pristupne prioritete potvrđuje i uspješni pristup predpristupnim fondovima usmjerenim na jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva, nezavisno praćenje i javno zagovaranje u pitanjima zaštite okoliša, održivog razvoja te demokratizacije. Široki raspon namjenskog financiranja, većinom iz javnih izvora, i to većinom putem kompetitivnih natječaja, a u svrhu ciljanih projekata unaprjeđenja sustava zaštite prirode i okoliša te informiranja javnosti, govori o povjerenju međunarodnih organizacija i domaćih javnih institucija u kompetentnost Udruge Sunce.

Dok su svi aspekti djelovanja Udruge Sunce relevantni, njezin je doprinos posebno vrijedan tamo gdje nedostaje angažman i kapaciteti drugih organizacija civilnog društva. Regionalno gledano, Dalmacija zaostaje za središnjom Hrvatskom u djelotvornosti zelenog aktivizma koji je još uvijek uglavnom na razini ad hoc građanskih inicijativa i prirodoslovnih hobista, te se uz Udrugu Sunce ne pojavljuje niti jedna druga organizacija s približnim mobilizacijskim, a naročito stručnim kapacitetima. To je vidljivo i po malom udjelu dalmatinskih udruga u Zelenom forumu, kao i u ukupnom registru udruga u RH (iako je potonje daleko manje relevantan pokazatelj).

Ovako stanje postavilo je dodatnu odgovornost na Sunce da se paralelno razvija i kao stručna i kao aktivistička organizacija, što joj je ponekad tijekom prethodnih godine predstavljalo izazov kako u pogledu kapaciteta, tako i identiteta. Kao što je istakao jedan iskusni aktivist, “kada bi u Dalmaciji djelovala još jedna Zelena akcija, i Suncu i nama svima bi bilo puno lakše, ovako se očekuje od njih da pokrivaju i aktivistički i stručni posao.” U praksi to znači da Sunce ponekad u svojoj sredini nema adekvatno

informiranih sugovornika u složenim pitanjima poput konfrontacije s lokalnim zagađivačem CEMEX-om ili u utjecanju na lokalne programe upravljanja otpadom, budući da su drugi akteri civilnog društva uglavnom inicijative zabrinutih građana kojima manjka znanja iz ekologije i zagovaračkih vještina. Podizanje kapaciteta građanskih inicijativa i udruga za sustavno javno zagovaranje zaštite okoliša i prirode posebno je izražen izazov djelovanja Udruge Sunce koja je i opet jedina koja može djelovati na druge kao mentor, uz već zadane odgovornosti koje joj nameće vodeća pozicija regionalnog zaštitara okoliša i prirode u očima vlasti i javnosti.

U tematskom pogledu, Udruga Sunce apsolutni je predvodnik, a možda i jedini relevantan akter, u zaštiti morskih staništa i praćenju stanja Jadranskog mora u cjelini koje još uvijek značajno zaostaje za kopnom u udjelu zaštićenih područja i razvijenosti mjera zaštite. Prema *Analizi stanja prirode u RH 2008.* – 12., ekološka mreža Natura 2000 u Hrvatskoj obuhvaća 36,67% kopnenog teritorija i 16,39% obalnog mora, a među zaštićenim područjima i dalje je značajno veća pokrivenost kopnenog teritorija RH (12,44%), nego morskoj dijela (1,95%).

Dok pokrivenost kopnenog dijela RH zaštićenim područjima odgovara svjetskom i europskom prosjeku, Hrvatska značajno zaostaje u površini zaštićenih morskih ekosustava. Svjetski ciljevi Konvencije o bioraznolikosti, tzv. Aichi targets, nalažu zaštitu najmanje 10% morskih sustava i 17% kopnenih uz uvjet učinkovitog upravljanja. Na nivou 39 država koje izvještavaju prema Europskoj okolišnoj agenciji, prema podacima iz 2012. godine, zaštićena područja prekrivaju oko 6% mora, dok je na svjetskom nivou zaštićeno 7,2% priobalnog morskog područja. Upravo je nepotpunost znanstvenih podataka o morskim područjima prepoznato kao problem tijekom pregovora uslijed kojih je RH izrazila rezervu te se obvezala da Europskoj komisiji do datuma pristupanja dostavi supstancijalan popis morskih područja Natura 2000 na temelju znanstvenih saznanja koja budu dostupna u tom trenutku te se obvezala na nastavak istraživanja i prikupljanjem znanstvenih podataka na temelju kojih će se naknadno dovršiti sveobuhvatno utvrđivanje područja u sklopu ekološke mreže Natura 2000.

Druge udruge, koje Sunce donekle i mobilizira, zasad se bave samo dojavama i povremenim ronilačkim istraživanjima podmorja (Argonauta, Udruga studenata biologije BIUS, Društvo istraživača mora „20000 milja“), no Sunce je i dalje jedina udruga s razvijenom metodologijom i analitičkim sposobnostima. Na stručnost i agilnost Sunca u kartiranju morskih staništa uvelike se oslanjaju Institut za oceanografiju i ribarstvo iz Splita te Državni zavod za zaštitu prirode budući da su ukupni kapaciteti javnih ustanova, akademske zajednice i civilnog društva i dalje deficitarni.

Za relevantnost Udruge Sunce kao sugovornika institucijama u zaštiti morskih područja bila je važna bliska suradnja sa Svjetskom zakladom za zaštitu prirode (WWF -World Wide Fund for Nature) koja je uvelike utjecala na razvitak Udruge, naročito u pogledu suradnje s javnim sektorom za zaštitu prirode, utemeljenju javnog zagovaranja u stručnim i znanstvenim istraživanjima i stabilnosti financiranja. Suradnja se od 2001. godine odvijala kroz višegodišnje projekte među kojima se ističe prvi projekt „Odgovorni turizam i ekoregijaska zaštita srednje i južne Dalmacije“ te obuhvatan strateški projekt „MEDPAN South“ pomoću kojeg je od 2009. do 2012. Predstavnici WWF posebno ističu visoke standarde uključivanja dionika u procese planiranja zaštite prirode te oblikovanja javnih politika koje je Sunce postavilo i na lokalnoj i na nacionalnoj razini. Sunce je intenzivno surađivalo sa Državnim zavodom za zaštitu prirode na poboljšanju upravljanja zaštićenim morskim područjima, odnosno radu javnih ustanova parkova prirode i nacionalnih parkova koji u značajnom dijelu svojih granica imaju more – Brijuni, Telašćica, Kornati, Lastovsko otočje, Mljet.

Kao što je opetovano isticano u evaluacijskim intervjuima, upravo je Udruga Sunce i najzaslužnija što je Park prirode Lastovsko otočje dobio taj status, čemu je prethodilo više godina pripreme dokumentacije i javnog zagovaranja. Kad se radi o zaštićenim vrstama i staništima, Sunce se posebno angažiralo oko zaštite morskih staništa morske cvjetnice i vidre te se i ovdje ističe njezin jedinstveni doprinos u odnosu na druge udruge. Za zasluge na području zaštite prirode, posebice zbog uloge u proglašenju Lastovskog otočja parkom prirode, Sunce je 2008. godine nagrađeno međunarodnim priznanjem Svjetskog fonda za prirodu *WWF Award for Conservation Merit* koja im je dodijeljena na

svjetskoj konferenciji u Turskoj. Angažman Udruge na zaštiti Jadranskog mora vidljiv je i po sudjelovanju u koordinaciji aktualne međunarodne kampanje Zelenog foruma i drugih vodećih okolišnih udruga u susjednim zemljama i svijetu „SOS za Jadran“ koja je dosad imala velik učinak na stavove javnosti, a njezini su dosadašnji učinci opisani u sljedećem poglavlju o utjecaju Udruge na zaštitu prirode.

Široki raspon programskih interesa i metoda te deficit srodnih udruga usporedivih kapaciteta u Dalmaciji stavlja Sunce na klackalicu između uloge suradnika pa i pomagača institucijama (koje traže i trebaju stručnu podršku) te uloge oštrog kritičara vlasti i „pojačala“ glasova zabrinutih građana. Stoga se Udruga Sunce periodično suočava s otvorenim pitanjem da li je za nju kao organizaciju civilnog društva relevantnije da se posveti kapacitiranju institucija ili pak kapacitiranju građana da kontroliraju te institucije i sami se založe za zaštitu okoliša. Odgovor na ovu dilemu nije jednoznačan već usmjerava Udrugu ka pažljivom usklađivanju svojih prioriteta i metoda, s obzirom na to gdje su njezine dragocjene kompetencije u određenom trenutku i kontekstu najpotrebnije. Za očekivati je da, kako krene sazrijevati hrvatski sustav za zaštitu okoliša i prirode, tako će se i Udruga Sunce moći donekle opustiti u svojoj poziciji aktera civilnog društva, pa se čak, uz javno zagovaranje i osvještavanje javnosti, imati luksuz posvetiti svojoj prvoj ljubavi, a to je užitak proučavanja i direktne zaštite prirode i okoliša, posebice Jadranskoga mora.

3. Učinci i utjecaj Udruge Sunce

3.1. Utjecaj na javnu politiku zaštite okoliša i prirode u kontekstu pristupanja EU i dalje

Proces europskih integracija snažno je i nepovratno obilježio ukupni politički i društveni razvitak Hrvatske od promjene vlasti krajem 1999. godine, a time i razvitak Udruge Sunce, od volonterske skupine entuzijasta, fokusiranih na lokalne prakse zaštite okoliša, u jednu od vodećih javno zagovaračkih stručnih organizacija, nezaobilaznih u definiranju i praćenju provedbe ključnih nacionalnih politika i programa zaštite okoliša i prirode.

Prilagodba složenim i ambicioznim zahtjevima EU u poglavlju 27 – Okoliš za Hrvatsku je kao malu zemlju opterećenu ratnim stradanjima i ekonomskim problemima te s nerazvijenim sustavima javnog upravljanja predstavljala najveće područje financijskih ulaganja i zakonodavnih izmjena, u opsegu od preko dvije stotine propisa s nizom preciznih tehničkih odredbi, standarda i obvezujućih ishoda politika koji čine pravnu stečevinu EU.

Pritom model oblikovanja europskih javnih politika, a posebno u području okoliša, nameće načela sudjelovanja zainteresirane javnosti, što je u tom trenutku posve strano zatvorenom i centraliziranom modelu javnog i političkog odlučivanja, gdje je sumnjičavost prema civilnom društvu iz doba socijalizma još samo pojačana tijekom autokratskih devedesetih. Otvaranje institucija vlasti prema europskom upravnom prostoru, kao i prema civilnom društvu, vidljivo je od 2000. godine, međutim taj je proces vrlo sporo napredovao, posebno u svjetlu manjka administrativnih kapaciteta i stalnog „kriznog stanja“ hiperprodukcije novih, često nedorečenih normi. Ovaj je kontekst važan za razumijevanje postignuća Sunca, među kojima je najvažnije uspješno pozicioniranje organizacije u sferu zahtjevnog i neizvjesnog javnog zagovaranja u kontekstu pristupanja EU koje je trajalo puno desetljeće.

Od potpisivanja *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju* 2001. godine, preko *Mišljenja na zahtjev za članstvo* s kraja 2003. godine pa nadalje u svim godišnjim izvještajima o napretku pregovora, Europska komisija je isticala okoliš kao područje koje zahtjeva posebne napore, izgradnju administrativnih kapaciteta na lokalnoj i nacionalnoj razini, kvalitetno planiranje, dulji period prilagodbe i veće financiranje. Početna procjena potrebnih financijskih ulaganja išla je do 8,8 milijardi EUR, dok je kroz pristupne programe RH 2007.-11. dobila bespovratnu potporu za prilagodbe u području okoliša u visini 96,7 milijuna EUR, a okoliš je prepoznat kao jedan od prioriteta i u prvom pripremnom programu CARDS 2000.-06. I u izvještaju o zatvaranju pregovora u *Poglavljju 27 - Okoliš* s kraja 2010. godine, naglašen je kontinuitet

izgradnje administrativnih i inspekcijskih kapaciteta u skladu s Akcijskim planom koji je predstavljao i glavno mjerilo za zatvaranje pregovora u ovom poglavlju te daljnja financijska ulaganja u skladu s preuzetim obvezama i odobrenim prijelaznim razdobljima nakon ulaska RH u EU.

Već od 2004. godine, Sunce se fokusiralo na praćenje procesa europskih integracija, posebno u području zaštite prirode i mreže Natura 2000, u čemu joj je glavna podrška bila mreža europskih nevladinih organizacija koju je koordinirao WWF Austrija u suradnji s WWF Environmental Policy Office s uredom u Bruxellesu te projekt razmjene iskustava sa slovačkim i slovenskim okolišnim udrugama, u što su bile uključene i članice Zelenog foruma koje su na skupštini u prosincu 2006. godine donijele i Strategiju nevladinih udruga za zaštitu prirode i okoliša za aktivno sudjelovanje i praćenje procesa europskih integracija na području zaštite prirode na teritoriju Republike Hrvatske. Naime, Zeleni forum je prepoznao pristupanje EU kao jedinstvenu političku priliku za etabliranje dotad zanemarene i nerazvijene okolišne politike u Hrvatskoj, s deklarativne na praktičnu razinu, gdje je taj vanjski pritisak presudan za prekid indolencije koja se očitovala u kroničnom nemaru prema uključivanju javnosti, implementaciji propisa i sankcioniranju zagađivača.

Tijekom cijelog razdoblja, vodeće okolišne udruge pokušavale su iskoristiti što više pregovaračkih i političkih momenata za utjecaj na sadržaj samih politika, putem izrade alternativnih izvještaja i komentara na službene prijedloge, ali i putem snažnih javnih kampanji od kojih su posebno bile uspješne i zapažene kampanje protiv GMO-a pod vodstvom Zelene akcije, ključna za snažno i trajno protivljenje javnosti te zakonsku zabranu GMO sjemena i proizvoda te široke kampanje protiv projekta Družba Adria koja je okupila brojne okolišne udruge, a kojom je zaustavljen projekt jadranskog naftovoda tijekom 2005. godine. U prosincu 2007. godine objavljena je Deklaracija Zelenog foruma koja definira pozicije i zahtjeve u odnosu na sva ključna područja zaštite okoliša i prirode te traži stvarno savjetovanje vlasti s javnošću i okolišnim udrugama.

Za Sunce, posebno su bile vrijedne prilike za pristup relevantnim informacijama i plasiranje svojih prijedloga putem međunarodnih mreža poput CEEWEB-a (Central and East European Working Group for Enhancement of Biodiversity, Budimpešta) i EEB-a (European Environmental Bureau, Brisel) i Med PAN, usmjerenu na upravljanje zaštićenim područjima. To joj je omogućilo sudjelovanje na nizu savjetovanja kojima su nazočili vodeći europski aktivisti i stručnjaci s pristupom donositeljima odluka, poput biogeografskim seminarima za Naturu 2000 na kojima su se usuglašavali prijedlozi struke za razvoj ekološke mreže na regionalnoj i europskoj razini.

U javnom zagovaranju, za okolišne udruge najveći je izazov predstavljalo kasno uvođenje i spora primjena institucionalnih mehanizama za sudioničku demokraciju, pri čemu je do svake pozitivne promjene, ma kako male, uvelike došlo upravo ustrajnim zalaganjem organizacija civilnog društva. Naime, *Arhuška konvencija* je ratificirana tek krajem 2006. godine, punih osam godina nakon njezina potpisivanja, dok su njezine odredbe postupno i još uvijek samo djelomično integrirane u relevantne propise, pri čemu zaostaju oni sektorski. *Zakon o zaštiti okoliša* donesen je 2007., a godinu dana kasnije *Uredba o informiranju i sudjelovanju javnosti i zainteresirane javnosti u pitanjima zaštite okoliša*.

Za zazor institucija vlasti od javnosti tijekom zakonodavnog procesa u sklopu pristupanja EU indikativno je odgođeno donošenje *Kodeksa savjetovanja sa zainteresiranom javnošću* tek krajem 2009. godine, i to preko dvije godine nakon njegove izrade, i to uslijed otpora vodećih članova Vlade s izlikom da će uključivanje javnosti usporiti harmonizaciju propisa, a time i ulazak RH u EU koji je, i s preko 80% hitnih postupaka usvajanja propisa trajao punih deset godina od popisivanja *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju*, odnosno šest godina od otvaranja pregovora. Skromna bilanca početnog stanja nakon usvajanja Kodeksa za 2010. govori o samo 30 propisa upućenih na javno savjetovanje prije usvajanja na Vladi. Slično tome, *Zakon o procjeni učinaka propisa* kojim se uvodi redovita osnovna prethodna procjena fiskalnih, ekoloških, društvenih i ekonomskih posljedica svakog zakona usvojen je tek nakon završetka pregovora u srpnju 2011. godine iako su upravo tijekom procesa pristupanja rizici zakonodavna aktivnost i rizici neadekvatnih rješenja bili i najveći. O zatvorenosti vlasti prema građanima za vrijeme pristupnog procesa govori i zakonska zabrana okupljanja na Markovom trgu pred zgradom Vlade donesena na ljeto

2005. koja je bila na snazi sve do promjene vlasti krajem 2011. godine, unatoč žestokim prosvjedima koje je podržavao Zeleni forum.

Tijekom pregovora o okolišu od 2006. do 2010. godine Udruga Sunce izravno je sudjelovala u šest radnih tijela na nacionalnoj razini zaduženih za izradu nacarta propisa, programa te definiranja politika iz područja zaštite okoliša i prirode i to putem šest različitih članova i članica Udruge što govori o njezinom stručnom kapacitetu.

Dugogodišnja predsjednica udruge Ljiljana Prebanda djelovala je kao članica radne skupine za pripremu pregovora u Poglavlju 27 – okoliš, što se prvenstveno svelo na fazu bilateralnog screeninga tijekom 2006. godine, s malim uvidom u oblikovanje pregovaračkog stajališta koje je dostavljeno EK 2008, te sa skoro nikakvim utjecajem na izravne pregovore koji su se u tom poglavlju odvijali tijekom 2010. te rezultirali revizijom niza zahtjeva RH ali i odobrenjem niza usuglašanih izuzeća posebno u pogledu rokova prilagodbe propisima EU i to s obzirom na tehnološku zahtjevnost i potrebna financijska ulaganja. Radnu skupinu je činilo čak 106 stručnjaka većinom iz ministarstava, javnih ustanova i javnih poduzeća, no uključila je i desetak nezavisnih stručnjaka uključujući i predstavnike Zelene akcije, Zelenog Osijeka i Udruge Sunce koji u konačnici nisu bili zadovoljni informiranosti i opsegom svog sudjelovanja.

Vezano uz pregovarački zahtjev zaštite prirode u skladu s politikom EU, Udruga Sunce sudjelovala je od 2006. do 2010. godine u Radnoj skupini za reviziju *Nacionalne strategije i akcijskog plana zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti* (NASP). Dodatno se angažirala na ključnom istraživačkom poslu kartiranja morskih staništa, što je bio posebni izazov tijekom pregovora koji je rezultirao i obvezom za RH da sustavno dopunjava morski dio ekološke mreže te gradi kapacitete za upravljanje i nakon završetka pregovora.

Udruga Sunce bila je uključena i u planiranje i praćenje provedbe pristupnih programa, članstvom u Radnoj skupini za izradu *Plana za poljoprivredu i ruralni razvitak* kao osnovu za dodjeljivanje sredstava iz EU IPARD programa za razdoblje od 2007. do 2013. godine te u Upravljačkom vijeću na međunarodnom projektu Jačanje sposobnosti u primjeni okolišnog *acquis* - na lokalnoj i regionalnoj razini koji je uključio i Grad Split, no bez većih rezultata.

Tijekom 2010. i 2011. godine, Sunce je sudjelovalo u Radnoj skupini za izradu *Aksijskog plana za zaštitu Jadranskog mora, priobalja i otoka, Strategije održivog razvoja RH*, Radnoj skupini za izradu nacionalnog izvješća o provedbi Arhuške konvencije, Radnoj skupini za izradu Aksijskog plana za održivu proizvodnju i potrošnju te Radnoj skupini za izradu Aksijskog plana za obrazovanje za održivi razvitak radi provedbe Strategije održivog razvitka Republike Hrvatske.

U pristupnom razdoblju, Udruga Sunce nije imala prilika sudjelovati u javnim savjetovanjima na nacionalnoj razini budući da su ona, uslijed manjka političke volje i forsiranja hitnih procedura uvelike i izostala. Tako okolišne udruge, udružene u Zeleni forum pa ni Sunce, nisu imale utjecaja na donošenje Strategije gospodarenja otpadom 2005. godine kao niti na *Nacionalni plan gospodarenja otpadom 2007. - 15.*, krovnog dokumenta koji je definirao načini izvršenja obveza spram EU s fokusom na uspostavu mreže regionalnih centara za gospodarenje otpadom, koji uključuje i plan izgradnje centra Lećeveca – projekt koji do dana ostaje kontroverzan i još uvijek nerealiziran.

Okolišne udruge, u tom trenutku, predvođene Zelenom akcijom, od početka su dosljedne u svojoj poziciji koju su izrazile vlastitim analizama, dokumentima, javnim istupima i svakoj, mada rijetkoj prilici izravne komunikacije s institucijama vlasti. Dok s jedne strane pozdravljaju sve mjere koje se odnose na poštivanje hijerarhije otpada, a posebno odvojeno prikupljanje, recikliranje i mjere obrade koje ne ugrožavaju okoliš, naglašavaju da su ciljevi nedovoljno ambiciozni te neusklađeni s novim trendovima u EU gdje se upravo u trenutku donošenja nacionalnog Plana finalizirao prijedlog podizanja udjela recikliranog otpada 2020. godine na 50%, dok je on u Planu postavljen na 23%. Okolišne udruge žestoko su se protivile konceptu spalionica i komercijalnog spaljivanja mješovitog komunalnog otpada u industrijskim postrojenjima koje se baziraju na MBO metodi te proizvodnji i korištenju tzv. suhe frakcije RDF-a kao goriva, i to zbog toksičnosti i negativnog utjecaja na emisije CO², kao i zbog kolizije s ciljem smanjenja

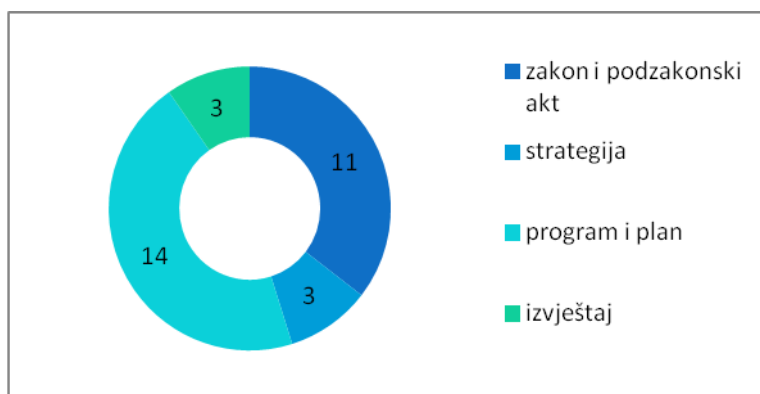
količine neselektiranog i nerekiciranog otpada. Uz to inzistirale su na naplati otpada prema količini, a ne prema kvadraturi kao i na sustavni razvoj kompostiranja koje se u nacionalnom planu uopće ne spominje.

Jedna od takvih rijetkih prilika za žestoku debatu i otvoreno ukazivanje na probleme bio je *tematski okrugli stol Nacionalnog odbora za praćenje pregovora Hrvatskog sabora* 30. rujna 2008. godine „Gospodarenje otpadom i lokalna samouprava“ gdje je uz predstavnike EK, zastupnike, župane, gradonačelnike i načelnike općina te komunalna poduzeća sudjelovalo i nekoliko predstavnika udruga, među njima i Tomislav Tomašević iz Zelene akcija koji je izložio poziciju Zelenog foruma, kao i Tomislav Lerotić iz Udruge Sunce te Lovro Rumora iz Zelenih Dalmacija. Tomašević je tada ukazao na posvemašnji izostanak konzultacija u donošenju ključnih politika i propisa, navevši drastičan primjer koji je i ilustrativan za cjelokupno razdoblje pregovora. Tako je istakao da se u Planu gospodarenja otpadom navodi da je javnost sudjelovala preko javnih rasprava u županijama i gradovima te javnim uvidom u Plan. Međutim, prethodno, na zahtjev Zelene akcije za uvidom u Plan, Ministarstvo je odgovorilo da je Plan provedbeni dokument Strategije gospodarenja otpadom, te stoga niti plan ni strategija ne podliježu postupku javnog uvida. Pritom, održana prezentacija Plana bila je isključivo za predstavnike regionalne i lokalne samouprave, bez uključivanja udruga i zainteresirane javnosti. Kao jedini uspjeh udruga u utjecaju na politiku otpada Tomašević je istakao prihvaćeni prijedlog Zelene akcije prilikom izmjena i dopuna Zakonu o otpadu u travnju 2008. koji također nije prethodno predstavljen javnosti, u formi zastupničkog amandmana, o uvođenju moguće alternativne naplate zbrinjavanja otpada prema količini.

Tomislav Lerotić iz Sunca je u toj raspravi oštro kritizirao neprovođenje odličnog Zakona o otpadu iz 1996. godine koji je propisao odvojeno skupljanje vrijednih tvari iz komunalnog kao i ambalažni otpad, što bi Hrvatsku dovelo do ciljeva EU, međutim niti taj niti naknadni zakoni iz 2004. i 2006. se ne provode, dok se u međuvremenu rade veliki ustupci industriji. Također se snažno založio za sustavno uvođenje naplate zbrinjavanja otpada prema količini, kao ključnih alata za smanjenje nastanka otpada i njegovo recikliranje. I nakon ove burne rasprave gdje su ključni problemi ogoljeni, u praksi dijaloga s civilnom društvom oko otpada nije došlo do značajnih promjena. Tako su konfrontacije pravnim sredstvima i prosvjedima do danas uvelike i ostale jedini alat na raspolaganju građanima i civilnom društvu, baš kao što u praksi nema značajnih pomaka u realizaciji kako dobrih, tako i loših aspekata nacionalne politike gospodarenja otpadom budući da sustav regionalnih centara još nije izgrađen, pa tako ni u Lećevici.

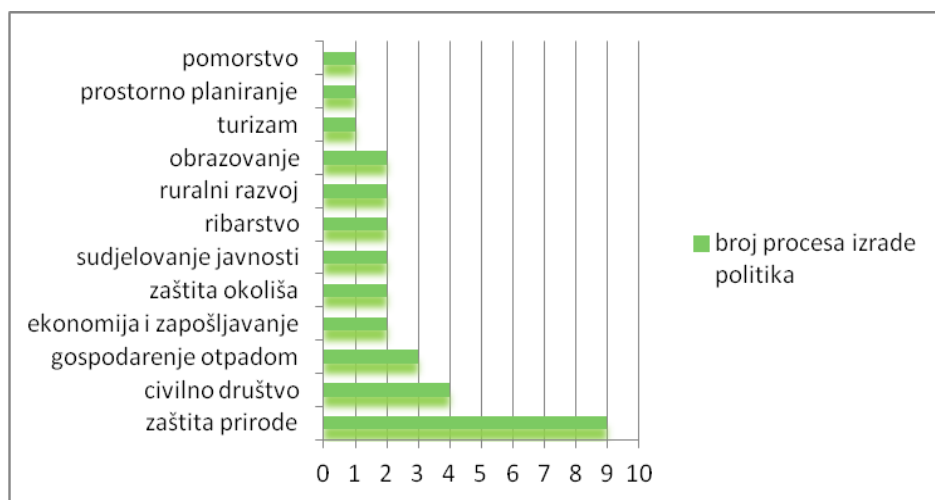
Znakovito je da tek od 2011. Sunce počinje redovito sudjelovati i u javnim savjetovanjima o nacrtima propisa na nacionalnoj razini, što govori o pozitivnoj promjeni postupnog otvaranja državnih institucija prema javnosti. Ukupno gledano, u razdoblju od 2005. do 2014. Sunce je sudjelovalo u 32 procesa izrade nacionalnih politika, propisa, programa i planova, i to 12 puta kao članica radnih skupina te 23 puta sudjelovanjem u javnim savjetovanjima, pri čemu je u dva navrata, prvo u vezi izmjena, pa izrade novog zakona o otpadu 2011. i 2012. godine sudjelovala na oba načina. Među dokumentima na koje je Sunce utjecalo, pretežu skoro polovicu čine programi i planovi, nakon čega slijede zakoni i uredbe, pa strategije i izvještaji, dok na podzakonske akte koji su ključni za operacionalizaciju uopće nije moglo utjecati jer su se donosili u zatvorenom krugu na razini pojedinih ministarstava.

Slika 1 - Vrste nacionalnih dokumenata u čijoj je izradi sudjelovalo Sunce 2005.-14. (N=31)

Tematska struktura procesa oblikovanja javnih politika u kojima je Sunce aktivno sudjelovalo ukazuje na dosljednost u odnosu na programske prioritete organizacije. Sunce se očito najviše fokusiralo na zaštitu prirode kao svoje glavno programsko područje, ali i na sudjelovanje u pripremi ključnih propisa za gospodarenje otpadom. Uz to, ciljano se očitivalo na prijedloge u više srodnih područja vezanih uz održivi razvoj, kao što su ribarstvo, ruralni razvoj, turizam, pomorstvo, prostorno planiranje, socijalno poduzetništvo te održiva proizvodnja i potrošnja. Isto je tako očito da se Sunce ne bavi energetikom, a samostalno niti problematikom upravljanja vodama, šumama i poljoprivrednim područjima.

Slika 2 - Tematski fokus Sunca u procesima izrade nacionalnih politika 2005.-14. (N=31)

U čak tri navrata, Sunce je izravno sudjelovalo u pripremi važnih nacionalnih izvještaja prema međunarodnim institucijama - izvještaj o screening-u domaćeg zakonodavstva u odnosu na okolišni acquis 2006., kao podloga za definiranje pregovaračkog stajališta, Nacionalno izvješće o provedbi Arhuške konvencije 2010. godine te Peti nacionalni izvještaj i primjeni Konvencije o bioraznolikosti 2014. godine. Sudjelovanje u ovim radnim skupinama govori u prilog reputaciji Sunca kao stručne organizacije. Tome treba pridodati, iako se ne nalazi na popisu procesa javnih politika, i izravan angažman predsjednice Sunca Zrinke Jakl, kao stručne suradnice na izradi poglavlja o sudjelovanju javnosti u zaštiti prirode te izvršne direktorice Gabrijele Medunić-Orlić na izradi poglavlja o onečišćenju u sklopu obuhvatnog nacionalnog izvještaja Državnog zavoda za zaštitu prirode Analiza stanja prirode u RH 2008-12. što je i zakonska obveza prema Zakonu o zaštiti prirode iz 2013. te podloga za reviziju NASP-a.

U skladu sa svojim snažnim fokusom na obrazovanje i osvještavanje javnosti, Sunce se angažiralo na izradi Akcijskog plana za obrazovanje za održivi razvoj 2010. godine koji nije zaživio, kao i u javnim savjetovanju o nacrtu programa građanskog odgoja i obrazovanja 2013. godine koji je suspendiran.

Posebice posljednjih godina Sunce se redovito angažiralo i javnim savjetovanjima o pitanjima koja se odnose na status civilnog društva, putem Zelenog foruma i Platforme 112.

Čim se proces javnih politika počeo otvarati javnosti, Sunce je zauzelo aktivni stav prema javnim savjetovanjima te je, uz pripreme detaljnih komentara samostalno, u ime udruge ili pak u suradnji s drugim članicama Zelenog foruma, kao i, nedavno, koalicije Platforma 112, djelovalo i kao sudionik u radnim skupinama te suorganizator javnih rasprava, posebno u području zaštite prirode te planova upravljanja zaštićenim područjima, gospodarenja otpadom te pitanjima lokalne razvojne politike.

U slučaju donošenja Zakona o zaštiti prirode 2013. godine, Sunce je lobiralo za ponavljanje javnog savjetovanja uslijed prevelikih izmjena konačnog prijedloga Zakona u odnosu na prvotnu verziju upućenu u javnu raspravu. Također, Sunce je među udrugama i ostalim zainteresiranim stranama koordiniralo izradu „shadow liste“ za ekološku mrežu (Natura 2000) te obranu iste tijekom pregovora na biogeografskom seminaru 2014. godine. Ovakav proaktivan angažman koji se odnosi na trećinu svih javnih savjetovanja u kojima je Sunce sudjelovalo, govori o temeljitosti pristupa i snažnom fokusu na programske prioritete organizacije pri čemu se kombiniraju svi raspoloživi mehanizmi sudjelovanja i utjecaja – putem radnih skupina, javnog savjetovanja, konzultacija s drugim stručnjacima i lobiranja.

Angažman u radnim skupinama nastavio se i nakon završetka pregovora. Tijekom 2012. nakon promjene vlasti, za vrijeme mandata ministrice Holy koja je prvotno iskazala veliku otvorenost prema okolišnim udrugama i politici „nula otpada“ koju zastupaju Zeleni forum i Sunce, Sunce je putem radnih skupina izravno sudjelovalo u pripremi izmjena dva ključna propisa Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti okoliša te novog Zakona o otpadu, i to kao predstavnik Zelenog foruma. Također, je sudjelovalo u Radnoj skupini za izradu prijedloga nacрта Uredbe o informiranju i sudjelovanju javnosti i zainteresirane javnosti u pitanjima zaštite okoliša osnovane 2013. godine.

No, uslijed političke smjene, pod novim ministrom okoliša i prirode Zmajlovićem (iz iste stranke), cijelo ministarstvo, a napose sektor gospodarenja otpadom, naglo se zatvorilo prema glasnim i argumentiranim udrugama uključujući i Sunce te krenulo promovirati neodrživ koncept spalionica. Ipak, prema naknadnim procjenama, neke primjedbe i prijedlozi Zelenog foruma 2013. godine su uneseni u novi Zakon o održivom gospodarenju otpadom koji daleko zaostaje za koncepcijom ministrice Holy gdje je daleko veći naglasak bio na smanjenju nastanka i primarnoj selekciji otpada.

Međutim, aktualna politika Ministarstva okoliša i prirode prema otpadu nailazi na snažan otpor vodećih udruga koje se bave otpadom (Zelena akcija, Sunce) kao i lokalnih inicijativa u Dalmaciji (Eko Kaštela, Građanska akcija Split) u vidu javnih prosvjeda i priopćenja, među kojima je važnu ulogu imalo Sunce, koje se istaklo djelotvornim korištenjem pravnih mehanizama i snažnim zagovaranjem na lokalnoj i regionalnoj razini. Pozicija okolišnih udruga je jasna i dosljedna – spalionice, a posebno cementare s ovlastima spaljivanja komunalnog otpada su zdravstveno štetne, tehnološki nesigurne, energetske neefikasne (zbog niske kalorične vrijednosti goriva), ekonomski neodržive (jer zahtijevaju jako velike količine otpada i velika ulaganja) te sistemski proturječne s glavnim ciljem EU, a to je dugoročno smanjenje nastanka otpada, i to čak za 50% do 2020. godine (velika potražnja za otpadom kao gorivom djelovat će demotivirajuće za prevenciju njegova nastanka, primarno sortiranje i kompostiranje).

Stoga su okolišne udruge u travnju 2015. godine predstavile svoj Prijedlog novog Plana gospodarenja otpadom RH usklađen s novim daleko ambicioznijim ciljevima EU u odnosu na 2007. kada je usvojen važeći nacionalni plan, a koji se fokusira na prevenciju nastajanja i ponovnu uporabu otpada s razvijenim sustavom individualne odgovornosti na razini pojedinaca i industrije u pogledu odvoza i naplate otpada, pristupačnim mehanizmima sortiranja otpada i decentraliziranim sustavom malih postrojenja širom Hrvatske za uporabu ostatnog otpada te razvojem biološke uporabe otpada kojom se dobiva metan kao ekonomski i ekološki daleko povoljnija alternativa gorivu za spaljivanje. Takvim pristupom, tvrde udruge, samo 5% otpada završilo bi u deponijama dok bi zrak bio sačuvan od dodatnih zagađenja i ispuštanja CO₂.

Tablica 1 - Sudjelovanje udruge SUNCE u izradi nacionalnih politika, propisa i programa 2005. -14.

Tema	Dokument	godina	radna skupina	javna rasprava	drugo
zaštita prirode	Akcijski plan za zaštitu Jadranskog mora, priobalja i otoka Strategije održivog razvoja RH	2010	x		
(9)	revizija Nacionalna strategije i akcijskog plana zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti – NASP	2010	x		
	Plan upravljanja PP Telašćica	2012		x	x
	Plan upravljanja PP Lastovsko otočje	2012		x	x
	Plana upravljanja NP Kornati	2013		x	x
	Zakon o zaštiti prirode	2013		x	x
	Uredba o ekološkoj mreži	2013		x	x
	Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity	2014		x	
	Prijedlog područja nacionalne Ekološke mreže	2014		x	x
gospodarenje otpadom	Zakon o otpadu	2012	x	x	
(3)	Prijedlog izmjena i dopuna Zakona o otpadu	2011	x	x	
	Zakon o održivom gospodarenju otpadom	2013		x	
zaštita okoliša	Bilateralni screening za Poglavlje 27 - Okoliš	2006	x		
(2)	Zakon o zaštiti okoliša	2012		x	x
sudjelovanje javnosti	Nacionalno izvješće o provedbi Arhuške konvencije	2010	x		
(2)	Uredba o informiranju i sudjelovanju javnosti (2013.)	2013	x		
ribarstvo	Odbor za praćenje Operativnog programa u ribarstvu 2007- 2013.	2013	x		
(2)	Strateška studija utjecaja na okoliš, Nacrt prijedloga Nacionalnog strateškog plana razvoja ribarstva RH i Nacrtu prijedloga Operativnog programa za ribarstvo RH 2007.- 2013	2013		x	
ruralni razvoj	Plan za poljoprivredu i ruralni razvitak za EU IPARD 2007. do 2013.	2010	x		
(2)	Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske 2014.-2020.	2014		x	
turizam (1)	Glavni plan i Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske	2011		x	
prostorno planiranje (1)	Zakon o bespravnim građevinama	2011		x	
pomorstvo (1)	Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama	2014		x	
ekonomija i zapošljavanje (2)	Akcijski plan za održivu proizvodnju i potrošnju	2010-11	x		
	Strategija za društveno/socijalno poduzetništvo 2014.-2020	2014		x	
obrazovanje (2)	Akcijski plan za obrazovanje za održivi razvitak radi provedbe Strategije održivog razvitka RH	2010	x		
	Nacrt Nastavnog plana i programa Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu	2014		x	
civilno društvo (4)	Odluka o kriterijima, mjerilima i postupku dodjele prostora u vlasništvu RH na korištenje organizacijama civilnog društva radi provođenja programa i projekata od interesa za opće dobro	2012		x	
	Plan natječaja, javnih poziva i drugih programa financiranja OCD iz državnog proračuna u 2013. i prijedlog minimalnih standarda za raspisivanje i provedbu natječaja, javnih poziva i drugih programa	2012		x	
	Zakon o udrugama	2012-13		x	
	Nacrt prijedloga Zakona o financijskom poslovanju i računovodstvu neprofitnih organizacija	2013		x	

Vezano uz sudjelovanje javnosti u politici gospodarenja otpadom, Sunce je 2013. godine zabilježilo presedanski uspjeh svojom pravnom pritužbom Vijeću za Aarhusku konvenciju u Ženevi 2012. godine, vezano uz izostanak javnih savjetovanja prilikom donošenja niza županijskih planova gospodarenja otpadom, što je i prva takva pritužba ikad odaslana iz Hrvatske, i pritom riješena u korist Sunca. Zahvaljujući agilnom angažmanu i superiornoj pravnoj argumentaciji pravnic Sunca u pisanom podnesku i uvjerljivoj (cjelodnevnoj) raspravi pred vodećim svjetskim stručnjacima za sudjelovanje javnosti gdje su sučelile pravne argumente s predstavnicima hrvatskih vlasti, Vlada RH je već sredinom 2013. od Vijeća za Aarhusku konvenciju dobila precizne preporuke za uključivanje javnosti na lokalnim razinama koje su i uvrštene u novi Zakon o održivom gospodarenju otpadom, čime je RH i izbjegla novčane sankcije te međunarodno sramoćenje. Ovaj uspjeh Sunca druge okolišne udruge u Zelenom forumu ističu kao najveći doprinos Sunca demokratizaciji hrvatske okolišne politike i pozicioniranju udruga kao vjerodostojnih i kompetentnih kontrolora vlasti.

Slično tomu, Sunce je i prva okolišna udruga koja je svojom tužbom iz 2012., koju je također podigao i Grad Kaštela, a potom se pridružila i Splitsko-dalmatinska županija 2013. godine uspjela na Upravnom sudu postići prvo odgodu, a onda i ukidanje okolišne dozvole za spaljivanje otpada velikom privrednom subjektu i zagađivaču u priobalnoj zoni, cementari CEMEX. Ova presuda predstavlja prekretnicu nakon što je sličan zahtjev drugih okolišnih udruga Zelene akcije i Zelene Istre, usmjeren na termoelektranu Plomin III. Ovim postignućem Udruge Sunce koje opet svjedoči o pravnoj potkovanosti i ustrajnosti njezinih pravnic trasiran je put nove sudske prakse bez koje zaštita javnog interesa, u odnosu na privatni profit, u politici gospodarenja otpadom ostaje samo deklarirano načelo.

U 2013. godini Sunce je imalo svoju predstavnicu u Upravljačkom odboru projekta COAST (Očuvanje i održivo korištenje biološke raznolikosti na dalmatinskoj obali) koji je uključio i državne institucije, a od 2014. članica je Upravnog odbora Projekta PARCS kojeg financira GEF, a provodi UNDP za MZOIP kao glavnog korisnika.

Za Sunce predstavlja značajnu novinu članstvo u Odboru za praćenje provedbe Operativnog programa za ribarstvo RH za razdoblje 2007. - 2013. što je tema koju Sunce sve bolje upoznaje i prepoznaje u sklopu terenskog rada na izradi i primjeni planova upravljanja morskim zaštićenim područjima u sklopu nacionalnih parkova i parkova prirode, ali i ostalih kategorija zaštićenih područja, gdje se nameće važnost iskoraka prema održivom ribarstvu kako u svrhu očuvanja morskih staništa i vrsta tako i lokalnih malih ribara kojima je edukacija, tehnička i financijska podrška nužna kako bi preživjeli konkurenciju i preusmjerili se na održive tehnike. Veliki problemi su neadekvatno definirane ribarske zone koje pokrivaju prevelika područja s premalo inspektora i nadležnosti za nadzor od strane lokalnih struktura, stanovništva te ustanova za zaštitu prirode na tim područjima, što proizlazi iz neusklađenih propisa i nadležnosti za zaštitu prirode i ribarstva i deficita kadrova.

Kako ističu dionici stručni za pitanja ribarstva i zaštite prirode, ribarstvo je opterećeno izostankom jasne državne politike koja se dvoumi između tretmana ribarstva kao socijalne skrbi ili pak ekonomske grane, dok snažni ribarski lobi s političkim utjecajem najčešće negativno utječe na sustavne promjene, braneći status quo koji najviše odgovara krupnim poduzetnicima. Primjerice, lokalnom stanovništvu je dozvoljeno ribarenje na njihovom području, dok same ustanove nemaju ovlasti ribarske inspekcije, a ribarski inspektori kojih je ukupno premalo ne zalaze na ta područja, baš kao ni policija koja se bavi granicama tako da je nadzor nad zaštićenim područjima, koja se pritom protežu i preko granica parkova, uvelike neplaćen i prepušten dobroj volji zaposlenika parkova. Stoga je iskustvo Sunca, koje se temelji na ostvarenju dijaloga s lokalnim ribarima u sklopu upravljanja zaštićenim područjima, dragocjeno u otvaranju konstruktivnog dijaloga o strateškom razvoju održivog ribarstva, i to sada kada je Sunce dobilo priliku za utjecaj na nacionalnu politiku kojoj tek predstoji revizija i stvarna operacionalizacija.

Prema analizi sudjelovanja javnosti u politici zaštite prirode od 2008. do 2012. koju je za DZZP pripremila stručnjakinja Sunca Zrinka Jakl te nalazima *Izvešća OCD-a o primjeni Aarhuske konvencije* iz 2014. godine koje je uredila Dušica Radojčić iz Zelene Istre, i u nizu domaćih zakona, pa i u onima koji uređuju upravni postupak i dalje postoje kolizije s odredbama konvencije, dok je praksa savjetovanja

obilježena prekratkim rokovima, velikim razlikama u odgovornosti i kompetentnosti pojedinih tijela, posebice županijskih, prebacivanjem troškova za inspekcijske i sudske postupke na podnositelje tužbi te kroničnim zanemarivanjem savjetovanja prilikom donošenja provedbenih akata ali i pojedinih zakona te izostankom smislene argumentacije institucija vlasti za odbacivanje prijedloga zainteresirane javnosti.

Očito je da je i nakon pristupanja RH u EU participativna demokracija u području zaštite okoliša i prirode još daleko od rutinizirane prakse te da Sunce, kao i druge okolišne udruge doslovno i dalje trebaju bdjeti nad svakim zakonodavnim postupkom u njihovoj domeni, kako se ne bi izigrale procedure, a sudjelovanje javnosti svelo na „smokvin list“ za brzopleta i kratkovidna rješenja. Isto tako, očito je i da, unatoč formalno prihvaćenoj pravnoj stečevini, zakoni sadrže niz nelogičnosti, a implementacija i dalje kaska. To je najizraženije u području gospodarenja otpadom gdje je veliko pitanje da li će i kako Hrvatska uspjati ispuniti obveze do kraja 2018. godine, i uspostaviti sustav regionalnih centara gospodarenja otpadom, i to na način koji neće obeshrabruti smanjenje stvaranja otpada te uistinu zaštititi zdrav okoliš, u što aktualni koncept regionalnih spalionica, prema mišljenju Sunca i drugih okolišnih udruga, samo priječi. Za očekivati je da će sukob vlasti i udruga oko temeljnih postulata politike gospodarenja otpadom eskalirati, a udruge će se zasigurno potruditi zaokret prema održivom modelu pozicionirati kao prvoklasnu političku temu u kontekstu predstojećih parlamentarnih izbora.

Kako se ističe u *Analizi stanja prirode u RH 2008.-12.*, i nakon završetka pregovora problem je neusklađenost zakona o zaštiti prirode sa sektorskim propisima, pravne praznine i neusklađenosti s posebnim propisima o prekršajima, što onemogućuje primjenu pojedinih alata upravnog, inspekcijskog i neposrednog nadzora u zaštićenim područjima i pokretanja prekršajnog postupka. Svi su dionici složni u zaključku da je ključan izazov implementacija planova upravljanja pri čemu su manjak novca za istraživanja, informatizaciju, opremu te zapošljavanje i obuku stručnih kadrova i čuvara i inspektore nužnih za neposredni nadzor. Veliki izazov predstavlja i neravnomjerna raspodjela sredstava unutar sustava zaštite prirode i kontrola trošenja u smislu pridržavanja zakonskih okvira i nerazmjera ulaganja u zaštitu u odnosu na razvoj turizma. Da ništa što je dosegnuto kao standard za vrijeme pregovora nije zajamčeno, pokazuje i aktualna inicijativa Ministarstva okoliša i prirode da nepune dvije godine nakon donošenja novog zakona mimo ikakvih izravnih konzultacija s organizacijama civilnog društva pripremi opsežne izmjene i dopune Zakona o zaštiti prirode te ih tijekom ljetnog mjeseca srpnja uputi u javno savjetovanje pa u hitnu proceduru, pri čemu neke odredbe upućuju na namjeru snižavanja razine zaštite i komercijalizacije zaštićenih područja.

Ipak, deset godina nakon otvaranja pregovora s EU i početka angažmana Sunca na pitanjima javnih politika, institucionalni okvir za djelotvornu zaštitu okoliša i prirode, uz sudjelovanje javnosti je stvoren, a okolišne organizacije civilnog društva udružene u Zeleni forum, među kojima je na vodećoj poziciji i Sunce, ispekle su zagovarački zanat u posebno zahtjevnim uvjetima. Naime danas, prema procjeni Zrinke Jakl, u Hrvatskoj djeluje oko 100 profesionalaca/ki u sektoru zaštite okoliša i prirode, čije kompetencije uključuju pravnu analizu, stručna znanja iz različitih područja zaštite okoliša i prirode te vještine javnog zagovaranja te edukacije. Kolikogod to bilo i dalje premalo, kapaciteti su višestruko veći nego desetljeće ranije.

Aktualni primjer hitnog i učinkovitog hvatanja u koštac s velikim izazovom je velika međunarodna kampanja Zelenog foruma „SOS za Jadran“, u kojoj Sunce ima značajnu ulogu u sklopu koordinacije, kao odgovor na *Vladinu odluku iz ožujka 2014. godine o javnom nadmetanju za koncesije za istraživanje i eksploataciju ugljikovodika u Jadranu*, i to na ukupno 29 lokacija, za što je zadužena Agencija za ugljikovodike. Dosad su udruge dokazale da snažnim i atraktivnim osvještavanjem javnosti, uz brzo i detaljno detektiranje i denunciranje svih pravnih i političkih propusta i manipulacija i snažno međunarodno umrežavanje može u samo pola godine dovesti do obrata ne samo u javnom mnijenju već i u interesu investitora. Naime, uslijed kampanje, ovaj je projekt Vlade prerastao u prvorazredni politički problem s potencijalom da bude, ukoliko Vlada u sljedeća tri mjeseca ne odustane od projekta, preraste i u važnu predizbornu temu na štetu danas vladajućih političkih opcija. Kampanja uključuje i slovenske, talijanske i crnogorske i austrijske aktiviste te vodeće svjetske udruge Friends of the Earth (čija je hrvatska podružnica zelena akcija), Greenpeace i WWF. Sunce je u kampanji dalo važan doprinos kroz stručne argumentacije i pripremu tekstova za medije i javnost, ovo je u kombinaciji s aktivističkim pristupom

drugih udruga koalicije rezultiralo značajnim zaokretom javnog mnijenja te posljedičnim odustajanjem dva velika investitora od potpisivanja već odobrenih ugovora o koncesiji. U ovom slučaju Sunce je uz pomoć podrške koalicije, ponajprije Zelene akcije, imalo i niz aktivističkih istupa u javnosti što je dodatno ojačalo kampanju i ukazalo na važnost sinergijskog djelovanja različitih organizacija.

Prema istraživanju koje je u listopadu 2014. godine provela agencija Ipsos Puls, 60,5% građana i građanki RH podržalo je komercijalno vađenje nafte na Jadranu, dok je 29,6% bilo protiv (9,9 % je odgovorilo da „ne zna“). Nova RTL-ova anketa objavljena početkom travnja 2015. pokazuje kako je podrška projektu pala na 40%, dok je protivljenje naraslo na 45,5%. Posebno je važno kako se projektu protivi 60% građana i građanki u Dalmaciji i na Sjevernom Jadranu. Anketa Instituta Ivo Pilar iz svibnja 2015. pokazala je da se eksploataciji protivi 52% građana te da njih 74% o tome želi odlučivati na referendumu. Ova snažna kampanja dokazuje zagovaračku snagu hrvatskih okolišnih organizacija čiji su se predstavnici uspjeli čak i izravno obratiti dioničarima OMV-a na godišnjoj skupštini, koji je nepuna tri tjedna kasnije i odustao od koncesije.

Obveze hrvatskog članstva u EU, ali i nove prilike za daljnje kapacitiranje administracije kroz razmjenu znanja s drugim državama članicama te korištenje strukturnih fondova kao i postojeće sankcije u slučajevima kršenja pravne stečevine usmjeravaju javno-zagovarački fokus na kvalitetu implementacije, alarmiranje domaćih i europskih nadzornih institucija u slučaju grubih grešaka u odstupanju od ciljeva djelotvorne zaštite okoliša i prirode. U tome su Suncu, uz Zeleni forum i neovisne stručnjake, ključan partner neovisne nadzorne i stručne institucije, posebno Državni zavod za zaštitu prirode koji je nedavno integriran u novu Hrvatsku agenciju za zaštitu okoliša i prirode, Povjerenica za informiranje, sustav upravnog sudstva te inspeksijske službe. Stoga bi jedan od prioriteta za daljnji rad na javnim politikama trebalo biti praćenje i zagovaranje neovisnosti i kapacitiranosti institucija zaduženih za nadzor nad kvalitetom javnom upravljanja u sektoru zaštite okoliša i prirode.

Istodobno, kako se smanjuje opseg normiranja, tako se otvara i prostor za proučavanje i poticanje inovacija u javnom upravljanju okolišem i prirodom, u skladu s novim trendovima cirkularne ekonomije, integracije načela održivog razvoja u sve sfere javnih politika i društvenih praksi te sudioničke demokracije, što je neka nova prilika, pa i luksuz koje si Sunce i Zeleni forum dosad nisu mogli priuštiti, uslijed mukotrpnog hvatanja u koštac s kompleksnim, uurbanim i prilično zatvorenim zakonodavnim procesima.

3.2. *Utjecaj na lokalnu politiku i upravljačke prakse u području zaštite okoliša i prirode*

Upravljanje zaštitom okoliša i prirode kao živa praksa koju je moguće stalno poboljšavati, povrhnormiranja, a počiva na institucijama, ali uključuje i civilno društvo, građane te poslovni sektor u proteklih je deset godina bila i žarište djelovanja Udruge Sunce. U skladu s vjerom da su volja, učenje i suradnja osnove za pozitivne promjene, Sunce je ustrajno, često mimo očiju javnosti, stjecalo vlastita znanja, prikupljalo financijska sredstva, razvijalo suradničke odnose, provodilo projekte i akcije s ciljem djelotvorne zaštite prirode i smanjenja zagađenja okoliša, i to na onoj razini gdje je ta promjena moguća i vidljiva, a to je upravo lokalna i regionalna razina te djelovanje pojedinih institucija i gospodarskih subjekata. Pomaci su negdje veći – posebno u sektoru zaštite prirode, a negdje manji – u lokalnom sustavu gospodarenja otpadom, a negdje su tek začetih novi pristupi – u promociji održivog turizma i ribarstva. Međutim, jasne nove trase su postavljene, a Sunce je steklo kompetencije koje ga čine nezaobilaznim katalizatorom inovacija u upravljanju prirodom i okolišem.

3.2.1. Postignuća u sektoru zaštite prirode

Udruga Sunce iskoristila je jedinstvenu priliku za izravni utjecaj na upravljačke prakse u glavnim segmentima sektora zaštite prirode koja se ukazala obaveznom izradom planova upravljanja zaštićenim područjima, i to u nacionalnim parkovima, parkovima prirode i županijskim javnim ustanovama za zaštitu prirode. Doprinos Sunca izradi planova je izuzetno značajan – stručnjakinje Sunca vodile su procese izrade

planova u NP Brijuni, NP Mljet, PP Telašćica te Lastovsko područje, za čije je proglašenje Sunce i najzaslužnije, kao i u JU Šibensko-kninske te Splitsko-dalmatinske županije. Time je Sunce jedina udruga u Hrvatskoj koja je preuzela ovu odgovornu ulogu. Ove aktivnosti čine i najveći dio ukupnog napora izrade planova u tom razdoblju. Uz to, Sunce se, prema mišljenju stručnjaka iz DZZP-a i drugih ustanova za zaštitu prirode, najviše od svih udruga u zemlji angažiralo na povećanju opsega istraživanja i kartiranja morskih staništa, gdje je i najveći deficit na razini cijele ekološke mreže. Na kraju, Sunce je i sudjelovalo u izradi plana za zaštitu vidre, jedne od osam strogo zaštićenih vrsta za koje su planovi izrađeni u razdoblju od 2008. do 2012. godine.

Opseg angažmana Sunca na razvoju upravljačkih praksi u sektoru zaštite prirode vidljiv je po nizu provedenih projekata (većinu kojih je Sunce i administriralo te izravno namaknulo novac) usmjerenih na istraživanja i pripremu stručnih podloga, konzultacije s lokalnom zajednicom te samu pripremu planova upravljanja zaštićenim područjima i vrstama u uskoj dugotrajnoj suradnji s djelatnicima javnih ustanova. Važno je napomenuti da izrada plana upravljanja, prema procjeni DZZP, traje najmanje dvije godine, nakon čega predstoji procedura usvajanja, i to pod pretpostavkom da je većina podataka već prikupljena što u praksi često nije slučaj. Među projektima, po važnosti odskoče spomenuti „MedPAN South” projekt, u vrijednosti skoro 4 milijuna kn, proveden od 2009. do 2012. godine proveden u partnerstvu s WWF-om koji je omogućio izradu nove participativne metodologije planiranja te njezinu primjenu u NP Mljet, NP Kornati, NP Brijuni, PP Lastovsko područje i PP Telašćica, ali i u ostalim zaštićenim područjima na županijskoj razini. Ovaj se projekt i navodi među ključnim aktivnostima planiranja u sektoru zaštite prirode u Analizi stanja prirode u RH 2008.-12.

Iskustvo izrade planova bila je jedinstvena prilika za zajedničko učenje i suradnju, stručnjaka u javnom sektoru i za Sunce. Prvi ključan rezultat ovog procesa je izrada metodologije planiranja koja nije bila propisana, a zasnivala se na iskustvima američkih stručnjaka iz hidrometeorološke agencije National Oceanic and Atmospheric Organization (NOA) te saznanjima o metodologijama koje se koriste u europskim zemljama, posebice u Velikoj Britaniji. Pritom je bilo potrebe za mnoštvom pregovaranja sa stranim stručnjacima kako bi dogovorena metodologija bila primjerena hrvatskom kontekstu gdje su prirodna područja pod zaštitom mnogo manja i rascjepkanija te pod znatno većim utjecajem ljudskih aktivnosti, čije razumijevanje i prilagođavanje interesima zaštite prirode predstavlja i ključ uspjeha upravljanja. Kao što se ističe u Analizi stanja prirode 2008.-12. DZZP-a, upravljanje se mora zasnovati na načelu stalnog prilagođavanja te participacije, kako bi se osiguralo vlasništvo nad procesom, a time i motivacija lokalne zajednice te korektivne mjere s obzirom na nalaze praćenja stanja u prirodi, vanjskih pritisaka i rizika te procjene utjecaja mjera zaštite. Temeljem ovog pionirskog rada u kojem je Sunce ravnopravno sudjelovalo u timu stručnjaka, DZZP je objavio Preporuke za proces izrade i usvajanja plana upravljanja zaštićenim područjima (izrađene prema dosadašnjoj praksi u Hrvatskoj) koje naglašavaju pravodobno uključivanje nadležnih institucija u javnosti u razmatranje nacrtu planova.

Izrada planova zahtijevala je intenzivan rad na terenu i razvoj odnosa s nizom dionika, a za to je prema ocjeni dionika iz DZZP-a ključnu ulogu odigralo Sunce, provevši niz istraživanja podmorja u suradnji s brojnim volonterima ronionicima te znanstvenicima Instituta za oceanografiju i ribarstvo. Kako ističu intervjuirani ravnatelji parkova s kojima je Sunce surađivalo, planiranje je pospješilo veze s lokalnim stanovništvom, naročito ribarima čiji se interesi doimaju suprotstavljenima zaštiti prirode te sa znanstvenom zajednicom. Na pripremnim radionicama, zajednički su se osvještavale prirodne i kulturne vrijednosti, kao i pozitivni učinci statusa zaštićenih područja po društveni i gospodarski razvitak, pod uvjetom da se potrebe lokalnog stanovništva uzmu ozbiljno u obzir i pametno usklade s prioritetima zaštite prirode. Tako je u većini parkova definiran režim lokalnog ribarenja, sa zonacijom, uz precizno i usko definirana područja najstrože zaštite gdje je ribarstvo kao i druge invazivne aktivnosti trajno zabranjeno.

Ankete su pokazale da se većina lokalnog stanovništva, pa i ribara, ne bi bunila ni protiv uvođenja ambicioznijih mjera, poput tzv. većih i trajnih zona bez ribolova („no take” zona) kao jamstva obnove ribljeg fonda. Ovaj je nalaz Sunca u skladu s nalazima na nacionalnom uzorku iz 2013. godine (agencija Target za DZZP) prema kojem uspostavu „no take” zona podržava čak 87% građana Hrvatske, dok je samo

5,51% njih protiv uspostave takvih područja, pri čemu podrška raste s razinom obrazovanja ispitanika, a najviša je u jadranskim županijama (92% u Šibensko-kninskoj, 91% u Dubrovačko-neretvanskoj županiji i Istarskoj, 88% u primorsko-goranskoj i 87% u Splitsko-dalmatinskoj županiji).

Za lokalno stanovništvo, imperativ je sprječavanje daljnje depopulacije otoka te stoga parkove vide kao važan resurs u pogledu zapošljavanja i privlačenja posjetitelja što pokreće i lokalnu poljoprivredu, obrte i turizam. Postoji svijest da samo sačuvana priroda može privući posjetitelje te je stoga između ostalog važno razviti što naprednije lokalne prakse upravljanja otpadom kojima bi se spriječio nastanak otpada, i njegovo neodgovorno odlaganje u prirodu. Izravna komunikacija ukazala je i na niz problema u praksi, vezano uz neusklađenosti ovlasti i nedorečenosti provedbe inspekcijskog nadzora nad morskim područjima, poput na prvi pogled banalnih činjenica da se trošak goriva za praćenje stanja izvan granica zaštićenih područja, no i dalje relevantnih za praćenje stanja ekološke mreže ne nadoknađuje, ili pak činjenice da policija i ribarski inspektori ne zalaze na područje parkova jer smatraju da je tu nadzor osiguran iako nadzornici u parkovima nemaju ovlasti sankcioniranja prekršitelja. Radi trajnog dijaloga s lokalnom zajednicom, parkovi prirode Telašćica i Lastovsko područje predvidjeli su u svojim planovima i suradnička vijeća koja su i osnovana početkom 2015. godine.

Postignuća uključivanja lokalne zajednice te jačanja kapaciteta za koordinaciju i suradnju među djelatnicima javnih ustanova dobivaju na važnosti u svjetlu činjenice da Hrvatska, prema međunarodnim ocjenama, ima jedan od najcentraliziranijih sektora zaštite prirode u Europi koji je i dalje češći u post-socijalističkim zemljama, a zakonodavni okvir ne predviđa druge međunarodno poznate modele upravljanja s drugačijim nadležnostima (upravljanje od strane lokalnih zajednica, privatnih vlasnika ili dijeljeno upravljanje). Ipak, u unutar važećeg okvira, postoje mogućnosti za djelomično delegiranje ovlasti kao i za povjeravanje skrbi vlasniku zemljišta ili pak trećoj osobi, što je i osnova za uključivanje udruga i građana u upravljanje zaštićenim područjima.

Iako su dobre inovativne prakse su-upravljanja i dalje rijetke, ohrabrujuće je što one postoje, u čemu predvodi ZK Gajna kojom vrlo uspješno praktično upravlja nevladina udruga Brodsko ekološko društvo - BED. U tom pogledu, i otvoreni kanali komunikacije s građanima, zadržani i nakon izrade planova u svim zaštićenim područjima gdje je Sunce radilo, a posebno suradnička vijeća u PP Lastovsko područje i Telašćica predstavljaju vrijedne iskorake koji ukazuju na potrebu i spremnost lokalnih zajednica na su-upravljanje zaštićenim područjima.

Na potrebu za inovacijama u zakonodavstvu i praksi su-upravljanja ukazuje DZZP u svojoj *Analizi stanja prirode u RH 2008.-12.* i to posebno u onim zaštićenim područjima gdje je velik udio teritorija u privatnom vlasništvu (npr. u Telašćici 97%, a na Kornatima 99%). I povrh toga, razvidno je da je sudjelovanje građana u upravljanju važan jamac trajnog interesa za dobro funkcioniranje zaštićenih područja koje, uz pojedinačne doprinose odgovornim ponašanjem i promjenama drugih lokalnih praksi, npr. u turizmu, prometu, odlaganju otpada, isto tako može biti ključno za stvaranje političkog pritiska "odozdo" na državne institucije nadležne za financiranje i adekvatno kadrovsko kapacitiranje zaštićenih područja. Ravnateljci javnih ustanova s kojima je Sunce surađivalo, posebno Lastova, nadaju se i da će im Sunce biti podrška u stjecanju vještina pripreme i kandidiranja projekata prema EU fondovima, na koje računaju kao glavni izvor financiranja ciljanih poboljšanja infrastrukture i sustavnog praćenja stanja staništa.

Kako ističe DZZP, još je uvijek prerano za stručnu evaluaciju učinaka provedbe planova upravljanja na stanje u prirodi koje će biti moguće tek u sljedećem izvještajnom razdoblju 2012.- 18. i to samo za one planove s definiranim pokazateljima provedbe i dostizanja ciljeva, što uključuje nedavno izrađene planove na kojima je radilo Sunce. U izvještaju se navode nalazi doktorske disertacije Nike Stagličić s Instituta za oceanografiju i ribarstvo iz 2013. koja je procijenila učinkovitost morskih nacionalnih parkova (NP Brijuni, NP Kornati i NP Mljet) na stanje priobalnih ribljih zajednica, a koja ukazuje na pozitivne učinke posebno u smislu brojnosti i biomase, gdje je najviše uspjeha zabilježeno u NP Brijuni, s tim da niti jedan od nacionalnih parkova još uvijek nije postigao izvorni sastav i strukturu ribljih zajednica netaknutih ribolovom. Razlike u učinkovitosti zaštite nacionalnih parkova proizlaze iz različite razine reguliranja

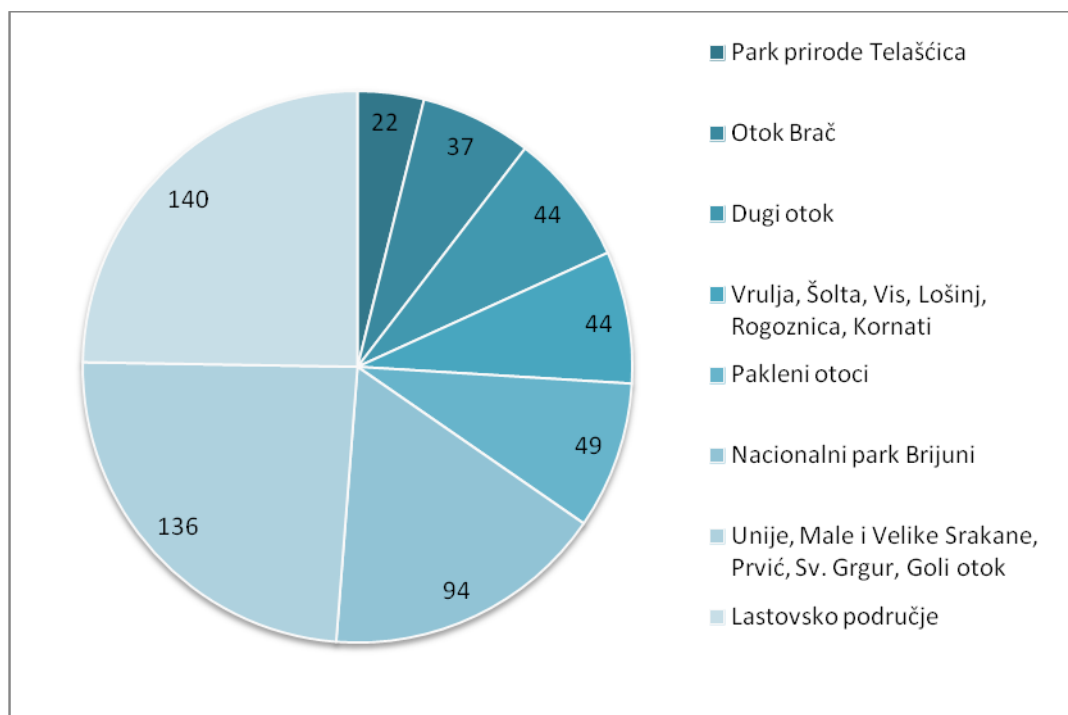
ribolovnih aktivnosti, od većinom potpune zabrane u NP Brijuni do djelomične zaštite u NP Kornati i NP Mljet koji uz to imaju i slabiju provedbu mjera zaštite.

Prema Analizi DZZP, najveće slabosti planova upravljanja zaštićenim područjima (ZP) odnose se na prikladnost postojeće posjetiteljske infrastrukture, sudjelovanje lokalnih zajednica u donošenju odluka o ZP, planiranje korištenja resursa u blizini ZP te praćenje učinkovitosti provedenih aktivnosti, što su i područja koja zahtijevaju daljnja poboljšanja. To govori u prilog nastavku angažmana Sunca u zaštićenim područjima, kako putem izravnog istraživačkog rada, tako i podrškom parkovima u razvoju volontiranja, kao dragocjene podrške radu stručnjaka i tehničkog osoblja parkova na nizu zadataka, od čišćenja i održavanja staza, preko anketiranja i informiranja posjetitelja do monitoringa stanja prirode. Isto tako, Sunce je u prilici da potakne daljnje inovacije vezane uz sudioničko upravljanje zaštićenim područjima, upravljanje otpadom i druge prakse usmjerene na održivi razvoj lokalnih zajednica čiji je opstanak i odgovornost presudna za stanje prirode.

Konačno, Sunce je u prilici zagovarati važnosti planiranja i sudionički postavljenog upravljanja zaštićenim područjima pred državnim institucijama gdje razumijevanje i politička volja osciliraju, što se vidi po kašnjenjima odobravanja već izrađenih i stručno recenziranih planova na razini Ministarstva. U tu svrhu, svojim znanjem i širokom mrežom kontakata na terenu Sunce je i u jedinstvenoj poziciji nezavisno pratiti financiranja i kadrovske kapacitete sektora zaštite prirode, od DZZP-a do županijskih i gradskih javnih ustanova, što bi, prema mišljenju intervjuiranih dionika iz tog sektora, bilo dragocjeno za suzbijanje nepotizma i političkog nemara.

U proteklih deset godine, Udruga Sunce je kroz čak 21 proveden projekt zaštite prirode stvorila veliki korpus novog znanja koje se koristi za upravljanje, daljnje znanstvene spoznaje i osvještavanje javnosti. Ukupno je izrađeno 566 ronilačkih profila kartiranja različitih dijelova Jadrana, s naglaskom na Lastovsko područje, Brijune, šibenski arhipelag, Primorje, sjeverozapadni dio Dugog otoka i Paklene otoke.

Slika 3 - Broj ronilačkih profila kartiranja Sunca 2005.-14. (N=566)
(lokacije na grafikonu čitati u smjeru kazaljke na satu, počevši od Parka prirode Telašćica)

Sunce je uspostavilo i razradilo metodologiju inventarizacije te uspostavilo sustav prikupljanja podataka o stanju dijela morskih vrsta i staništa u NP Brijuni, NP Mljet, NP Kornati te za PP Telašćica i Lastovsko područje i JU Priroda Primorsko-goranske županije, s fokusom na monitoring prioritetnogorskog staništa livade posidonije (*Posidonia oceanica*) kao i za riblji fond u Telašćici i Lastovskom području. U tu je svrhu Sunce izdalo i „Terenski vodič za praćenje stanja livada morske cvjetnice *Posidonia oceanica*“. U NP Mljet i Kornati, Sunce je financiralo istraživanje iako nije u njima sudjelovalo. Na većini lokacija, izuzev Vrulje, Šolte, Lošinja i Kornata, kartirana su cijela područja, odnosno 50% u slučaju Lastovskog područja. U NP Brijuni tijekom kartiranja prikupljeni su podaci za čak 110 dotad za ovo područje nezabilježenih morskih vrsta, što govori o iznimno niskim dotadašnjim ulaganjima u istraživanje jednog od financijski najbogatijih hrvatskih zaštićenih područja i prioritetima u sustavu zaštite prirode.

Uz to, Sunce je 2013. pripremlilo i kartu morskih i obalnih staništa za Park Šumu Marjan temeljenu na sekundarnim podacima, a još davne 2005. pokrenulo je akciju čišćenja Marjana te godinu dana kasnije i građansku inicijativu Zelena patrola Marjana putem koje su učenici Prirodoslovno-tehničke škole iz Splita odradili stručnu praksu. Cilj je bio potaknuti nadležne ustanove na kvalitetniju brigu o ovom zaštićenom području. Iako ovaj model strukturiranog volontiranja na zaštiti prirode tada nije zaživio, projekt je preteča inicijativa koje su danas na upravljačkom dnevnom redu sektora za zaštitu okoliša.

U istraživanja morskih staništa, Sunce je u uključivalo volontere – amaterske roniocice i studente biologije, koje je i obučilo, te surađivalo s udrugom studenata biologije BIUS, udrugom Plavi svijet iz Lošinja te sa Udrugom za zaštitu prirode Argonauta. U lokalnim zajednicama, organizirane su i prigodne izložbe te radionice za učenike o zaštiti podmorja. Pripremljene su i edukacijske brošure „Kitovi i dupini Jadrana“, „Morske kornjače Jadrana“ i „Rezervat dupina Lošinj“, „Lastovo-zaštićeno područje“, edukacijski DVD te je postavljena posebna internetska domena www.zastitamora.org s bazom podataka o staništima. Vezano uz močvarno područje Pantan, održana je radionica s lokalnom zajednicom te izložba u Gradskoj knjižnici u Trogiru. Iako ove aktivnosti prvenstveno spadaju u osvještavanje javnosti, razvidna je njihova povezanost s poboljšanjem upravljanja zaštićenim područjima budući da doprinose edukacijskom kapacitetu javnih ustanova zaduženih za zaštićena područja.

Uz postavljanje metodologije planiranja, upravljanja i praćenja stanja prirode u zaštićenim područjima, Sunce je prepoznalo važnost dugoročnog razvoja kompetencija djelatnika u tom sektoru te je u tu svrhu provelo jedno od tri ključna istraživanja potreba koje DZZP citira u analizi stanja prirode 2008-12. te koristi kao osnovu za izradu Nacionalnog plana jačanja kapaciteta djelatnika zaštićenih područja koji uključuje sve mjerodavne institucije, koju koordinira Sunce. Radi se o nadogradnji na već uspostavljene programe edukacije djelatnika i nadzornika koje koordinira DZZP. Potrebe za obukom pokrivaju cijeli spektar znanja i vještina, od zakonodavstva, preko stručnog rada na inventarizaciji do praktičnih vještina izrade projekata i financijskog upravljanja koje zahtijevaju i poznavanje engleskog jezika i rada na računalu. Udruga Sunce trenutno provodi projekt jačanja kapaciteta javnih ustanova za zaštitu prirode u razvoju planova upravljanja volonterima, ključnih za održivost upravljanja zaštićenim područjima.

Koliko god cjeloživotno učenje bilo važno, DZZP u svom izvještaju ističe nezaobilaznost ciljanog zapošljavanja kadrova odgovarajućih akademskih profila. Prema primjedbama intervjuiranih dionika iz sektora, to danas, naročito na lokalnoj i regionalnoj razini nije slučaj, uvelike zbog političkih intervencija koje rezultiraju neadekvatnom upravljačkom strukturom i manjkom stručnjaka u javnim ustanovama (tako, primjerice, Park Šuma Marjan nema niti jednog zaposlenog inženjera šumarstva!). Poseban problem je deficit okolišnih inspektora (djeluje ih ukupno 18 početkom 2015. godine) koji su nakon rasformiranja Državnog inspektorata od početka 2014. godine ponovno stavljeni pod nadležnost Ministarstva okoliša i prirode, što strukturalno umanjuje njihovu autonomiju. Dionici iz sektora ističu relevantnost ekspertize Sunca u provedbi edukacija djelatnika i volontera u sektoru zaštite prirode, ali očekuju i javnozagovarački rad u svrhu otklanjanja političkih prepreka, naročito na lokalnoj i regionalnoj razini, te naglašavaju važnost paralelne edukacije građana, obučeni za odgovorno ponašanje i informirani boravak u prirodi te pripremu informiranih dojava inspekcijским službama.

Konačno, kako ističe predstavnica DZZP-a, Sunce, kao i druge udruge za zaštitu prirode se i dalje trebaju hvatati uporno ukoštac s državnom i lokalnom, politikom izbjegavanja primjene instrumenata za sprječavanje negativnih utjecaja na prirodu poput ocjene prihvatljivosti i strateške procjene prostornog plana koje obično ne idu u prilog investitoru, iako su proceduralna manevriranja na kraju za investitore daleko skuplja, kao što se vidi na aktualnom primjeru istraživanja ugljikovodika u Jadranskom podmorju.

3.2.2. Postignuća u lokalnim praksama zaštite okoliša i gospodarenja otpadom

Od svog začetka, Sunce je, uz zaštitu prirode, posvećeno konkretnim, vidljivim promjenama u zaštiti okoliša u svojoj sredini, vjerujući da odgovornost i moć počivaju u građanima i svim lokalnim strukturama, te da se osvještavanjem i demonstriranjem iskoraka postupno može postići kritična masa. "Hijerarhija utjecanja" Sunca stoga počiva na informiranju i dijalogu, nakon čega slijede pokušaji suradnje i korištenja institucionalnih kanala te prilika za inovacije kroz pilot projekte, kampanje i edukacije, a tek kada je očito da je ona nemoguća ili kontraproduktivna, Sunce se okreće akcijama otpora i konfrontaciji, i to opet ne generalno, već u odnosu na specifičan problem. Ovakav je pristup dovodio Sunce u situacije da surađuje s institucijama lokalne vlasti i komunalnim poduzećima, ali i da istodobno oštro kritizira neke gradske projekte.

Međutim, sudeći prema povratnoj informaciji dionika, vjerodostojnost Udruge Sunce kao autonomne organizacije civilnog društva posvećene dobrobiti zajednice i okoliša nije dovedena u pitanje, iako ponekad dolazi do situacija da bi aktivisti rado vidjeli Sunce puno češće kao predvodnika i vidljivog sudionika prosvjednih akcija, pa i onih koje nisu nužno u njegovoj domeni, dok pak neke dionike iz poslovnog sektora i vlasti, periodično zaoštrenje tona Sunca zna iznenaditi. Konačno, opseg utjecaja na lokalne upravljačke prakse u velike je ovisio o otvorenosti i agilnosti gradskih i županijskih vlasti tako da je i varirao proteklih deset godina. Glavna postignuća su stoga mješovitog karaktera te uključuju pomake prema održivosti kroz inovacije koje je Sunce promoviralo, ali i politički relevantan otpor štetnim projektima, posebno u vezi s politikom gospodarenja otpadom.

Prosvjedni pristup s institucijama lokalne vlasti dobro ilustrira dugogodišnja borba za zatvaranje Udruga splitskog zoološkog vrta na Marjanu kao mučilišta za životinje koji ne udovoljava standardima te nema obrazovnu niti znanstvenu svrhu, za što se udruga Sunce snažno zalagala još od 2005. godine, kada je zajedno s drugim udrugama i inicijativama pokrenula građansku peticiju i mobilizirala javno mnijenje. Uporno zagovaranje urodilo je uspjehom skoro deset godina kasnije kada je u listopadu 2014. Gradsko vijeće napokon donijelo odluku o zatvaranju ovog zloglasnog zoološkog vrta kojeg su strani mediji čak uvrstili u tri najgora na svijetu, uz jedan ukrajinski i malezijski.

Suradnički pristup Sunca očitovao se sudjelovanjem u *Županijskom partnerskom vijeću* osnovanom krajem 2010. godine koje koordinira Regionalna razvojna agencija RERA, u svrhu doprinosa pripremi i praćenju provedbe lokalnih razvojnih strategija i programa, a čini ga 41 predstavnik gradova i općina, poslovnog sektora, akademske zajednice te troje predstavnika udruga (MI, Sunce i Domine) dok mu predsjedava dožupan. Međutim, u praksi se to vijeće rijetko sastajalo i imalo malu ulogu u formuliranju županijske razvojne strategije na koje je Sunce pokušalo utjecati putem pisanih komentara. Ipak, županijska razvojna strategija 2011.-13. kritički opisuje stanje okoliša i politiku gospodarenja otpadom pa tako i manjak pomaka u sanaciji odlagališta otpada i deficite u sustavu praćenja stanja okoliša. S druge strane i strategija ističe izgradnju regionalnog centra za gospodarenje otpadom u Lećevici gdje je u prvom planu mehaničko-biološka obrada, predviđenog *Planom gospodarenja otpadom 2007.-15.* kao pretpostavku za saniranje postojećih 16 odlagališta. Kako projekt Lećevice kasni, tako se godinama održava status quo, strateškim dokumentima unatoč, a u međuvremenu kasni i izgradnja gradskih reciklažnih dvorišta i kompostana iako su predviđene ovim dokumentima neovisno o regionalnim centru. Očito je da SDŽ još nije donijela novu razvojnu strategiju do 2020. godine te se stječe dojam da je strateški pristup razvoju samo deklarativan, a time i sudjelovanje Sunca samo formalno.

Nadalje, Sunce je sudjelovalo u javnim savjetovanjima o lokalnim razvojnim politikama, no, prema evidenciji udruge u malo navrata. Tijekom 2006. i 2007. godine aktivno je sudjelovalo u izradi *Plana rasporeda reciklažnih dvorišta i zelenih otoka u Gradu Splitu* na poziv Grada kao i poduzeća GIS plan d.o.o. zaduženog za izradu. U radionicama, raspravi i komentiranju nacрта Plana sudjelovali su svi ključni dionici - HGK-ŽK, Splitsko-dalmatinska županija, Čistoća d.d., Parkovi i nasadi d.d., Zeleni Dalmacije i dr., što se vremenom pokazalo kao iznimka u pristupu vlasti prema sudjelovanju javnosti u lokalnoj okolišnoj politici.

Tako je 2007. godine Sunce bilo aktivno u žestokoj javnoj raspravi o *izmjenama i dopunama splitskog GUP-a*, udruženi u Građansku inicijativu za Split zajedno s još 15 udruga, oštro se protiveći prijedlozima smanjenja zelenih površina i dozvoli gradnje na Marjanu, zbog čega su organizirali i demonstracije pred Banovinom na dan usvajanja. Čak 208 pritužbi i prijedloga koje su uputili građani nije prihvaćeno, iako su redom sadržali zahtjeve za više zelenih površina i ograničenjem gradnje. Tako nisu prihvaćeni prijedlozi Udruge Sunce i Društva Marjan za zabranu stanovanja u Meštrovićevom ateljeu i pokretanja odgovornosti za projekt nove splitske Rive, kao ni prijedlozi Kluba trudnica i roditelja za novim dječjim parkovima. Istodobno, prihvaćeni su prijedlozi poduzetnika - tvrtke Kerum za izgradnjom stanova u Lori, Agrokora za proširenjem Konzuma na Stinicama ili pak tvrtke Antonio-trade za veću izgrađenost poslovnog centra na Brniku, kao i Hajduka za pomoćnim terenima na Poljudu i Udruge ratnih veterana za novim stanovima od Turske kule do Lore. I urbanistička struka i splitske udruge ostale su zgrožene pogodovanjem gradskih vijećnika interesima profita.

Sunce je sudjelovalo i u javnoj raspravi o Studiji utjecaja na okoliš tvornice Dugi rat, 2011. godine te pokušalo komentarima utjecati na spomenutu razvojnu strategiju te 2013. na izmjene i dopune prostornog plana, s općim dojmom malog učinka i izostanka povratne informacije institucija.

U partnerstvu sa Zelenom Istrom od druge polovice 2007. do kraja 2009. godine Sunce je provelo dva projekta educiranja lokalne i regionalne samouprave, studenata i građana o dobrobitima i procedurama smislenog sudjelovanja javnosti u postupcima procjene utjecaja na okoliš i prirodu koja je rezultirala i brošuram te monitoringom postupaka pretočenih u studije slučaja koje su ukazale na manjak znanja ali i volje za istinsko informiranje i uključivanje građana.

Kao jednu od ovih studija slučaja, Sunce je detaljno opisalo postupak pripreme *Plana gospodarenja otpadom Grada Splita* tijekom 2007. i 2008. godine u koji su tek na samom kraju uključeni lokalni dionici – poduzeća koja se bave otpadom te okolišne udruge, a javna je rasprava održana tek nakon inzistiranja Sunca prema Ministarstvu, uz slanje dopisa na znanje gradskim strukturama, temeljem neslužbene informacije da je nacrt Plana izrađen. Sunce se putem Zelenog telefona i medija angažiralo na motiviranje građana i udruga da se uključe u javnu raspravu iako bez većih uspjeha, a samo je poslalo 17 stranica komentara na Plan koji većinom nisu usvojeni. Uz izbjegavanje pravodobnog uključivanja javnosti, Sunce je istaklo i nepoštivanje zakonske odredbe o usklađivanju planova nižeg reda s onima višeg reda budući da se s izradom gradskog Plana krenulo prije usvajanja onog županijskog, na koji se gradski plan u tekstu poziva.

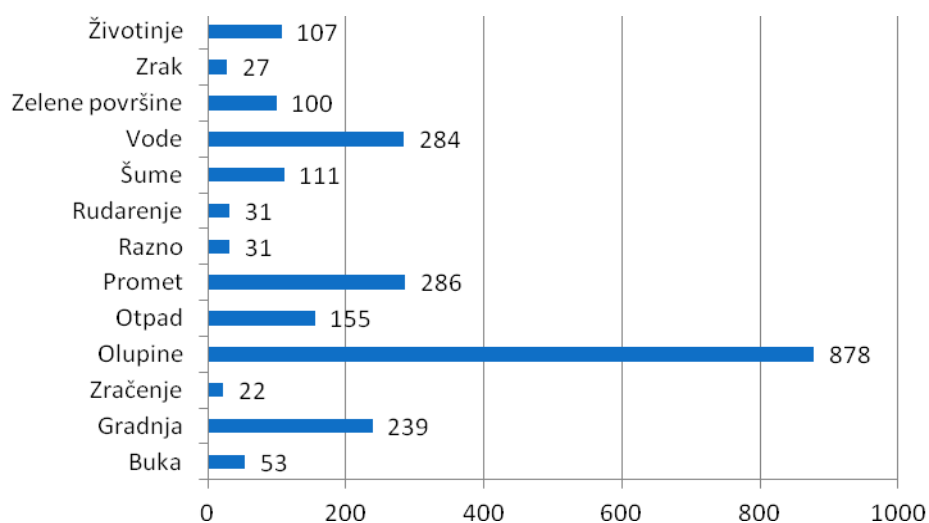
Unatoč opravdanoj rezignaciji političkim stanjem u Gradu Splitu proteklog desetljeća obilježenog populizmom i političkim sukobima, uz nemar i nekompetentnost u promociji javnog interesa, Udruga Sunce je operativno komunicirala s nizom gradskih odjela, u vezi konkretnih problema prijavljenih od strane građana putem Zelenog telefona Sunca. Zeleni telefon djeluje od osnutka Udruge, a od 1999. godine u sklopu nacionalne Mreže s jedinstvenim pozivnim brojem koja je od početnih šest udruga narasla na njih deset, uključujući još dvije iz Dalmacije (Eko Zadar i Krku iz Knina). Kako su istakli svi lokalni dionici, Zeleni telefon nezaobilazan je mehanizam komunikacije između građana i institucija u svrhu detektiranja i korekcije problema u okolišu, posredstvom Sunca koje u posredničkoj ulozi vodi računa o primjeni upravnih procedura, pravnoj obradi problema i inzistira na njihovom rješavanju.

Od 2014. godine, Sunce je upotrijebilo Zeleni telefon internetskom platformom *Sinjaj.hr* koja predstavlja inovaciju i na razini Hrvatske, a omogućuje slanje dojava s fotografijama putem mobilnih telefona i elektroničke pošte. Vizualno prikazuje stanje u realnom vremenu, prema kategorijama, vrsti

problema kao i statusa rješavanja što omogućuje pravodobnu informaciju građanima i medijima i institucijama te doprinosi vidljivosti propusta u radu institucija, a time i ukazivanju na odgovornost vlasti.

Ova dva alata s pravom treba smjestiti među inovacije u lokalnim upravljačkim praksama okolišem, budući da omogućuju aktivno sudjelovanje građana te djeluju kao poticaj i nadzorni mehanizam radu institucija. Prema evidenciji Udruge, pripremljene u svrhu ove evaluacije, od 2005. godine do kraja 2014. godine, udruzi su građani putem Zelenog telefona prijavili 2324 problema, a udruga ih je uspjela riješiti čak 75% odnosno 1733. To predstavlja čak 172 otklonjena problema zagađenja okoliša godišnje, što je značajna dodana vrijednost za stanje u okolišu ali i za učinkovitost sustava zaštite. Skoro polovica svih slučajeva odnosi se na otpad, što govori u prilog kroničnom izostanku pristupačnog sustava prikupljanja uz adekvatne poticaje i sankcije.

Slika 4 - Prijave Zelenom telefonu Sunca 2005.-14. prema vrsti problema (N=2324)

Službenici Grada Splita koji godinama surađuju s Udrugom Sunce oko rješavanja konkretnih problema istakli su u evaluacijskim intervjuima da je Sunce važan katalizator suradnje unutar inače rascjepkane i loše koordinirane gradske uprave budući da ih multidimenzionalnost problema s kojima ih Sunce suočava tjera na interne konzultacije, pa čak i kolegije posvećene određenom slučaju.

Upravo radi djelatnog dijaloga između ključnih dionika u zaštiti okoliša u Gradu Splitu, i to kao alternative sporim i formaliziranim tijelima, Sunce je na Svjetski dan okoliša 2014., pokrenulo osnivanje Savjetodavnog vijeća za okoliš Grada Splita kao neformalnog raspravnog tijela koje okuplja tri udruge i jednu građansku inicijativu (Sunce, Cenzura Plus, Društvo Marjan, građanska inicijativa Karepovac), komunalna poduzeća (Čistoća d.o.o., Parkovi i nasadi d.o.o. te Mali Luka d.o.o. koji prikuplja ambalažni otpad), okolišne novinarke te predstavnika Grada, Županije te Gradskog vijeća te PAP/RAC centra UNEP-a. Savjetodavno vijeće fokusiralo se na mali broj odabranih gorućih problema koje je moguće riješiti unutar lokalnih i regionalnih nadležnosti a to je gospodarenje zelenim otpadom, unaprjeđenje primarne selekcije u upravljanje zelenim površinama Grada. Uz radionice i sastanke, članovi Vijeća su u ožujku 2015. otišli i na studijsko putovanje u talijanski Belluno i Treviso uspješni po odvojenom prikupljanju komunalnog otpada. Uz to, članovi Vijeća zauzeli su zajednički javan stav protiv (su)spaljivanja goriva iz komunalnog otpada (RDF/SRF) te njegova uvoza, što se odnosi na planove CEMEX-a, a usko je vezano uz stav prema konceptu regionalnog centra Lečevica kakvog promoviraju interesni lobiji te aktualni postav Ministarstva okoliša i prirode.

Dosadašnja iskustva uključenih dionika su pozitivna – ističu da je Sunce Savjetodavnim vijećem za okoliš oživjelo zajedništvo i vjeru u promjene koja je zamrla tijekom proteklih godina obilježenih stalnim iščekivanjem i prebacivanjima odgovornosti za status quo u regionalnoj i lokalnoj politici gospodarenja otpadom. Uzevši u obzir osjetljive i nepredvidive političke odnose Gradu te u relaciji sa Županijom,

doima se mudrim ne forsirati formalan status Savjetodavnog vijeća kako bi se izbjegla instrumentalizacija civilnog društva od strane vlasti. Trenutno su pojedini lokalni službenici, specijalisti za pitanja okoliša itekako voljni u njemu sudjelovati, pri čemu odgovornost za odluke i stavove nije na njima budući da to formalno i nije javno tijelo niti u njemu oni imaju većinu. Politikom malih konkretnih poboljšanja, Savjetodavno vijeće može graditi povjerenje među dionicima ali i lokalnoj zajednici pokazati da su pozitivni iskoraci mogući, a u slučajevima kritičnih odluka vezanih uz ukupnu politiku Vijeće može podići svoj glas. Pritom će biti važno da kataliziraju i vrlo konkretne akcije te osiguraju njihovo medijsko praćenje, kako bi i u samoj zajednici počelo širiti toliko potrebno povjerenje i volja za inovacijama.

Promocija pozitivnih praksi u gospodarenju otpadom zaštitni je znak Sunca od samog početka djelovanja. Naime, jedan od njegovih osnivača, pokojni prof. Tomislav Lerotić prvi je osmislio i dizajnirao kartonske kutije za prikupljanje starog papira, a prve je i izradila Udruga Sunce. Na taj način danas nekoliko tvrtki na ovaj način prikuplja papir ne samo u Splitu nego i u drugim gradovima Hrvatske, pa tako i Zagrebu, čime se, prema procjeni udruge, i to bez ikakvih potpora grada ili županije, u gotovo 15 godina u Splitu prikupljeno oko 20 000 tona papira koja time nisu završila na odlagalištu

U škole, vrtiće, gradske kotareve Sunce je postavilo 36 spremnika za odvojeno prikupljanje baterija iz domaćinstva, čime se ne samo spriječilo odlaganje tog opasnog otpada na gradskom smetlištu Karepovac već se utjecalo i na svijest građana. Udruga je i izradila sedam kompostišta u zainteresiranim školama Splitsko-dalmatinske županije te provela naknadne edukacije radi održivosti ove nove prakse koja još nije zaživjela na razini sustava. Zajedno s komunalnim poduzećem Čistoća i učenicima Prirodoslovno-tehničke škole, Sunce je provelo kampanju i istraživanje usmjerenu na gradske vrtiće radi zamjene jednokratnih plastičnih čaša višekratnima, što je rezultiralo promjenom prakse četiri gradska vrtića.

Sunce je podržalo i drugi po redu pilot projekt „od vrata do vrata“ koji se od listopada 2014. provodi u dvije gradske četvrti, i to javnom promocijom te nezavisnim monitoringom radi uočavanja prepreka u organizaciji projekta i procjene realnog odaziva građana, iz čega su proizašle preporuke za što veću pristupačnost načina prikupljanja, a nalažu naplaćivanje ostatnog miješanog komunalnog otpada prema količini, prilagodbu veličine vreća za plastiku potrebama građana, pojačano informiranje (jedan letak nije dovoljan), te pojačani rad komunalnih redara uz naplaćivanje kazni za zlouporabe usluge.

Paralelno sa zalaganjem za kakogod mala poboljšanja u lokalnim praksama prevencije i zbrinjavanja, prema načelu „nula otpada“, Sunce je od samog početka zauzelo kritičnu poziciju prema regionalnom centru gospodarenja otpadom Lećevica i to zbog neadekvatne lokacije na krškom tlu s velikim rizikom onečišćenja podzemnih i pitkih voda u RH i BiH (gdje su nezavisna istraživanja još prije usvajanja lokacije pokazala da otpadne vode prodiru u prirodu), planirane MBO obrade mješovitog otpada i proizvodnje 26% štetnog RDF-a te odlaganja oko 62% preostalog otpada na samoj lokaciji, i to pod tendencioznim i krivim nazivom komposta, budući ga se ne može koristiti u poljoprivredi i nije siguran za zdravlje.

Sunce je još travnju 2007. godine istaklo na portalu grada Kaštela da koncept Županijskog centra za gospodarenje otpadom u Kladnjicama/Lećevici nije izrađen prema ekološkim standardima. „Osim što predviđa da će se gorivi dio otpada spaljivati u cementarama ili spalionicama te ne potiče odvojeno prikupljanje otpada, prema studiji, otpad bi se tamo odlagalo 28 godina, a nakon toga tražilo bi se novu lokaciju! Iz navedenog se vidi da je Centar u Lećevici samo privremeno rješenje te dugoročno predstavlja novi problem.“ Uz ekološke rizike, Sunce procjenjuje da je ovaj projekt jako skup (početna procjena u nacionalnom Planu gospodarenja otpadom je 40 milijuna EUR) te je stoga Sunce dosljedno protiv takvog centra, a zalaže se za razvijen i daleko jeftiniji višerazinski sustav odvojenog prikupljanja i recikliranja. Pritom se Sunce zalaže za sanaciju gradskog smetlišta Karepovac koje proteklog desetljeća stagnira kao talac preskupog i kontroverznog projekta Lećevica budući da je županijski Plan gospodarenja otpadom sanaciju odlagališta predvidio tek nakon uspostave regionalnog centra.

Uz to, svih ovih godina Sunce, baš kao i druge građanske inicijative i okolišne udruge u Splitu u Kaštelima, zdušno i uporno problematizira poslovne planove cementare CEMEX (prethodno

Dalmacijacement) da kao strateški partner državi preuzima RDF iz Lećevice, i to uslijed štetnosti i komercijalne logike cjelokupne regionalne politike gospodarenja otpadom, gdje je angažman na spaljivanju cementari isplativ jedino ako osigura dostatnu količinu otpada.

Projekt Lećevice i CEMEX suočili su sa snažnim otporom građanskih inicijativa i udruga u Kaštelanskom zaljevu, Lećeveci i Splitu koje su proteklih godina organizirale više zapaženih prosvjeda i peticija te putem društvenih mreža i interneta alarmirale svoje sugrađane o mogućim rizicima spaljivanja otpada po zdravlje te po zaštitu prirode. U tome je istaknutu ulogu imao i blog prof. Lerotića www.lerotic.de, okolišnog aktivista i dizajnera koji i posthumno uživa veliki ugled među svim građanskim inicijativama. Zdravstveni rizici imali su i očekivano najviše odjeka. Radi se o GIZZO Kaštelanski zaljev, udruzi Rast Zagore, udruzi Barbarinac, društvu Marjan i Inicijativi za Marjan. CEMEX je kao tvrtka ozbiljno shvatio ovaj otpor te tako godinama provodi lokalna ispitivanja javnog mnijenja.

Veći prosvjedi organizirani su pred CEMEX-om u rujnu 2011. i svibnju 2013. te na splitskoj Rivi u listopadu 2014. godine. Ovaj snažan građanski otpor, blizak poziciji NIMBY, uvelike je doprinio vidljivosti problema u javnosti i vrlo vjerojatno utjecao i na zazor političara od bilo kakvog konačnog rješenja, što se očituje statusom quo oko projekta Lećevice. Emocionalni naboj i socijalna energija koju ove inicijative generiraju dragocjen je kontrapunkt stručnosti Sunca koje je u većini javnih prosvjeda aktivno sudjelovalo. Ono što je ponekad bio problem za Sunce (ali i druge okolišne udruge na razini Hrvatske) je nekritičnost lokalnih inicijativa u formuliranju argumenata što ih nepotrebno izlaže optužbama diletantizma iako njihove ključne zabrinutosti i optužbe stoje. Također, komunikacijski stil gdje je optuživanje u prvom planu dalek je od diskursa Sunca koje je zaziralo od vodeće uloge u ovim događanjima, ali i iz razloga što ih nije htjelo patronizirati.

Opći je dojam dionika iz civilnog društva u regiji i na razini Hrvatske, da Sunce nije uspjelo iskoristiti sva svoja znanja kao i društvene potencijale za trajno i strukturirano koalicijsko djelovanje i kapacitiranje drugih udruga u svojoj neposrednoj regiji oko problema gospodarenja otpadom, već je i samo zapelo u procjepu između uličnog i institucionalnog aktivizma te različitih komunikacijskih stilova.

Ovim internim izazovima unatoč, svi se dionici slažu da je Sunce bilo i ostalo važan dionik lokalnog pokreta otpora protiv neodrživog upravljanja otpadom, i to posebno stoga što je znalo i uspjelo zabrinutosti građana pretočiti u pravne i stručne argumente te ih plasirati prema relevantnim institucijama, a time i ozbiljno zabrinuti interesne grupe i donositelje odluka. To se posebno odnosi na CEMEX čija uprava doživljava Sunce kao najopasnijeg aktera u lokalnoj zajednici s namjerom ne samo sprječavanja projekta spaljivanja otpada već i zatvaranja same tvornice kao zagađivača u priobalnoj zoni.

Najveći uspjeh Sunca u sprječavanju su-spaljivanja otpada u CEMEX-u postignut je u srpnju 2015. godine, nakon dvije godine trajanja postupka pokrenutog tužbama Udruge Sunce i Grada Kaštela te (kojima se tužbom pridružila i Splitsko-dalmatinska županija), koji je rezultirao pravomoćnom presudom Upravnog suda u Splitu kojom se poništava Rješenje kojim se zahvat – prihvat, privremeno skladištenje i loženje krutog goriva iz otpada (RDF/SRF) u tvornicama tvrtke CEMEX Sv. Juraj i Sv. Kajo proglašava prihvatljivim za okoliš. Također poništeno je i rješenje Ministarstva zaštite okoliša i prirode (MZOIP) o objedinjenim uvjetima zaštite okoliša tvornice CEMEX Kaštela (laički to znači svi uvjeti o njihovom ponašanju vezano za zaštitu okoliša). Ova rješenja vraćaju se na ponovno odlučivanje što u praksi znači da ukoliko CEMEX i dalje želi koristiti gorivo iz otpada morat će ponovno pokrenuti postupak od samog početka. Ovoj presudi je osam mjeseci ranije, prethodilo presedansko rješenje upravnog suda o odgovornom učinku tužbe na primjenu Rješenja MZOIP-a što je značilo da je CEMEX-u do konačne presude bilo zabranjeno suspaljivanje otpada. Kao što ističe Dušica Radojčić iz Zelene Istre, ovakva odluka Upravnog suda važan je presedan za Hrvatsku jer se njome po prvi puta u sudsku praksu stavlja članak 112 Zakona o općem upravnom postupku koji omogućuje zaštitu javnog interesa i otklanjanje štete koja se ne bi mogla otkloniti.

Ova pravna pobjeda Sunca i lokalnih zajednica nad CEMEX-om odjeknula je u hrvatskim medijima i među okolišnim udrugama te ozbiljno poremetila poslovne planove CEMEX-a. Zanimljivo je da je grupa

CEMEX samo mjesec dana nakon ove presude, početkom kolovoza 2015. objavila da je sve svoje tvornice u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori prodala mađarskoj kompaniji Duna-Dráva za 230 milijuna Eura, i to radi pokrivanja dugova i drugih korporativnih troškova. Poslovna politika novog vlasnika još nije poznata, međutim, vrlo je vjerojatno da će ovakav rasplet događaja i gubitak rješenja splitskoj cementari za suspaljivanje otpada imati utjecaja na projekt Lećevica. Pritom je važan faktor aktivno protivljenje Splitsko-dalmatinske županije i Grada Kaštela konceptu suspaljivanja u ovom pravnom postupku protiv CEMEX-a, što bi trebalo olakšati mobiliziranje političke volje za reviziju projekta. Ovaj je uspjeh postignut pola godine prije isteka aktualnog nacionalnog Plana gospodarenja otpadom, kao i predstojećih parlamentarnih izbora, što sve Suncu, lokalnim udrugama i Zelenom forumu otvara po prvi puta realnu političku priliku za uspostavu istinski održivog regionalnog modela gospodarenja otpadom - bez RDF-a i spalionica.

Konačno, troje je intervjuiranih dionika detaljno upoznatih s europskom politikom zaštite okoliša i prirode ukazalo na priliku koja se otvara Suncu, a to je povezivanje kompetencija u području zaštite mora i upravljanja otpadom i fokus na problem morskog otpada koji će na razini EU dobiti na značaju, sudeći prema recentnim promjenama zakonodavstva vezanih uz plastični otpad, provedene studije i pilot projekte kao i alarmantni podatak da se u uzorcima morske vode nalazi čak šest puta više plastike nego planktona. Ovaj problem je posebno važan za zatvoreno Jadransko more i za Hrvatsku kao turističku zemlju. Uloga Sunca može biti višestruka, od suradnje na istraživanjima preko javnih istupa i zagovaranja promjene propisa i programa do organizacije volontera, pa i podrške razvoju tehnološki inovativnih projekata čišćenja mora i obale koji mogu biti zasnovani i na konceptu socijalnog poduzetništva.

3.2.3. Promocija održivog turizma

Održivi turizam je tema koja za Sunce predstavlja sekundarno područje interesa, u odnosu na zaštitu prirode i problem otpada te zaštite okoliša. Ipak, i u ovom manjem opsegu primarno projektnog djelovanja, očituju se temeljitost i inovativnost u pristupu. Međutim, zbog manjka kontinuiteta i jasne vizije očekivane promjene, učinak na lokalne prakse je sporadičan.

U sklopu svog prvog suradničkog projekta s WWF-om, Sunce se 2005. godine upoznavalo s problematikom i mogućnostima održivog turizma na Visu i Lastovu te promoviralo ekološku poljoprivredu, a 2007. godine je također u suradnji s WWF-om na Visu surađivalo s Udrugom vinara i potaklo prvu certificiranu ekološku proizvodnju vina na otoku. Sunce je podržalo proizvodnju lokalnih proizvoda kao što je kolač od smokve hib te prva natjecanja proizvođača na natječaje Ministarstva poljoprivrede, kroz koja je nabavljena poljoprivredna mehanizacija za otok Vis. Tijekom 2006. godine Sunce je provelo i projekt „Održivo upravljanje plažama“ u čak sedam županija gdje su uz evaluacije plaže educirani i relevantni dionici te objavljen priručnik "Vodič po odabranim plažama u Hrvatskoj" na hrvatskom i engleskom jeziku.

Kroz međunarodne projekte (DOT i SEA Med), Sunce je u suradnji sa partnerima (HGSS, WWF) podiglo vlastite kapacitete, ali i kapacitete dionika iz turističkog sektora vezano za planiranje održivog turizma, vještine interpretacije i promocije prirodne baštine. Radilo se u prekograničnom području Hrvatske i Crne Gore te u parkovima prirode „Lastovsko otočje“ i „Telašćica“ što je dodatno povećalo postojeća partnerstva sa Javnim ustanovama, ali i razvilo nova sa sektorom aktivnog turizma.

Glavni pothvat Sunca, u partnerstvu s udrugom Zelena Istra projekt je Eko-Partner, koji je započeo krajem 2008. godine te trajao do kraja 2009. s nastavkom aktivnosti i u naredne dvije godine, s manjim intenzitetom. U okviru projekta razvijen je „Program za okolišno odgovorno upravljanje malim turističkim objektima u Hrvatskoj“ sa standardima i certifikacijskom shemom koji je i primijenjen na po 10 odabranih turističkih objekata obiteljskog tipa u Istri i Dalmaciji. Izrađen je i priručnik o okolišno odgovornom upravljanju malim turističkim objektima, a informativna web stranica aktivna je i danas. Standardi upravljanja praktične su naravi te tako osmišljeni da omogućuju brzu prilagodbu s malo ulaganja, a vidljivim pozitivnim učincima na uštede energenata i okoliš te veću pažnju posvećenu kvaliteti lokalne ponude hrane, kulturnih i prirodnih znamenitosti te razvoja odnosa s gostima, što je važno i za konkurentnost. Tako se primjerice nalaže kupovanje hrane i sredstva za čišćenje i kozmetike u većim

pakiranjima, odvojeno prikupljanje komunalnog otpada, korištenje slavina s manjim protokom vode, korištenje štednih žarulja, reguliranje temperature na 21 °C zimi i 26 °C ljeti te korištenje bicikala. Ovi se standardi temelje na anketi i analizi najboljih praksi i najboljih održivih tehnologija u turističkim objektima eko-održivog upravljanja te nadzora trenutne situacije.

U 2013. godini revidirana je baza podataka, uključen je jedan novi hotel u program. Nastavno na stečeno iskustvo, u okviru projekta Centra za čistiju proizvodnju Sunce je organiziralo i radionice za predstavnike turističkog sektora te sudjelovalo u odabiru pilot hotela za provedbu koncepta čistije proizvodnje te sudjelovala u edukaciji organiziranoj od strane Centra za čistiju proizvodnju. Međutim, širenje mreže Eko partnera nije se nastavilo prvenstveno uslijed odlaska pokretačice projekta iz udruge Zelena Istra i manjka kadrova u obje udruge koje bi se, uz pozamašan teret primarnih programa ovime mogle baviti.

Za nastavak provedbe programa EkoPartner Sunce može očekivati podršku drugih dionika, primjerice Udruge DOOR, specijalizirane za održivu energetiku koja je već pokušala razviti mrežu energetske savjetnice u Dalmaciji, u čemu se i obratila Suncu no koje nije imalo u tom trenutku kapaciteta za veći angažman. Zelena Istra, prema povratnoj informaciji u sklopu ove evaluacije, zasad nema kapaciteta za bavljenje održivim turizmom, ali bi bila vrlo sretna da Sunce nastavi tamo gdje su zajedno prije tri godine stali. Pritom je moguća prilika i redovni godišnji natječaji Ministarstva turizma za dodjelu bespovratnih potpora za povećanje konkurentnosti koji uključuju i ulaganja u održivi razvoj u sklopu turizma, pri čemu trenutno ne postoji niti jedan drugi certifikat, priznat od strane Ministarstva u tom području. Određenu prepreku predstavlja zatvorenost trenutnih natječaja Ministarstva turizma za prijave projekata od strane udruga, te bi zasigurno trebalo na nacionalnoj razini zagovarati da udruge mogu biti nositelji ovih projekata.

Kompetencije i kontakti koje je Sunce dosad steklo moguća su uporišta budućeg programa promocije održivosti u gospodarstva koji bi, prema mišljenju više intervjuiranih dionika, bio dobrodošla dopuna fokusa Sunca i odgovor na izražene ekonomske probleme u regiji koji se samo mogu pogoršati ukoliko dođe do značajnog smanjenja opsega proizvodnje pa čak i prestanka rada cementare u neposrednoj blizini Splita, kao i obustave projekta eksploatacije nafte na Jadranu, za što se Sunce i druge okolišne udruge zalažu. Mogućnosti promocije održivog turizma vidi i dionik iz tog sektora, koji Suncu preporuča intenzivniju suradnju s Institutom za turizam na popularizaciji znanstvenih spoznaja i podršci inovativnim turističkim projektima. Jačim fokusom na održivi ekonomski razvoj Sunce može i amortizirati prigovore da su „zeleni uvijek protiv razvoja“ te ojačati mostove prema drugim akterima u zajednici koji se zalažu za održive socio-ekonomske alternative, uključujući i socijalno poduzetništvo.

3.3. Utjecaj na javnost

Temeljem uvida u opseg edukacijskih aktivnosti, istupanja u javnosti i medijima te ocjene lokalnih dionika, Udruga Sunce je u proteklih deset godina bilo ključni akter osvještavanja i edukacije splitske, pa i dalmatinske javnosti s fokusom na praktična znanja i vještine odgovornog ponašanja u odnosu na prirodu i okoliš. Pristup Sunca prema javnostima odlikuju sustavnost, suradnja, kreativnost i fokus na razvoj kompetencija, s paralelnim fokusom na sve dionike odgojno-obrazovnog sustava, a posebno djecu i mlade, na građane Splita te posredno na širu javnost u Dalmaciji putem snažne prisutnosti u lokalnim medijima, uz pojačano djelovanje na srednje-dalmatinskim otocima i povremeno u dalmatinskom zaleđu.

Prikaz doprinosa Sunca treba staviti u kontekst općenito pozitivnog stava javnosti prema zaštiti prirode na razini Hrvatske i dalmatinske regije koji je utvrđen i tematskim istraživanjem agencije Target za potrebe DZZP iz veljače 2013. godine, na uzorku 4300 hrvatskih građana, što predstavlja reprezentativan uzorak više od 0,1% građana Hrvatske te omogućuje i uvid u razlike u stavovima na razini županija, dobnih i obrazovnih skupina. Pritom valja napomenuti da nedostaju longitudinalna istraživanja pa je nemoguće procijeniti pomake u odnosu na stanje prije deset godina, kao i tematska istraživanja o stavovima i

praksama građana u području zaštite okoliša, za što bi se ekološke udruge trebale založiti u sklopu praćenja provedbe relevantnih nacionalnih strategija.

Spomenuto istraživanje agencije Target i DZZP je pokazalo obećavajuću sliku visoke podrške javnosti i relativno dobre informiranosti o zaštiti prirode, pri čemu su glavni zadaci za zadržavanje i poboljšanje ovog pozitivnog trenda dosljednost i djelotvornost informiranja, još jači fokus na mlade uz razvoj kapaciteta obrazovnog sustava i bolje financiranje. Čak 62% građana u Hrvatskoj i njih 59% u Splitsko-dalmatinskoj županiji prepoznaju sačuvanu prirodu kao najveću vrijednost zemlje, međutim taj je udio manji među najmlađom skupinom od 16 do 21 godine (56%) što ukazuje na važnost daljnjeg osvještavanja mladih, što je upravo fokus Sunca. Ova pozitivna slika govori u prilog djelovanju ekoloških udruga, čiji je doprinos osvještavanju javnosti građana posebno istaknuo i DZZP u Analizi stanja zaštite prirode u RH.

Za uspješnost rada Sunca na promociji politike održivog razvoja veliko je uporište podatak da čak 69% građana zaštitu prirode vidi kao priliku za gospodarski razvitak, dok je samo 7% vidi kao kočnicu, što je i važno uporište razvoju novih ekonomskih modela poput održivog turizma za koje se zalaže Sunce. Velika većina građana (72%) uživa u prirodi, posjećujući nacionalne parkove i druga zaštićena područja, dok je njih 6% posebno aktivno putem članstva u udrugama koje se bave zaštitom prirode. U Splitsko-dalmatinskoj županiji, čak 9% građana učlanjeno je u neku udruhu vezanu uz zaštitu ili boravak u prirodi, što je i značajan potencijal za mobilizaciju javnog mnijenja i volonterstva za Udrugu Sunce.

S pojmom bioraznolikosti je upoznato 48% ispitanika (44% u SDŽ), no s pojmom Natura 2000 samo njih 5,49 %, što je važan poticaj za široko informiranje javnosti, budući da je udio upoznatih upola manji od prosjeka EU od 11% iz 2013. godine, odnosno na razini upoznatosti u EU 4 godine ranije. To i ne čudi, budući da je Hrvatska tek 2013. godine i ušla u EU te formalno postala dio ove europske ekološke mreže. S postojanjem propisa za zaštitu prirode upoznato je oko polovica građana, a samo njih 14% i detaljnije. Većina je ispitanika (61,23%) zaštitu prirode označila kao glavnu ulogu zaštićenih područja, a slijede ju turizam i posjećivanje (24,30%) te edukacija i istraživanje (10,37%). Za Sunce je važan nalaz da je pojam Natura 2000 najslabije prepoznat u Karlovačkoj, Ličko-senjskoj, Splitsko-dalmatinskoj županiji i Gradu Zagrebu (oko 3% ispitanika zna što je Natura 2000) dok su s njima najbolje upoznati ispitanici u Virovitičko-podravskoj, Požeško-slavonskoj i Međimurskoj županiji (iznad 10%). Relativno lošiji nalazi za dalmatinsku regiju ukazuju na to da bi Udruga Sunce, kao i mjerodavne institucije, trebale pojačati javno informiranje o Naturi 2000 i mehanizmima zaštite, i to putem lokalnih medija, interneta pa i ciljanih kampanji koje dopiru do najviše građana, a ne samo putem stručnih seminara i škola. Pritom je važno u prvi plan staviti zaštitu prirode kao primarnu funkciju zaštićenih područja, a ne turizam, što se u analizi ovog istraživanja javnog mnijenja ističe kao propust medija.

U izvještaju DZZP-a ističe se kako ovi nalazi, kao i analiza tretmana zaštite prirode u odgojno-obrazovnom sustavu navode na zaključak da je neophodno pojačati institucionalno i izvaninstitucionalno obrazovanje o bioraznolikosti i zaštiti prirode te poboljšati stručno usavršavanje predavača u osnovnim i srednjim školama kako bi omogućilo kvalitetnije obrazovanje mladih, a posredno i njihovih roditelja. Najveći postotak informacija kroz školovanje dobivaju ispitanici iz Primorsko-goranske županije (31%), dok ispitanici iz Požeško-slavonske županije u najvećem postotku uopće nemaju informacija o bioraznolikosti i zaštiti prirode (čak 9%). Ove ogromne razlike govore o velikom utjecaju lokalnih i regionalnih obrazovnih politika i važnosti angažmana udruga na dopuni propisanih obrazovnih sadržaja, čemu je Sunce dalo velik doprinos u gradu Splitu.

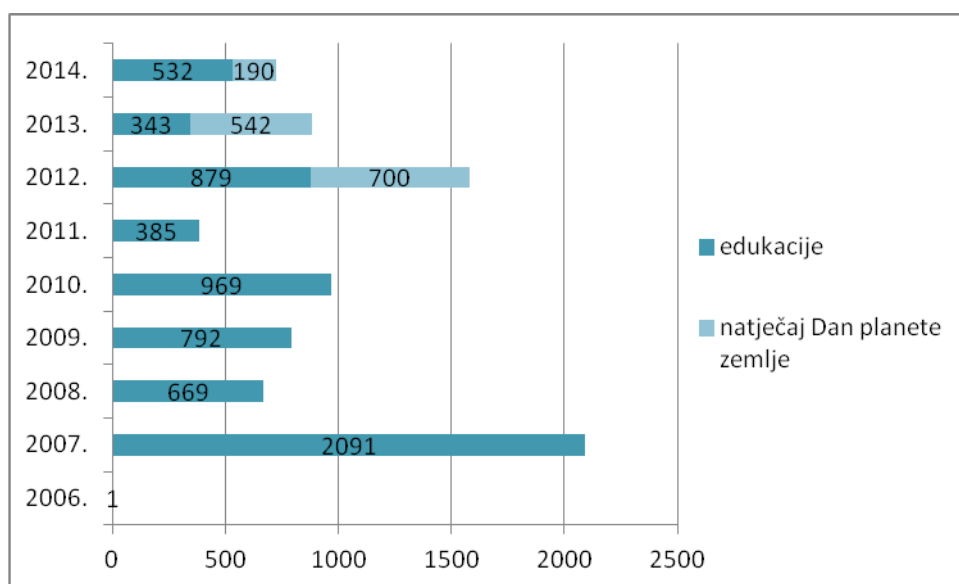
Prema evidenciji Udruge, Sunce je od 2006. do sredine 2014. godine održalo 241 edukaciju, u formi predavanja, radionica i poneko studijsko putovanje za 6136 sudionika odgojno-obrazovnog procesa, većinom djece i mladih, ali i njihovih nastavnika i roditelja. Kad se tome pridodaju i 1432 učenika koji su od 2012. sa svojim istraživačkim i edukativnim projektima sudjelovali u godišnjim natjecanjima "Prije i poslije - učenici za Dan Planeta Zemlje", Sunce je ukupno svojim edukacijama doprilo do čak 7568 osoba.

Sunce je i objavilo četiri priručnika publikacije za nastavnike u digitalnom formatu o otpadu, zaštiti mora i bioraznolikosti (2), te tiskalo priručnik za nastavnike “Eksperimentirati Miramare”, bojanke “Priroda reciklira” i “Neka plavo ostane plavo”, dječju slikovnicu “Nino otkriva more” i “Modro putovanje”, edukativni plakat o recikliranju za vrtiće i škole, kao i video i brošuru o Zelenim izletima u organizaciji Sunca. Ove i još niz različitih plakata o zaštiti podmorja, brošure Neka plavo ostane plavo su naširoko distribuirane obrazovnim ustanovama u Splitu i regiji.

Odgovorno postupanje s otpadom, pod geslom “Od nužnog zla do korisnog dobra”, kako se taj program godinama i zvao, bila je najčešća tema edukacija s fokusom na razumijevanje koncepta hijerarhije otpada i konkretnih praksi, poticanje promjena u ponašanju i usvajanje praktičnih vještina poput kompostiranja. Druga važna tema je bioraznolikosti i vrednovanje prirodnih bogatstava lokalne sredine, s naglaskom na istraživanje i odgovorna ponašanja u prirodi. Sunce je organiziralo i studijsko putovanje u Berlin 2013. godine, o održivim učeničkim poduzećima i programima društveno korisnog učenje za nastavnike iz škola te s Filozofskog fakulteta u Split te za edukatorice udruge.

Ovako velik opseg edukacija Sunce je omogućilo uspješnim prikupljanjem projektnih sredstava, angažiranje specijalistkinja za edukaciju o okolišu u samoj udruzi te razvojem suradničke mreže koja uključuje 27 suradnika među nastavnicima iz Splita, Trilja i Žrnovice, iz 1 vrtića, 11 osnovnih škola, 3 srednje škole, 4 fakulteta, pri čemu je posebno intenzivna suradnja s Prirodoslovno-tehničkom školom s kojom je Sunce razvilo projekte stručne prakse, odnosno programe društveno korisnog učenja za učenike (service-learning).

Slika 5 - Broj sudionika u edukacijama Sunca u odgojno-obrazovnom sustavu 2006.-14. (N= 7568)

Sunce je 2010. godine provelo istraživanje o potrebama, interesima i spremnosti na sufinanciranje vanjskih edukacija u području prirode i okoliša koje je obuhvatilo 60 osnovnih i 18 srednjih škola s područja Splita, Zagore i otoka koje je ukazalo na posebno relevantne formate edukacije, a to su radionice za učenike, radionice za nastavnike i priručnici za nastavnike, edukativni materijali za učenike i roditelje, tematske izložbe, škole u prirodi i specijaliziranim edukacijskim centrima. Očito je iz nalaza da u osnovnim školama nastavnici imaju više prostora za obradu ovih tema, kao i za izvannastavne aktivnosti u odnosu na srednje škole gdje je program već prenatrpan i gdje ritam rada otežava školu u prirodi i studijske izlete. Isto je tako opseg suradnje osnovnih škola s vanjskim pružateljima edukacije daleko veći – uz Sunce tu je navedeno još 10 organizacija među kojima se najčešće surađuje s udrugama Sunce, Split Zdravi grad i Lijepa naša čiji je projekt Eko škola i najrašireniji u Hrvatskoj, a koja je i jedina uz Sunce prisutna i u anketiranim srednjim školama. Edukativne materijale Sunca koristila je polovica anketiranih nastavnika

osnovnih škola, i to najčešće priručnik za nastavnike o morskim staništima (60%) te o otpadu (38%) dok ih je u srednjim školama koristilo oko 40% nastavnika i to najčešće priručnik o morskom okolišu.

I anketa maturanata koju je nedavno provela GOOD inicijativa ukazuje na deficit sadržaja o održivom razvoju i zaštiti okoliša u srednjim školama, u odnosu na njihovu procijenjenu važnost. Isto tako, prilike za volontiranje i izvannastavne aktivnosti u tom području dostupne su trećini anketiranih što također smatraju nedovoljnim. Ovi nalazi ukazuju na važnost ali i potrebu za još snažniji rad Sunca s mladima, u suradnji sa srednjim školama ali i izravno, preko volonterskih akcija i klubova mladih.

Za nastavnike je važno da vanjski suradnici dopunjuju postojeći program novim sadržajima i interaktivnim metodama učenja, a ponavljanja postojećeg te neorganiziranost i površnost ističu kao najveće mane nekih dosadašnjih vanjskih edukacija. U tom smislu je naglasak Sunca na provedbu radionica kao glavne metode edukacije koja omogućuje internalizaciju znanja i u usvajanje vještina usklađen s očekivanjima nastavnika zaduženih za redovnu nastavu prirode, biologije i drugih srodnih predmeta.

Za Sunce je bio važan nalaz da je spremnost na sufinanciranje dodatnih edukacija vrlo malena, zbog lošeg ekonomskog stanja roditelja i samih nastavnika, kao i uvjerenja da tako važne odgojno-obrazovne sadržaje mora financirati država putem ministarstava ili Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost. Isto tako, izražen je velik interes, preko 80% anketiranih, za potencijalni edukacijski centar za okoliš i prirodu Sunca, za što postoji i veća spremnost sufinanciranja od strane sudionika iz škola. Ovo je bio i putokaz Suncu da od 2013. godine oblikuje novu ponudu različitih poludnevni ili jednodnevni Zelenih izleta za učenike osnovnih škola, u različite krajobraze u široj okolici Splita (Ekosustav šuma i more- Park šuma Marjan, Ekosustav rijeka i šuma- Omiš i poučna staza Leopolda Mandića, Ekosustava rijeka i krš- Izvor Krke i edukativni centar Krke Knin, Ekosustav močvara- Pantan, Ekosustavi jezero, rijeka i krš- Modro i crveno jezero, dva oka i Zelena katedrala, Ekosustava izvori- izvori rijeka Krka, Cetina, Ruda, Grab i dr.), kao način na koji škole mogu spojiti realizaciju obveze međupredmetne nastave na temu Zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša i inače predviđene učeničke ekskurzije. Zeleni izleti su za Sunce i prvi sustavan „izlet“ u samofinanciranje, budući da se nude kao usluga s definiranom cijenom po učeniku koja varira od 25,00 kn do 150,00 kn ovisno o trajanju, lokaciji izleta i udaljenosti, broju učenika, a uključuje troškove turističko-edukativne pratnje, pribor za vježbe, prijevoz i osiguranje učenika. Iako Zeleni izleti zasad ne stvaraju višak vrijednosti za Sunce, pokazali su se kao financijski održiv i atraktivan oblik edukacije za osnovnoškolce i njihove nastavnike na koje se upućuje oko njih 350 godišnje.

Uz učenike, Sunce je i studentima stvorilo nove prilike za stjecanje stručnog iskustva i volontiranje u svrhu zaštite prirode okoliša te je time i doprinijelo smanjenju jaza između teorijskih i praktičnih znanja, istaknutog u DZZP-ovoj Analizi stanja prirode u RH. Budućim stručnjacima koji će se baviti problematikom zaštite prirode, a koji se školuju iz prirodoslovnih područja, sa sadašnjeg gledišta, nedostaje znanja iz upravljanja i ekonomije te društvenih (socioekonomskih) aspekata zaštite prirode, i to uslijed manjka interdisciplinarnosti i „mekih“ vještina, dok istodobno, tematika zaštite prirode u potpunosti izostaje iz studijskih programa društvenih, tehničkih i biomedicinskih usmjerenja.

Sunce je prazninu sporadično popunjavalo, primjerice u sklopu projekta Moja PUO 2007. i 2008. godine kada je u Sunce održalo predavanja na Pravnom i Ekonomskom fakultetu u Splitu te u partnerstvu sa Zelenom Istrom organiziralo razmjene studenata, stručnu praksu i mentorstvo u izradi studentskih radova na temu analize sudjelovanja javnosti u postupcima procjene utjecaja na okoliš. Sunce je također redovito surađivalo sa Sveučilišnim odjelom za studije mora u Splitu, putem predstavljanja rada Sunca, praktične obuke i uključivanja studenata u inventarizaciju morskih staništa, kao i sa udrugom studenata biologije BIUS iz Zagreba. Uz to, Sunce je od 2013. putem subvencionirane stručne prakse obučilo netom diplomiranu pravnicu Ivanu Grubišić za sofisticirani rad na pitanjima primjene odredbi *Arhuške konvencije*, upravnog postupka i niza drugih propisa, tako da je Ivana već dvije godine kasnije stasala u voditeljicu Zelenog telefona, jednu od rijetkih pravica u Hrvatskoj specijaliziranih za zaštitu okoliša, a u međuvremenu i pred *Vijećem za Arhušku konvenciju* u Ženevi, „rame uz rame“ sa svojom mentoricom, iskusnom okolišnom pravnicom Patricijom Granić, kompetentno „branila“ boje Sunca.

Ipak, unatoč ovim važnim doprinosima, Sunce nije razvilo redoviti program stručne prakse u udruzi kao niti trajnu institucionalnu suradnju s ciljanim fakultetima u Splitu (studij mora, pravo, ekonomija) gdje bi imalo i svoj prostor u redovnim studijskim programima, što bi pospješilo sustavnost pripreme studenata za budući profesionalni rad na zaštiti okoliša i prirode. Uzevši u obzir odličnu reputaciju Sunca kao stručne udruge u pitanjima zaštite mora i gospodarenja otpadom, kao i širok suradnički krug u akademskoj i stručnoj zajednici, velika je vjerojatnost da bi takva ponuda Sunca naišla na dobar odaziv.

S druge strane, Sunce se svih proteklih godina ciljano bavilo dodatnom edukacijom stručnih djelatnika u sektoru zaštite prirode i okoliša, putem 14 tematskih seminara i konferencija i studijskih putovanja u organizaciji Sunca na kojima je sudjelovalo blizu 600 stručnjaka, ne brojeći predavanja i radionice u organizaciji drugih ustanova i udruga. Glavne teme stručnih seminara poklapale su se s programskim prioritetima udruge te uključuju izazove i mogućnosti upravljanja Natura 2000 mrežom u Hrvatskoj, uključujući i problematiku financiranja, upravljanja zaštićenim područjima, financiranje modela održivog gospodarenja otpadom, primjena načela održivog razvoja u turizmu, održivo upravljanje plažama te sudjelovanje javnosti u procjenama utjecaja na okoliš. Studijska putovanja pokazala su se kao posebno koristan format za motiviranje stručnjaka na djelovanje i suradnju preko granica institucija i sektora.

Osvještavanju lokalne javnosti Sunce je pristupilo ciljanim javnim akcijama te prisutnošću u medijima, među kojima se ističu već tradicionalna obilježavanja svjetskog Dana planete Zemlje 22. travnja. Tom prigodom od 2012. godine Sunce je organiziralo tematske natječaje za edukativne projekte o otpadu za učenike osnovnih škola, i to u partnerstvu s komunalnim poduzećem Čistoća, uz dodjelu nagrada u obliku Zelenih izleta i setova za kompostiranje. Kao što je istakla predstavnica Čistoće u evaluacijskom intervjuu, Sunce je bio glavni izvor podrške i inspiracije za razvoj niza edukativnih aktivnosti samog komunalnog poduzeća, predavanja u vrtićima i školama, preko letaka do pilot projekata odvojenog prikupljanja i odvoza otpada „Od vrata do vrata“. Sljedeći korak u toj suradnji bila bi podrška Čistoći da usustavi praćenje osviještenosti građana, putem periodičnih anketa i fokus grupa čiji bi se nalazi objavljivali, kao i da te nalaze kao i rezultate edukacijskih aktivnosti počne redovito prikazivati u sklopu svojih godišnjih izvještaja budući da te informacije kronično manjkaju za daljnji razvoj učinkovitih, ciljanih programa javnog osvještavanja.

Također, u partnerstvu s udrugom RODA – Roditelji u akciji, na samoj Rivi organiziralo je sajmove rabljene dječje odjeće kako bi građane osvijestilo o odgovornoj potrošnji, a 2015. je održan i foto natječaj „Prije i poslije“ kao poticaj građanima na male akcije čišćenja okoliša, što je Sunce godinama poticalo i akcijama čišćenja plaža u Visu i Splitu. Foto izložbe su se proteklih godina pokazale kao posebno korisna metoda koja omogućuje markiranje javnih prostora poticajnim porukama i komunikaciju s tisućama građana. Tako je tijekom 2008. godine Sunce prošetalo Hrvatskom s izložbom „Neka plavo ostane plavo“ koja je gostovala u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Dubrovniku te u nizu manjih obalnih zajednica, a posjetilo ju je oko 4000 građana. Sunce je ovaj uspjeh ponovilo 2013. u suradnji s Foto klubom Split, na izložbi „Okoliš i ja“ koja je okupila 70 autora, koju je u Splitu posjetilo preko 4400 građana. Iste je godine u prometnom trgovačkom City Centru One Split postavljena izložba „Natura 2000-Ponos Hrvatske“ za koju se procjenjuje da ju je vidjelo 1200 građana.

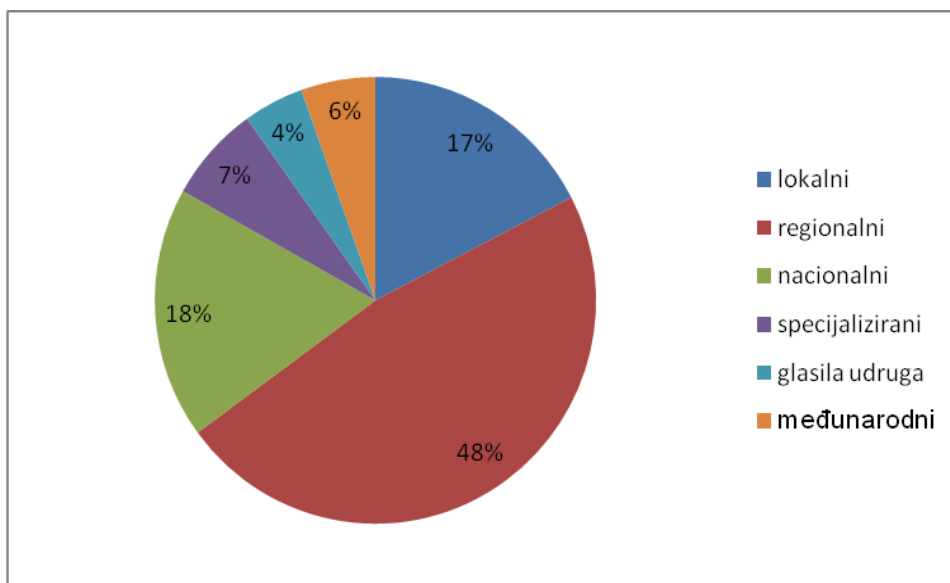
Protekle dvije godine Sunce se s uspjehom okušalo i u novom formatu javnih akcija, a to je Biciklijada koja je okupila više od 200 biciklista i još više posjetitelja te doprinijela osjećaju zajedništva i optimizma gradu, što je nešto što bi Sunce, prema mišljenju kolega aktivista iz drugih udruga trebalo još češće raditi, i to u suradnji sa što širim krugom raznolikih udruga.

Konačno, Sunce je djelovalo i kroz medije, i to posebno kroz lokalne i regionalne te kroz tematske programe javne televizije, čiji novinari imaju samo riječi hvale za kvalitetu medijskih nastupa i suradnje s udrugom. Tako udruga danas ima odlične odnose sa svim novinarima koji djeluju iz Splita, a prate teme okoliša i civilnog društva, uključujući i Franku Jović Tonkli, urednicu ugledne i popularne emisije More HRT-a, dok je Vedrana Krstić Ivanišević, urednica na Radio Splitu, kao jedna od veteranki okolišnog novinarstva u Hrvatskoj i članica Savjetodavnog vijeća za okoliš Grada Splita koje je pokrenulo Sunce. Ove novinarke ističu susretljivost Sunca na davanje izjava, slanje informativnih materijala te vizualnu atraktivnost akcija

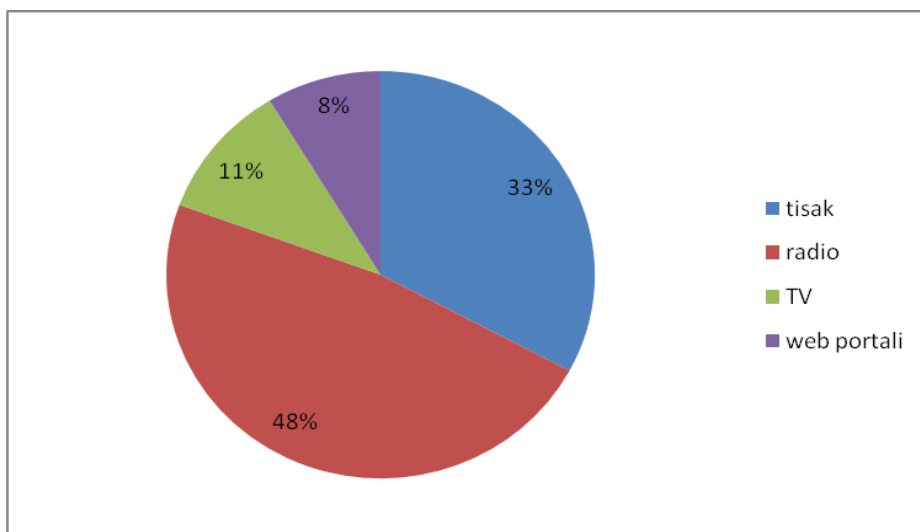
Sunca posebno onih vezanih uz istraživanja mora i čišćenja obale, što sve govori u prilog zaključku da Sunce razumije logiku medijske produkcije i potrebe novinara, što je ključan faktor uspjeha u medijskom prostoru za organizacije civilnog društva.

Analiza medijske slike udruge Sunce obuhvatila je 587 evidentiranih medijskih objava od 2007. do sredine 2014. godine koje je bilo moguće obraditi prema vrsti medija te ciljanoj publici. Iako se radi o prigodnom uzorku koji je ovisio o sustavnosti i dostupnosti medijskih materijala, pri čemu su nužno podzastupljene web objave (koje se višekratno prenose na nizu lokalnih portala) kao i vijesti emitirane u radijskom eteru, on je indikativan za snažnu prisutnost Sunca u vodećim regionalnim medijima svih vrsta (TV, radio, tisak i web) kao i u nizu lokalnih diljem Dalmacije, od Knina preko Zadra, do Makarske, Sinja, Kaštela, pa do Dubrovnika i Metkovića.

Slika 6 - Medijske objave u Udruzi Sunce 2007. - prva polovica 2014. prema ciljanoj publici (N=587)

Slika 7 - Objave o Suncu u lokalnim i regionalnim medijima 2007.- prva polovica 2014. (N=381)

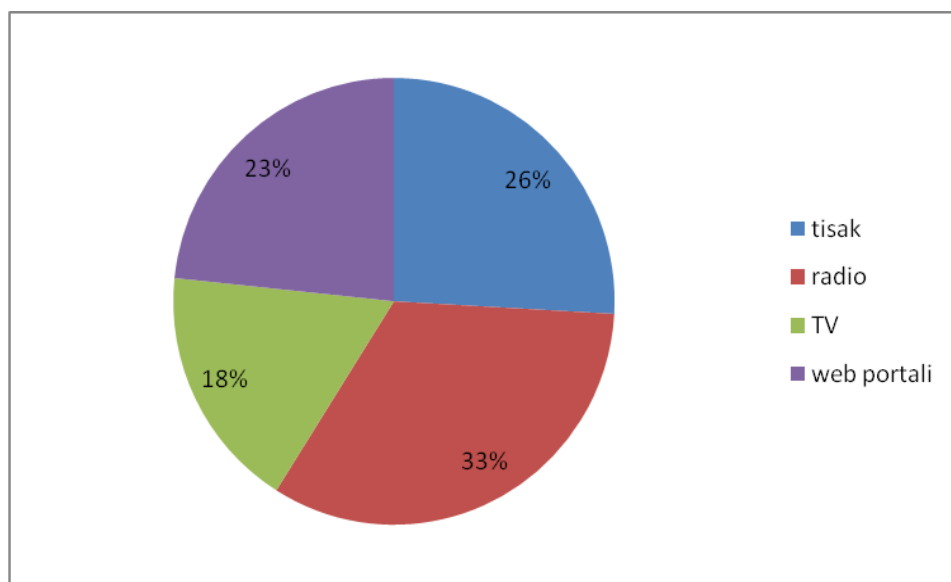

Na lokalne i regionalne medije odnosi se čak 65% svih medijskih objava u kojima se spominje Sunce, pri čemu prednjače lokalne i regionalne radijske stanice, s naglaskom na one najpopularnije Radio Split i Radio Dalmacija, a za njima regionalni tisak, i to posebno daleko najčitanija Slobodna Dalmacija.

Radio Dalmacija i Sunce su od 2008. zajedno producirali i kontakt emisiju Zeleni telefon, a koja je zamrla zbog kadrovskih promjena na radiju te bi je bilo korisno obnoviti, u suradnji s ovom ili nekom drugom radijskom stanicom. Sunce ima i solidnu zastupljenost na najpopularnijoj regionalnoj televiziji TV Jadran te stoga uvid u press clipping potvrđuje dojam lokalnih dionika, uključujući i novinare, o izuzetnoj vidljivosti Sunca u lokalnim i regionalnim medijima, čime ono utječe na lokalnu javnost. Velika prisutnost u lokalnom radijskom eteru posebno je važna uzme li se u obzir da je to i vodeći medij za informiranje građana o lokalnim događajima, ali i u tisku budući da je to medij kojeg najčešće odabiru stariji građani.

Naime, prema spomenutom istraživanju agencije Target o stavovima javnosti o zaštiti prirode iz 2013. godine, najveći dio hrvatskih građana informacije o zaštiti prirode dobiva preko elektroničkih medija – radija i televizije (74%), dnevnog i tjednog tiska (44,86%) te preko interneta (43%) dok njih daleko manje putem školovanja (21%) i specijaliziranih časopisa i drugih publikacija (19%). Pritom se mladi prvenstveno informiraju preko interneta (70%), a najstariji preko tiska. Izvori informiranja ispitanika u Splitsko-dalmatinskoj županiji nešto su drugačiji prosjeka – tako kroz školovanje informacije dobiva 17% ispitanika, što je niže od nacionalnog prosjeka, putem tiska nešto više od prosjeka odnosno njih 47%, a manje putem interneta 70% dok njih 4,2% o tome nema informacija, što je značajno više od 2,6% neinformiranih na razini Hrvatske.

Slika 8 - Medijske objave o Udruzi Sunce prema vrsti medija 2007. – prva polovica 2014. (N=587)

Medijske objave o Suncu pokrivaju širok raspon tema kojim se Sunce bavi, pri čemu se ističu izvještaji s javnih akcija poput Dana planeta Zemlje, Biciklijade ili akcija čišćenja, no isto je tako velik udio objava o gospodarenju otpadom, devastacijama obale i problemima zagađenja, održivom turizmu te mehanizmima zaštite prirode. Ipak, medijski senzacionalizam nije zaobišao ni Sunce kada je sredinom svibnja 2014. Internet „eksplodirao“ od napisa ne samo u Hrvatskoj već i u Srbiji, BiH pa i širom Europe o misterioznim krugovima u blizini Dugog otoka vezanih uz staništa morske cvjetnice gdje je upravo stručnjak Sunca Mosor Prvan trebao objašnjavati da se vrlo vjerojatno ne radi o sustavnim akcijama bacanja dinamita, a još manje o vanzemaljcima, uz napomenu da Sunce ovaj fenomen neće dalje istraživati jer se ne bavi misterijima.

Područja poboljšanja za Sunce odnose se na Internet u cjelini te na nametanje politički najrelevantnijim nacionalnim medijima. Što se tiče Interneta, on čini četvrtinu evidentiranih medijskih objava o Suncu, što je zasigurno manje od realnog opsega, međutim i dalje daleko manje od potrebnog, posebno kada se radi o dopiranju do mladih za koje je on zapravo jedini relevantan medij, pri čemu snažan naglasak treba staviti na društvene mreže. U tom smislu, vrlo je važno što Sunce kontinuirano ulaže u razvoj svoje Web stranice koja se redovito ažurira i stavlja naglasak na ključne javne uspjehe i akcije Sunca

kao i na najave različitih događanja, i to s atraktivnim fotografijama, no bilo bi je korisno obogatiti i prijenosom važnih medijskih objava o radu Sunca.

Od 2011. godine Sunce ima i svoju Facebook stranicu s 6321 lajkova 17. kolovoza 2015., što upućuje i na broj osoba koje je periodično posjećuju. To je tri puta manje od kruga oko FB stranice Zelene akcije (17628 lajkova na isti dan) koja je vodeća nacionalna organizacija i pritom članica međunarodne mreže Friends of the Earth te postoji dvije godine dulje. Istodobno, Sunce ima i tri puta više lajkova od Zelene Istre koja je po regionalnom fokusu te kombinaciji stručnog i aktivističkog djelovanja najbliža Suncu (2107 lajkova na isti dan). Osim Facebook stranice Udruge, Sunce ima i Facebook stranicu za Zelene izlete te interaktivnu Web mapu sinjaj.hr za prijavu okolišnih i komunalnih problema s područja grada Splita, a koja također ima značajan broj od 4097 lajkova (na dan 08. rujna 2015.)

Najveći izazov u medijskom prostoru za Sunce je pristup nacionalnim medijima, i to posebno onima s najvećim utjecajem na javno mnijenje kao i na donositelje odluka. Sam podatak da je udio nacionalnih medija u svim objavama Sunca 18% nije zabrinjavajući uzme li se u obzir da je Sunce prvenstveno regionalno orijentirana udruga. U tom pogledu, Sunce ima snažnog saveznika u uglednoj tjednoj emisiji „More“ hrvatske televizije koja ima i svoju dosta posjećenu FB stranicu (5666 lajkova), jedinoj te vrste u Hrvatskoj. Međutim, Sunce tek treba razviti stalnu suradnju sa specijaliziranom emisijom za zaštitu okoliša „Eko zona“ koja u većoj mjeri kritički pristupa problemima zagađenja i devastacije i čiji urednik Suncu preporuča proaktivno slanje informacija o potencijalnim temama, s time da upozorava da je velik problem i političko omekšavanje obrade tema iz Dalmacije, uslijed nedostatne osviještenosti dopisništava o važnosti obrade tema s političkim nabojem i iz kuta zagovaračkih organizacija civilnog društva.

Na žalost, mala prisutnost Sunca u politički najrelevantnijim emisijama, a to su dnevници NOVE TV, HTV-a i RTL-a teško se može ispraviti budući da u njih općenito udruge izvan Zagreba rijetko dopiru, kako zbog centraliziranosti cjelokupne zemlje, tako i zbog novinarske inercije. Ipak, putem taktičke raspodjele javnih uloga unutar zajedničkih aktivnosti na razini Zelenog foruma, tempiranja tema u odnosu na politički kontekst, ciljane izgradnje odnosa s pojedinim političkim novinarima i urednicima, povremenih medijskih nastupa iz Zagreba te češćeg korištenja konferencija za tisak, optimalno na atraktivnim ili provokativnom lokacijama, uz vizualne iskorake - kao što se trenutno i događa s kampanjom SOS za Jadran - i Sunce može napraviti pomak prema centru medijske moći. Uz to, izvanredni uspjesi Sunca, poput nedavne pobjede u sudskom sporu protiv spaljivanja splitskog i uvoznog otpada u Cemexu, ne mogu proći nezapaženo, što dokazuje i iskazani interes vodećeg političkog tjednika Globus koji je 11. kolovoza 2015. objavio veliki afirmativni intervju s pravnicom Sunca Ivanom Krstulović Grubišić pod naslovom „Ivana Kaštelanska - odvjetnica koja je spasila Split.“

3.4. Utjecaj na aktivističke i stručne organizacije

Kao što je vidljivo iz analize programskih uspjeha, Sunce se u svom djelovanju oslanjalo na razmjenu znanja i suradnju sa širokom krugom drugih organizacija, i to različitih orijentacija – javno zagovaračke, protestne, razvojne i stručne, s time da je samo stavljalo poseban naglasak na stvaranje i dijeljenje znanja, posebno u vezi sa svojim glavnim interesima, a to su mehanizmi zaštite prirode, sudjelovanje javnosti u okolišnim politikama te pravni instrumenti kao i gospodarenje otpadom. Time se članovi Sunca s pravom mogu smatrati zaslužnim pripadnicima hrvatske epistemičke zajednice zaštite okoliša i prirode koja povezuje, makar implicitno, vrlo raznolike stručnjake i stručnjakinje koji djeluju u raznolikim organizacijskim sredinama, no dijele temeljne postavke, ciljeve i istraživačke interese i želju za poboljšanjem stanja u sferi kojoj se bave, bilo unutar ili izvan institucija. Ipak djelovanje Sunca obilježeno je i određenom dvojnošću identiteta, gdje, iako suštinski nisu suprotstavljeni, naglasak Sunca na stručnost te na aktivizam ponekad dolaze u tenziju, barem iz perspektive dionika iz aktivističkih i stručnih krugova. Među brojnim suradničkim odnosima, posebno se treba osvrnuti na suradnju sa Zelenim forumom, Državnim zavodom za zaštitu prirode i Institutom za oceanografiju i ribarstvo, s WWF-om i PAP/RAC-om kao i sa splitskim i dalmatinskim udrugama i građanskim inicijativama.

Udruga Sunce je članica Zelenog foruma od samog osnutka udruge kao i ove ekološke aktivističke mreže 1998. godine, a od 2006. do 2009. godine vodila je i Sekretarijat mreže, dok u užoj koordinaciji mreže sudjeluje kontinuirano, zajedno s još šest udruga s većim iskustvom i kapacitetima za suradnju (Zelena akcija, Zeleni Osijek, Eko Pan, Zelena Istra, Nobilis, Sunce i Franjo Koščec). U razdoblju od 2004. do 2009. godine, Sunce je doprinijelo jačanju kapaciteta Zelenog foruma i putem tri projekta koja su namjenski financirana, u ulozi nositelja ili partnera. To su projekt „Nacionalna platforma udruga za praćenje europskih integracija na području očuvanja prirode i zaštite okoliša“ gdje Sunce bilo nositelj 2004. godine, a fokus je bio na temeljno educiranje udruga o EU politikama te dogovor o utjecanju na pristupni proces putem Zelenog foruma. Od 2006. do 2008. proveden je jednako važan projekt „Pravo okoliša u RH – dobro upravljanje i vladavina prava kojeg je koordinirala Zelena akcija, uz partnersku ulogu Sunca, s ciljem povezivanja pravnika i udruga za zaštitu okoliša kako bi se poboljšalo sudjelovanje udruga u pripremi zakonodavstva, pružanju besplatne pravne pomoći građanima, te poboljšale mogućnosti Zelenog foruma u praćenju izrade i provedbe okolišnog zakonodavstva. Paralelno, od sredine 2007. do kraja 2008. proveden je i projekt „Mobilizacija javnosti za sudjelovanje u procedurama procjene utjecaja na okoliš“, kojeg je koordinirala Zelena Istra, a Sunce djelovalo kao partner, s ciljem praćenja i poticanje sudjelovanja javnosti u postupcima procjene utjecaja na okoliš te na prirodu, uz edukaciju udruga, građana, službenika lokalnih i regionalnih vlasti i studenata prava i ekonomije. Strateški fokus koordinacije Zelenog foruma u oblikovanju ovih projekata je jasan i govori o ambiciji stjecanja kompetencija za utjecaj na proces političkog odlučivanja o okolišu i prirodi.

Proteklih godina, među članicama Zelenog foruma, Udruga Sunce navise je surađivala s udrugama Zelena akcija iz Zagreba, Zelena Istra iz Pule, Krka iz Knina, Zeo Nobilis iz Čakovca, Franjo Koščec iz Varaždina i PAN iz Karlovca. Druge članice Zelenog foruma cijene stručnost Sunca, i to posebno u pitanjima zaštite mora i korištenja pravnih mehanizama te odgovornost i temeljitost u suradničkim odnosima. Smatraju je nezaobilaznim uporištem zelenog pokreta u Hrvatskoj, posebno u Dalmaciji te bi rado da Sunce ima više vremena za suradnju i na drugim temama, poput otvaranja eko knjižnice igračaka u Splitu u suradnji s udrugom Krka iz Knina ili pak na energetskim projektima u Dalmaciji s udrugom DOOR. Naime Sunce je rado biran partner i izvor znanja za druge članice Zelenog foruma.

Ono što je za vodeće članice Zelenog foruma ključno je da se mogu osloniti na Sunce kada se radi o velikim nacionalnim kampanjama, posebno kada je konfrontacija s vlastima neizbježna, u slučaju ozbiljnih rizika po okoliš i prirodu. U tom pogledu, izražene su i određene zadržke odnosno dojam da Sunce rijetko pokreće takve zajedničke inicijative, a kad u njima sudjeluje, čvrsto se drži zadanih okvira, što se doživljava i kao određen uzmak od eksponiranosti i spremnosti na improvizaciju u nepredvidljivim situacijama. Ovo je važno jer može utjecati na percepciju manjka solidarnosti, iako je prije odraz komunikacijskog stila Udruge koja u konfrontacije ulazi pravnim sredstvima i argumentima potkrijepljenima analizama. U slučaju jedne takve politički osjetljive kampanje, protiv izgradnje HE Ombla u blizini Dubrovnika, podršku lokalnim inicijativama pružila je Zelena akcija iz Zagreba koja je već imala razvijenu suradnju s inicijativom „Srđ je naš“, a iz te kampanje nastala je i nova lokalna udruga Zelena Sunce. U tom svjetlu je važno istaći da je aktualna kampanja „SOS za Jadran“ pozitivno iskustvo, gdje je doprinos Sunca koordinaciji organizaciji javnih akcija i argumentiranju štetnosti Vladine politike eksploatacije mora u skladu s očekivanjima drugih vodećih članica Zelenog foruma.

Na lokalnoj razini, Sunce je surađivalo s raznolikim udrugama i inicijativama, i to prvenstveno u odnosu na specifične teme, među kojima se istakla Građanska inicijativa za Split 2007. godine koja se konfrontirala s gradskim vijećnicima i poduzetničkim lobijima oko izmjena splitskog GUP-a i izgradnje Rive. Isto tako, Sunce je surađivalo s nizom građanskih inicijativa iz Splita, Kaštela, Solina, Trogira, Ploča, Vranjica, i Metkovića oko devastacije Marjana, Cemexa i projekta Lečevica, kao i oko problema azbesta u Vranjicu i Pločama. To su između ostalih Građanska inicijativa za zaštitu okoliša Kaštelanskog zaljeva, Udruga "Zeleni Dalmacije", udruga Barbarinac, Društvo za Marjan, Inicijativa za Marjan. Tome treba pridodati i suradnje s otočkim zajednicama i udrugama gdje se Sunce angažiralo oko planova upravljanja zaštićenim područjima i promociji održivog razvoja, poput Udruge vinara i vinogradara Visa.

Kao što je već istaknuto, Sunce se iz svog stručnog habitusa u nekim od tih komunikacija suočavalo s asimetrijom znanja ali i spremnosti na istupanje u javnosti s emotivnim porukama bez dovoljno tehničkih podataka i konkretnih, provedivih prijedloga i zahtjeva. Uzme li se u obzir da je upravo Sunce svojom tužbom protiv CEMEX-a i zaustavilo projekt spaljivanja otpada te da je prethodnom pritužbom Vijeću za *Arhušku konvenciju* utjecalo na uvođenje obveze savjetovanja s javnošću u donošenju lokalnih gospodarenja otpadom, aktivistički doprinos Sunca je neupitan. Međutim, među lokalnim udrugama, i to onima koje cijene Sunce, izražen je dojam da su vodeće članice udruge, čija su znanja i autoritet dragocjeni, prezauzete provedbom projekata Udruge, a time i manje otvorene za razmjene ideja i sudjelovanje u zajedničkim gradskim inicijativama izvan fokusa Sunca.

Vodeće članice Zelenog foruma složile su se i da bi Zeleni forum trebao unaprijediti internu razmjenu informacija i prijedloga koja se događa putem zajedničke mailing liste i specijaliziranog portala ekologija.hr. Međutim, povrh utvrđenih prioriteta poput nacionalnih kampanja, pravodobnost i opseg razmjena ovise o proaktivnosti svake članice, budući da nitko nije zadužen za podsjećanje i prikupljanje informacija te bi u tom pogledu i Sunce, kao i sve druge članice koordinacije moglo preuzeti više inicijative.

Ipak, glavni problem zelenog aktivizma na koji Sunce, niti Zeleni forum u cjelini nije uspjelo odgovoriti jest status quo u razvoju ekoloških udruga u Dalmaciji gdje i danas egzistira niz građanskih inicijativa fokusiranih na gorući problem u vlastitoj sredini no koje se ne uspijevaju dugoročnije povezati pritom steći dostatna organizacija i stručna znanja koja bi im omogućila proaktivno djelovanje i podizanje pojedinačnih problema na razinu lokalnih i nacionalnih politika. Upravo su lokalne kampanje i najbolja prilika za učenje u hodu, naročito ako svjesno uključuju mentorstvo i kratke obuke. Izazov, ali i prilika u tom pogledu je izvjesna javna rasprava o novom splitskom GUP-u. Drugi koristan format su lokalni i regionalni forumi koji omogućuju razmjenu informacija i ideja kao što je bio ali i propao županijski forum udruge. Prošle godine Sunce je pokrenulo Savjetodavno vijeće za okoliš grada Splita koje okuplja i druge dionike, no u kojem udruge imaju većinu, a ovaj forum im omogućuje i uzajamne konzultacije oko zajedničkih stajališta i aktivnosti. Razvoj novih žarišta znanja i dobro organiziranog aktivizma među udrugama u Dalmaciji bit će dugoročno veliko odterećenje za Sunce.

Dodatni prostor za podizanje kapaciteta okolišnih udruga je jačanje suradnje između članica Zelenog foruma i drugih udruga usmjerenih na zaštitu prirode (kojih djeluje tridesetak, a po aktivnosti se ističu BIOM, BED i Hrvatsko društvo za zaštitu ptica i prirode), i to u pogledu nezavisnog praćenja stanja u tom sektoru i javnog zagovaranja nužnih iskoraka u financiranju, meritokratskom kadroviranju i osiguranju autonomije neovisnih institucija poput inspeksijskih službi te novoosnovane Hrvatske agencije za okoliš i prirodu koja ne bi smjela zatamiti dosadašnji kritički, proaktivni pristup Državnog zavoda za zaštitu prirode koji se u denunciranju problema uvelike oslanjao na tiha savezništva sa zagovaračkim udrugama. Ukoliko Sunce krene u tom smjeru, što mu preporučuju dionici iz tog sektora, uključujući i predstavnike institucija, vjerojatno će trebati uskladiti i svoju politiku samofinanciranja kako bio osiguralo dostatnu autonomiju u odnosu na javne ustanove čije bi upravljanje trebalo pobliže nadzirati.

U odnosima sa stručnom zajednicom, Sunce je izgradilo blisku suradnju s udrugom studenata biologije BIUS te udrugom za zaštitu prirode i okoliša te promicanje održivog razvoja Argonauta i to na prijenosu znanja o inventarizaciji morskih staništa. Putem niza seminara opisanih u prethodnom poglavlju o zaštiti prirode i edukaciji, Sunce je uvelike doprinijelo kapacitiranju javnih ustanova za zaštitu prirode, a kroz višegodišnje procese planiranja upravljanja zaštićenim područjima stvorilo je partnerski odnos s Državnim zavodom za zaštitu prirode čija predstavnica izuzetno cijeni stručnost i posvećenost Sunca te udrugu smatra važnim resursom za sve daljnje zadatke kapacitiranja sektora zaštite prirode. Isto je i mišljenje predstavnice MZOIP-a zadužene za razvoj kapaciteta čuvara u nacionalnim parkovima i parkovima prirode kao i za djelovanje okolišne inspekcije. Predstavnica Instituta za oceanografiju i ribarstvo ističe katalizatorsku ulogu Sunca u povezivanju znanstvenika i lokalnih zajednica na otocima, posebice ribara te također ističe izvrsne istraživačke kompetencije udruge koja se ne razlikuje od akademske zajednice.

Intervjuirani suradnik Instituta za turizam snažno se založio za daljnje profiliranje Sunca kao promotora primijenjene znanosti za zaštitu prirode i okoliša, svojevrsnog „think tanka“ fokusiranog na interdisciplinarna istraživanja i inovacije, poput rješavanja problema morskog otpada. Još jedna prilika za daljnji utjecaj na stručnu zajednicu, povrh već prepoznatog prioriteta poticanja studenata na stručnu praksu te rada sa zaposlenima u sektoru zaštite prirode je poticanje vrlo inertnih strukovnih udruženja na snažniji društveni angažman i fokus na aktualne probleme u sektoru. To bi značilo i češće pojavljivanje stručnjaka Sunca na strukovnim skupovima s vlastitim analizama te objavu stručnih članaka u relevantnim časopisima, sve u svrhu snažnijeg pozicioniranja koje onda otvara vrata i konkretnoj suradnji i utjecaju.

Sunce se istaklo i po razvijenoj suradnji sa stručnim i aktivističkim organizacijama na međunarodnoj razini, među kojima treba istaći UNEP/PAP-RAC, regionalni centar Agencije UN-a za okoliš lociran u Split koji se od kasnih 1970-ih bavi problematikom mora. Suradnica PAR/RAC-a Ljiljana Prebada bila i jedna od osnivačica te prva predsjednica Sunca, a preko njezinih kontakata Sunce je i uspostavilo suradnju sa strateškim partnerom - Svjetskom zakladom za zaštitu prirode (WWF) koji je prije deset godina imao presudnu ulogu u stručnom kapacitiranju Udruge i usmjeravanju na ozbiljan rad u sektoru zaštite prirode. Kroz tu suradnju, Sunce je steklo jedinstvena znanja u području planiranja upravljanja zaštićenim područjima te iskazalo veliku stručnost, posvećenost promjenama i spremnost na učenje kroz izuzetno ambiciozne i složene projekte, što WWF ističe kao trajne odlike udruge Sunce. U međuvremenu Sunce se „emancipiralo“ od WWF-a te se ne percipira kao njegova produžena ruka u Hrvatskoj, pri čemu je upravo problematika otpada i zagovarački pristup najviše odstupao od programskih prioriteta WWF-a. Međutim, Sunce nastavlja uspješnu suradnju s WWF-om, utemeljenu na uzajamnom poštovanju i partnerstvu, kroz suradničke platforme poput kampanje SOS za Jadran i AdriaPAN itd. Uz WWF, kao što je već spomenuto, Sunce od 2006. godine djeluje kao punopravna članica europskih mreža MedPAN, CEEWEB i EEB, a potonja je i ključna točka za zagovarački utjecaj na Europsku komisiju.

Za Sunce je važna i suradnja sa privatnom švicarskom zakladom MAVA koja, kao i WWF, Sunce vidi kao važnog aktera ne samo u Hrvatskoj već u cijeloj „mediteransko-balkanskoj“ regiji za djelotvorno zagovaranje implementacije europskih standarda u zaštiti prirode i podizanju kapaciteta tog segmenta okolišnih udruga. Sunce je već otvorilo suradnju s više udruga u Srbiji, Crnoj Gori i BiH te mu je ovaj smjer razvoja moguć ukoliko odluči da za njega ima vremena i volje, posebno u kontekstu potreba IPA fondova na raspolaganju zagovaračkim okolišnim udrugama u susjednim državama kandidatkinjama.

4. Organizacijski razvoj i održivost

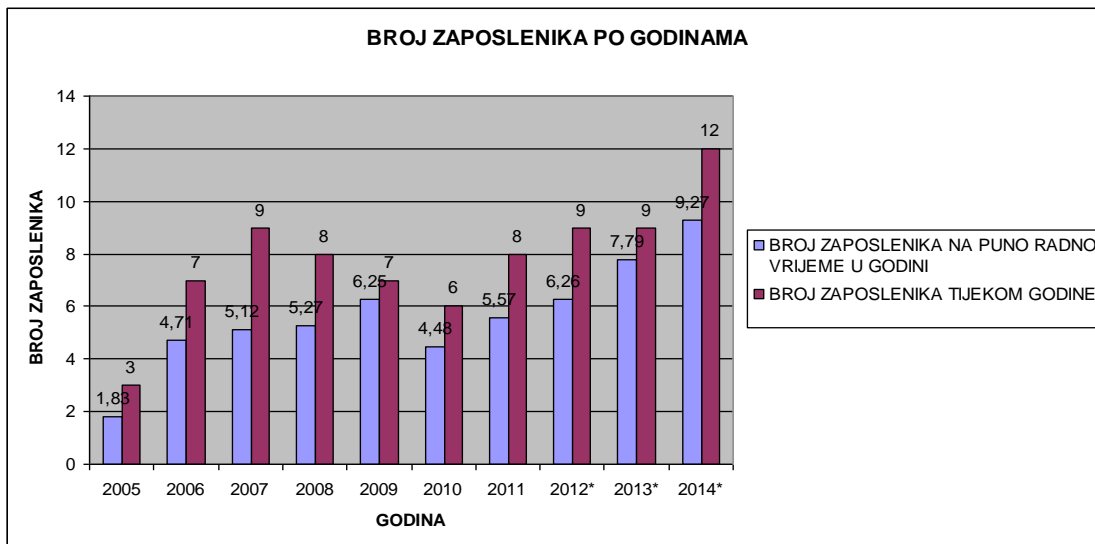
Ova se vanjska evaluacija ukratko osvrće i na organizacijski razvoj Udruge Sunce tijekom proteklih deset godina, s fokusom na aktualne kapacitete i perspektive održivosti, pri čemu je glavno uporište vođena samoprocjena osoblja i članova Upravnog odbora Udruge, uz gledišta bliskih suradnika, danas u ulozi donatora, konzultanata i kolega iz drugih udruga u Splitu te u sklopu Zelenog foruma.

Opća je ocjena da je Udruga Sunce danas dobro strukturirana, kadrovski i financijski stabilna organizacija s odgovornim vodstvom i motiviranim, kompetentnim osobljem koja temeljito brine o svojoj efikasnosti, djelotvornosti i održivosti, uspostavljanjem procedura za rad na različitim poljima, posebice vezano za administraciju, monitoring, financijsko praćenje, radne sastanke, ali i tematski unutar programa neki procesi su sada uhodani. Ovakav ishod u prvom redu plod je sustavnih napora vodećih članica udruge, prethodne predsjednice Ljiljane Prebade te aktualnog „dvojca“ – Zrinke Jakl, danas na poziciji predsjednice, a ujedno i voditeljice i glavne stručnjakinje za program zaštite prirode i Gabrijele Medunić-Orlić, danas na poziciji izvršne direktorice, ujedno i voditeljice programa zaštite okoliša i održivog razvoja, stručnjakinje za problematiku otpada.

Udruga danas broji 10 stalno zaposlenih te ima više stalnih vanjskih suradnika i suradnica. Broj zaposlenika kontinuirano je rastao od 2005. godine do 2014. pri čemu je u rad Udruge često dio osoba bio

uključen na skraćeno radno vrijeme ili dio godine tako da je ukupan broj zaposlenika na puno radno vrijeme na godišnjoj razini manji nego ukupan broj zaposlenika tijekom godine. Od 2012. godine udruga redovito koristi i mogućnost stručnog osposobljavanja u sklopu mjera aktivnog zapošljavanja Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, kao prilike za uključivanje i mentorstvo mladih stručnjaka.

Slika 9 - Broj zaposlenika udruge Sunce po godinama 2005. – 2014.

Interna organizacija uključuje dva programska tima (za zaštitu prirode te za zaštitu okoliša i održivi razvoj), uz efikasnu administraciju i pravnu službu koja ujedno čini i program Zelenog telefona. Upravni odbor je mješovitog tipa i čine ga dva predstavnika zaposlenika kao i tri vanjske članice s relevantnim kompetencijama u području zaštite okoliša i neprofitnog menadžmenta ali i s dokazanim interesom za okolišni aktivizam. Upravni odbor se sastaje najmanje dva puta godišnje i u praksi pruža savjetodavnu podršku izvršnoj direktorici, predsjednici i cijelom timu Sunca iako ima ovlasti za donošenje strateških odluka u ime Skupštine. Uz to, Sunce ima i širi krug volontera i volonterki te aktivnih članova koji prema interesu doprinose realizaciji pojedinih projekata i akcija. Upravljački se odnosi na svim razinama – između osoblja te izvršne direktorice i predsjednice, kao i unutar Upravnog odbora te u odnosu na izvršne funkcije – baziraju na uzajamnom uvažavanju, povjerenju i otvorenosti. Općenito Sunce odlikuje ugodna mješavina profesionalne i obiteljsko-prijateljske kulture suradnje, gdje je snažan zajednički fokus na ciljeve „omekšan“ uzajamnom brigom i humorom.

Vrlo pozitivni nalazi samoprocjene organizacijskih kapaciteta ukazuju na usklađenost i razvijenost organizacijskih procesa, međuljudskih odnosa i interne komunikacije te fokusa na rezultate u Udruzi. Sva analizirana područja organizacijskog razvoja slično su ocijenjena, što i ne čudi uzme li se u obzir da je vodstvo Sunca svih ovih godina svjesno radilo na organizacijskom razvoju, putem internih edukacija i primjene alata strateškog planiranja (što je Udruzi pomoglo da svoje aktivnosti i prilike za financiranje stalno usklađuje s trogodišnjim ciljevima), kao i alata upravljanja kvalitetom neprofitnih organizacija SOKNO (što je Udruzi pomoglo da se fokusira na ciljani razvoj radnih procesa) kao uporišta interne organizacije rada usmjerene na učenje i konkretna poboljšanja procesa. Tako je od 2006. godine udruga kontinuirano pribavljana namjenska sredstva za aktivnosti organizacijskog razvoja s fokusom na razvoj sustava upravljanja volonterima u udruzi, upravljanje ljudskih resursima uz reviziju sistematizacije radnih mjesta i donošenje internih pravilnika, dva ciklusa strateškog planiranja 2007. i 2011. godine, uz reviziju plana 2014. godine, financijsko upravljanje i razvoj samofinanciranja te vanjsko vrednovanje 2014. godine. Ove ciljne intervencije rezultirale su razvitkom solidnih internih procedura, procesa planiranja i praćenja kvalitete rada te dobrih suradničkih odnosa.

Tablica 2 - Samoprocjena organizacijskih kapaciteta Sunca (13 zaposlenika i stalnih suradnika) na skali 1 – 5 slaganja s afirmativnim tvrdnjama o kapacitetima i kvaliteti organizacije (1 = uopće se ne slažem, 2 = uglavnom se ne slažem, 3 = niti se slažem, niti se ne slažem, 4=uglavnom se slažem, 5 = potpuno se slažem)

Tema	Prosječna ocjena (1-5)
Efikasnost	4.3
Komunikacija unutar organizacije	4.3
Motivacija	4.3
Opća procjena organizacijskih kapaciteta	4.3
Zadovoljstvo radom u Suncu	4.2
Djelotvornost	4.2
Komunikacija i suradnja s vanjskim dionicima	4.2
Osnajivanje i razvoj kompetencija	4.1
Ukupna prosječna ocjena organizacijskih kapaciteta	4.2

Zaposlenici Sunca ističu da je u proteklih pet godina razvojem internih procedura (oko administracije, monitoringa rada, tjednih sastanaka, evaluacije osoblja) poboljšana interna komunikacija i timski rad te učinkovitost izvještavanja, što smanjuje pritisak s pojedinaca kao nezamjenjivih te karakterno različitih, a usput olakšava uvođenje novih osoba u posao. Pritom je posebno važna nova sistematizacija radnih mjesta koja je doprinijela ustroju i raspodjeli odgovornosti i nadležnosti. Udruga je razvila i organizirano educiranje i uvođenje volontera edukatora u rad Sunca te više osoba uključila u subvencioniranu stručnu praksu, uz mentorstvo.

Kao ključ uspješnosti udruge, zaposlenici s pravom vide dobar odabir kompetentnih i motiviranih osoba spremnih učiti i surađivati te njihovo dobro vođenje koje rezultira njihovom zadržavanju u organizaciji. U tom je pogledu vrijedan citat jedne suradnice koji ilustrira privlačnost Sunca kao inspirativne radne sredine: “Dok sam studirala nisam zamišljala da postoji ovakva organizacija i radno mjesto. Kada sam se upoznala sa radom Udruge bila sam oduševljena, posebno odnosom među kolegama i međusobnim poštivanjem. Radila sam i na drugim mjestima (škole, fakulteti), gdje nije ni blizu ovako dobra i poticajna radna atmosfera (naprotiv!). Jako sam sretna što sam dobila priliku raditi u Suncu!”

Slično tomu, i za volontere, rad u Suncu je poticajno iskustvo prožeto učenjem i druženjem. Temeljem povratne informacije njih 11, glavni putovi do Sunca vode preko bivših volontera i Interneta, dok su glavne dobiti druženje i širenje društvenih veza (9), stjecanje novih znanja i vještina (9), razvijen interes za aktivizam za zaštitu prirode (5), užitek ronjenja i istraživanja podmorja (5), profesionalni kontakti (3) i stjecanje stručne prakse (3). Volonteri su imali priliku za učenje i doprinos na raznolikim zadacima – organizaciji javnih događanja (6), istraživanjima (6), edukacijama (5) i uredskim poslovima (5). Ukupna ocjena zadovoljstva je vrlo visokih 4,8 na „školskoj“ skali od 1 do 5 gdje najviša ocjena označava potpuno zadovoljstvo, a najmanje potpuno nezadovoljstvo.

Zašto volontirati u Suncu?

- ✓ Atraktivni projekti, zanimljive teme
- ✓ Drag, pristupačni i ljubazni ljudi
- ✓ Odlično druženje
- ✓ Stručna znanja i vještine
- ✓ Novi profesionalno vrijedni kontakti - odskočna daska
- ✓ Upoznavanje udruge „iznutra“ te što ona može postići u zaštiti prirode i okoliša
- ✓ Zaštita prirode – globalni imperativ

Kao glavne nedostatke, anketirani volonteri ističu manjak redovnog kontakta s volonterima (6), manjak prilika za dugoročno volontiranje (6), manjak prilika za volontiranje (4), osoblje nije imalo vremena za volontere (4), volonteri nisu imali više vremena za Sunce (4). Većina uočenih problema ukazuje na manjak vremena osoblja za volontere – komunikacijom i delegiranjem – što je uobičajena posljedica preopterećenosti.

Anketirani volonteri ponudili su precizne preporuke kako poboljšati volontiranje u Suncu, a to je na prvom mjestu redoviti kontakt s volonterima putem mailing liste ili biltena za volontere, češćih sastanaka i druženja, uz zaduženje jedne osobe za uključivanje volontera. Volonteri bi željeli i prilike za edukaciju, uz korištenje bogate knjižnice Sunca i učenje rada u GIS programu te upoznavanje s javnim politikama i namicanjem sredstava. Rado bi da Sunce osmisli interne natječaje za projekte koje bi osmislili i proveli volonteri uz podršku osoblja, što je vjerojatno prezahtjevno s obzirom na ionako prevelik opseg redovnih aktivnosti Sunca. Rado bi dobili povratnu informaciju o rezultatima njihovih aktivnosti te predlažu organizaciju dana volontiranja za učenike u ruralnim krajevima. I ove preporuke upućuju na njihov velik interes za daljnji angažman u Suncu.

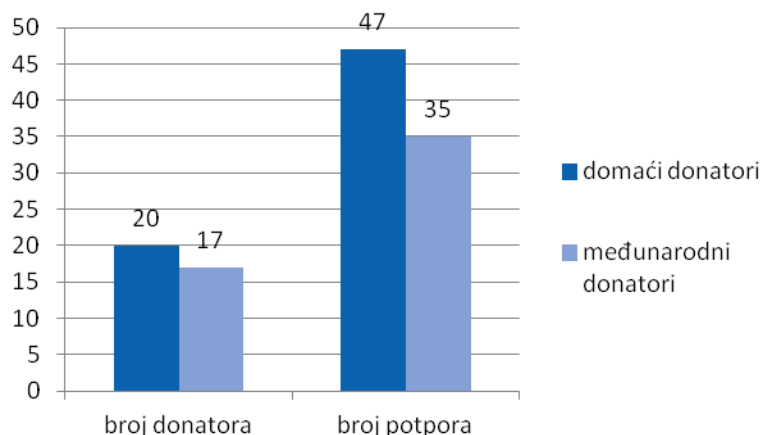
U proteklih pet godina vidi se i strateški pristup razvoju odnosa s dionicima i medijima, čemu je doprinio i Upravni odbor kao izvor vanjskih pogleda i promišljanja lokalnog i nacionalnog konteksta djelovanja. Udruga je napredovala i tehnički u komunikacijskom pogledu te sada ima vrlo atraktivnu Web stranicu, redovito “puni” Facebook te producira mnoštvo video materijala. Ipak, uzme li se u obzir složenost zadataka na nacionalnoj razini, u perspektivi bi bilo korisno da u Upravni odbor uđe i osoba koja je posebno dobro upoznata s političkim aspektima okolišnog aktivizma i aktivizma općenito, primjerice neki novinar/ka, društveni znanstvenik/ca ili član/ica neke suradničke organizacije, po mogućnosti iz Zagreba radi bržeg informiranja i lakšeg pristupa nacionalnim medijima.

Udruga Sunce sustavno, marljivo i kompetentno radi na namicanju financijskih sredstava, što se vidi po preko 82 realizirana projekata i rastu proračuna u proteklih deset godina, od strane čak 47 donatora i poslovnih partnera, pri čemu se Udruga nije izložila naglim povećanjima proračuna koji bi uzrokovali velike oscilacije u veličini i kvaliteti tima. Uz financijske potpore, Udruga je ostvarila impresivnih 30% samofinanciranja u 2014. godini što je rezultat njezine stručnosti i mogućnosti izrade stručnih studija i terenskih istraživanja po narudžbi javnih ustanova, znanstvenih i stručnih institucija, ponajviše u sektoru zaštite prirode. Tako je ukupni broj realiziranih potpora impresivnih 107 odnosno 11 godišnje.

Tablica 3 – Vrste i broj donatora i potpora udruge Sunce 2005.-14.

vrsta donatora	broj donatora	broj potpora
javna zaklada	1	15
državna potpora	8	27
regionalna i lokalna potpora	6	25
međunarodna potpora	17	35
poslovni sektor	2	2
samofinanciranje	3	3
ukupno	37	107

Slika 10 – Domaći i međunarodni izvori financiranja udruge Sunce 2005.-14. (N=37)

Ukupno je od 2005. godine rad Sunca poduprlo 17 različitih međunarodnih donatora koji su višekратно poduprli ukupno 35 projekata Udruge, uključujući WWF, EU, UNDP, nizozemske, njemačke, američke i privatne švicarske fondove. Iz fondova EU Sunce je samostalno i s partnerima povukla 5,5 milijuna kn ili 684 000 EUR iz fondova EU za provedbu 13 projekata. Ovo govori o visokoj razini umijeća i odgovornosti u upravljanju projektnim sredstvima te o povjerenju donatora koje je Sunce steklo svojim profesionalnim i posvećenim pristupom provedbi projekata.

Istodobno, prema evidenciji Udruge, Sunce je dobilo podršku čak 20 domaćih donatora za provedbu 47 projekata, uključujući Nacionalnu zaklade za razvoj civilnog društva, ministarstva okoliša, obrazovanja, kulture, turizma, Splitsko-dalmatinsku te Dubrovačko-neretvansku županiju, Fond za zaštitu okoliša i energetska učinkovitost, Državni zavod za zaštitu prirode, Grad Split i lokalnu komunalnu ustanovu, više javnih ustanova (PP Biokovo, NP Mljet, JU za zaštitu prirode SDŽ), Prirodoslovno-matematički fakultet i dvije privatne tvrtke.

U *Analizi stanja prirode u RH 2008.-12.* DZZP, u popisu 70 međunarodno financiranih projekata zaštite prirode u tom razdoblju, Sunce se pojavljuje kao nositelj ili korisnik njih 6 (8,5%) u vrijednosti od 12,4 milijuna kn ili 1,6 milijuna EUR, vezano uz inventarizaciju i praćenje morskih vrsta i staništa, prikupljanje informacija o bioraznolikosti podmorja za Naturu 2000, izradu planova upravljanja za morske parkove NP „Kornati“, NP „Mljet“, NP „Brijuni“, PP „Telašćica“ i PP „Lastovo“, partnerske akcije i edukacija OCD-a za zaštitu biodiverziteta na Zapadnom Balkanu, edukacija i priprema poslovnog sektora za održivi turizam te razvoj pustolovnog turizma u Hrvatskoj i Crnoj Gori zajedno s Gorskom službom spašavanja.

Ipak, mnoštvo donatora te projektnih obveza koje redovito uključuju i posebno zahtjevne EU projekte, povezano je i s opsežnim administrativnim obvezama koje iscrpljuju kao i s potrebom za stalno usklađivanje vremenskih rasporeda, što nalaže stalnu budnost voditelja/ica programa i organizacije. U tom smislu, Sunce bi trebalo sagledati mogućnosti za smanjenje broja aktivnih projekata i obveza samofinanciranja, putem okrupnjivanja, većeg broja partnerstava gdje je odgovornost za administraciju na drugim organizacijama i većeg udjela volonterskog rada i vanjskih suradnika. Pritom će se vjerojatno javiti izazov veće selektivnosti prilikom odabira metoda rada, gdje najveći intenzitet i stručnost treba usmjeriti na programski i/ili financijski najvrednije zadatke.

Uz značajnu opterećenost obvezama i administracijom, zaposlenici Sunca vide i izazov neusklađenosti visine plaća s opsegom odgovornosti, što je boljka s kojom se suočava velika većina udruga koja jednostavno nije u mogućnosti dostatno financijski vrednovati vrhunski aktivistički i stručni rad, a kadgod to i pokuša, u skladu sa zakonom visokih ambicija i posvećenosti uočenim društvenim potrebama, satnice se i dalje nanovo pune dodatnim zadacima. Uz potragu za makar manjim mogućnostima povećanja plaća, bilo bi korisno da se vodstvo Sunca još više pozabavi razvoju dodatnih oblika nagrađivanja rada, poput plaćenih edukacija, slobodnog vremena, veće autonomije u organizaciji vlastitog rada, podrška u ostvarenju osobnih profesionalnih projekata i izlaženju u susret specifičnim privatnim potrebama

zaposlenih i stalnih vanjskih suradnika. U svemu tome, standardno visoka kvaliteta rada i posvećenost ne bi trebala biti razlog za izostanak pohvala i zajedničkog slavljenja uspješnosti.

Uz to, osoblje Sunca je suglasno da je krajnje vrijeme za iznalaženje adekvatnijeg prostora za rad, pa makar to značilo da će se udruga trebati odreći najbolje lokacije u gradu, u centru same Rive, ukoliko se ne postigne dogovor s Gradom Splitom o novom dugoročnom ugovoru i to za veći prostor u istoj zgradi. Skućenost dodatno utječe na stres, posebno kada se potreba za tihim stručnim radom nađe u koliziji s potrebom za telefonskim razgovorima i internim konzultacijama. Uz to, Sunce nema vlastiti prostor za sastanke i radionice niti je pristupačno osobama s invaliditetom.

Možemo zaključiti da je glavni „remetilački“ faktor namjere uzajamne brige i uživanja u vlastitom stručnom i aktivističkom poslu istodobna ambicioznost i temeljitost voditeljica te svih aktivnih članica Sunca, što u praksi znači da je posla, većinom preciziranog u projekte s definiranim obvezama i ishodima, uvijek jako puno. Prisutan je financijski pritisak stalne potrage za donatorima i prilikama za samofinanciranje što je zamka s kojom se susreću sve udruge koje žele osigurati kontinuitet i kvalitetu svojeg zagovaračkog rada, a posebice Sunce koje je pritom i istraživački orijentirano.

Ipak, Sunce uspijeva „plivati“ sa tim značajnim izazovima, odgovorno i kvalitetno ispunjavajući obveze, pravodobno namičući novac, pritom se čvrsto vodeći strateškim planom, u stalnoj potrazi za što učinkovitijim procesima rada. Ipak, Udruga i samim zaposlenicima ali i njihovim kolegama aktivistima stoga djeluje vrlo opterećeno, bez imalo praznog hoda, pa i pomalo „zategnuto“ između ambicija i energije koja joj stoji na raspolaganju.

U tom smislu, i glavna preporuka Suncu bi bila da pokuša malo relaksirati svoje ciljeve, pa čak i po cijenu kvalitete rada, kako bi smanjila unutarnji pritisak koji zna graničiti sa stresom te povećala zadovoljstvo i užitak stvaranja svih suradnika, a pritom stvorila vrijeme i prostor za samopromišljanja i prepoznavanje inovativnih ili pak djelotvornijih pristupa zaštiti okoliša i prirode. Stvaranje „praznog hoda“ omogućio bi Suncu i više vremena za njegovanje suradničkih odnosa i iščitavanje političkog konteksta, posebno na lokalnoj razini, u skladu s dobronamjernim preporukama njihovih kolega aktivista iz drugih udruga i inicijativa. U svemu tome, nakon desetljeća napregnutog učenjem, administracijom, namicanjem sredstava i javnim zagovaranjem, članice i članovi Sunca uistinu su zaslužili da sami sebi doniraju vrijeme za aktivnosti koje ih posebno vesele, poput eksperimentiranja s novim praskama održivog razvoja ili pak nekih specifičnih istraživanja, pa makar ne bile do kraja opravdane političkim i društvenim prioritetima. I to sve u novom, većem prostoru s dovoljno „praznog prostora“ koji pospješuje komunikaciju.

5. Zaključak i preporuke

Ova je vanjska evaluacija potvrdila opći dojam članova Udruge te njezinih ključnih dionika iz javnog i neprofitnog sektora zaštite okoliša i prirode te znanstvene zajednice da je Sunce u proteklih deset godina izraslo u vodeću okolišnu organizaciju u Dalmaciji i jednu od glavnih izvora znanja i zagovaračkog djelovanja za okolišni pokret u Hrvatskoj, i to posebno u odnosu na problematiku zaštite mora i mehanizama upravljanja zaštićenim područjima i vrstama, korištenja pravnih mehanizama za sudjelovanje javnosti u okolišnom odlučivanju, a napose u odnosu na goruće probleme neusklađenih, ekološki neopravdanih i netransparentnih lokalnih i regionalnih planova gospodarenja otpadom.

Ovi programski prioriteti Udruge i povezana postignuća korespondiraju i s kritičnim točkama pregovora RH o ulasku u EU u području zaštite okoliša i prirode. Sunce je njima pristupilo istraživački i zagovarački, s velikom temeljitošću i upornošću. Pritom je na lokalnoj razini pokušavalo afirmirati i inovativne prakse u dometu svakog građanina i lokalnih institucija vlasti te je intenzivno radilo na edukaciji djece i mladih te nastavnika, kao i svojih sugrađana u Splitu i dalmatinskoj regiji.

U području zaštite prirode, najkonkretniji uspjesi Udruge uključuju izradu i donošenje planova upravljanja nacionalnim parkovima i parkovima prirode koji zahvaćaju morska područja (NP Kornati, NP Brijuni, NP Mljet, PP Lastovsko područje, PP Telašćica) i to participativnom metodologijom, osmišljenom u suradnji s Državnim zavodom za zaštitu prirode i stranim stručnjacima koja pospješuje vlasništvo i motiviranost lokalne zajednice za zaštitu prirode i održivi razvoj. Pritom je Sunce kartiralo morska staništa na preko 500 lokacija te doprinijelo zaštitu morske cvjetnice te vidre kao vrlo ugroženih vrsta, što je bio i dragocjen odgovor na deficit kapaciteta u akademskoj zajednici i javnom sektoru.

U području zaštite okoliša, Sunce je pokrenulo i pobijedilo u dva presedanska korištenja pravnih mehanizama za zaštitu prava sudjelovanja javnosti u okolišnim politikama. To su odluka Vijeća *Arhuške konvencije* u korist Sunca iz 2013. godine koja je obvezala RH na izmjenu Zakona o otpadu kako bi se uvela nedvosmislena obveza savjetovanja sa zainteresiranom javnošću prilikom donošenja lokalnih i regionalnih planova gospodarenja otpadom te recentna pravomoćna presuda Upravnog suda iz Splita iz srpnja 2015. kojom se cementari CEMEX prvo odgađa primjena, a onda i poništava rješenje spaljivanje goriva dobivenog iz mješovitog komunalnog otpada, kao zamjene za postojeće gorivo, i to uslijed dokazanog kršenja procedura o sudjelovanju javnosti, uz problem neusklađenosti rješenja sa županijskim prostornim planom. Ova je sudska presuda ne samo presedan za novu sudsku praksu koja se vodi zaštitom javnog interesa u pitanjima gospodarenja otpadom već će vrlo vjerojatno utjecati na ishod plana izgradnje regionalnog centra za gospodarenje otpadom u Lećevici koji počiva na logici spaljivanja komunalnog otpada.

U svom djelovanju prema drugim okolišnim udrugama, Sunce je iskazalo suradnički stav i spremnost na dijeljenje znanja, što je i dokazalo kroz dugogodišnje sudjelovanje u koordinaciji Zelenog foruma i Mreži Zelenih telefona te nizom partnerskih i edukacijskih projekata. Na lokalnoj razini, surađivalo je s nizom lokalnih inicijativa oko zajedničkih tema, posebice oko pitanja prostornog planiranja 2007., te problema gospodarenja otpadom. Međutim, postoji percepcija da je naročito posljednjih pet godina Sunce preopterećeno provedbom projekata te da pritom zazire od direktnih aktivističkih akcija, što se ponekad može tumačiti i kao manjak solidarnosti, a prvenstveno proizlazi iz razlika u komunikacijskim stilovima te velikog radnog intenziteta Sunca i brige za stručnu argumentaciju javnih poruka.

Glavni izazov Sunca u odnosu na zeleni pokret u Hrvatskoj odnosi se i na kroničan izostanak drugih udruga u Dalmaciji s usporedivim stručnim i zagovaračkim kapacitetima. Promjena stanja zahtijeva ne samo obuku već i ustrajno mentorstvo kroz zajedničke zagovaračke akcije, što bi pak predmnijevalo da udruga Sunce prepozna jačanje stručnih i aktivističkih kapaciteta u Dalmaciji kao jedan od svojih programskih, ako ne i strateških ciljeva jer u suprotnom se time može baviti samo u mjeri koliko joj to dopuštaju druge obveze i programski prioriteti. Udruga Sunce je s druge strane dala velik doprinos razvoju stručnih kapaciteta u sektoru zaštite prirode gdje djeluje kao ravnopravni sugovornik i partner akademskoj zajednici i Državnom zavodu zaštitu prirode koji je nedavno integriran u Hrvatsku agenciju za zaštitu okoliš i prirode.

Organizacijski razvoj Udruge Sunce tijekom proteklih deset godine tekao je sustavno i rezultirao stabilnom organizacijskom usmjerenom na ciljeve i rezultate s razvijenim radnim procesima, dobrim međuljudskim odnosima koja uspijeva osigurati potrebna financijska sredstva te privući i zadržati kompetentne suradnike te motivirati volontere. Široki raspon 37 međunarodnih i domaćih donatora te 87 provedenih projekata, uz visok udio samofinanciranja od 40% u zadnjih deset godina govore u prilog vjerodostojnosti i kvaliteti rada Udruge Sunce u očima donatora i njezinim dobrim administrativnim kapacitetima. Ipak, ovakav opseg produkcije dovodi osoblje pod pritisak visoke organiziranosti, bez „praznog hoda“, što uz objektivan problem relativno niskih plaća ima negativan učinak na njihovo zadovoljstvo, unatoč njihovoj visokoj motiviranosti i povjerenju u vodstvo Udruge.

Preporuke proističu iz analize postignuća Udruge i uočenih izazova te se uvelike zasnivaju na prijedlozima intervjuiranih dionika, osoblja i volontera Udruge. Njihov sažeti pregled na kraju izvještaja ponuđen je kao inspiracija za sljedeći ciklus strateškog planiranja, s jasnom porukom da je Sunce izvrsna

organizacija koja se može mijenjati koliko i kada hoće, i to prvenstveno kako bi samoj sebi olakšala djelovanje.

Uporišta uspješnosti udruge Sunce

(iz perspektive osoblja):

stručnost, temeljitost, odgovornost,
pouzdanost, predanost, upornost i ustrajnost u radu, posvećenost,
motiviranost članova i osoblja – zaštita prirode i okoliša je moj životni put, jasna vizija i ciljevi,
dobri međuljudski odnosi pozitivno radno okruženje, konstruktivna, strukturirana i otvorena interna komunikacija,
efikasnost - dobra interna organizacija posla bez praznih hodova,
povećan broj zaposlenih kompetentnih ljudi,
usklađenost profesionalnih i društvenih interesa,
otvorenost prema novim suradnicima i članovima tima,
transparentnost i otvorenost u poslovanju,
poticanje sudjelovanja javnosti u procesima upravljanja,
podrška drugim institucijama i umreženost,
vidljivost u zajednici, veliko povjerenje širokog spektra dionika i donatora

5.4. Preporuke

- 1. Strateško profiliranje Sunca - poticaj za promišljanje o opcijama koje nisu uzajamno isključive:**
 - a. Sunce kao «organizacija koja uči», odnosno ulaže u osobni profesionalni razvoj svojih zaposlenika i prijenos znanja unutar organizacije;
 - b. Sunce kao lider i pokretač zajedničkog djelovanja među organizacijama civilnog društva iz područja zaštite prirode u Hrvatskoj s fokusom na ulogu nezavisnog praćenja upravljanja u sektoru zaštite prirode te na jačanje kapaciteta drugih organizacija;
 - c. Sunce kao partner akademskoj zajednici na znanstvenim i edukacijskim projektima s fokusom na primijenjena istraživanja i popularizaciju znanstvenih spoznaja;
 - d. Sunce kao promotor inovacija sudjelovanja javnosti, transparentnosti, kvalitete rada državnih i javnih tijela i začetaka su-upravljanja u sektoru zaštite prirode i okoliša.

- 2. Zaštita prirode - prilike za programski razvoj:**
 - a. zagovaračka platforma za zaštitu prirode na tragu dosadašnjeg umrežavanja i prepoznatih deficita te kroničnog manjka političke volje za djelotvorno upravljanje;
 - b. snažniji fokus na nezavisno praćenje problema u upravljanju: kadrovanje, nadzor (inspekcije), kolizije i jazovi u nadležnostima, korupcija i nemar (izveštaji u sjeni, studije slučaja, indeks...);
 - c. sustavna izgradnja kapaciteta šireg kruga djelatnika Sunca u suradnji s institucijama
 - d. širenje na druga zaštićena područja - prijenos dobrih praksi u kopnenu Hrvatsku;
 - e. nova faza promicanja održivog ribarstva („no take“ zone, uzgoj vs. izlov, nova zoniranja);
 - f. daljnji rad na edukaciji lokalnog stanovništva i promicanju praksi održivog razvoja;
 - g. popularizacija znanosti i stručnog rada institucija;
 - h. intenzivnija suradnja sa srodnim udrugama i institucijama na Sredozemlju i Balkanu - prijenos iskustava – mogući primarni izvor samofinanciranja koji bi odteretio odnose sa javnim sektorom u Hrvatskoj.

- i. kontinuirani angažman na zaštiti cijelog Jadrana od eksploatacije nafte i zagađenja, i povrh aktualne kampanje, u suradnji s aktivistima i stručnjacima iz susjednih zemalja, putem Zelenog foruma.

3. Upravljanje otpadom – prilike za programski razvoj:

- a. Cemex i lobi koji promovira koncept spalionica na nacionalnoj razini – opasan protivnik koji zahtijeva strateški pristup i razvoj savezništava – Strateška grupa za problematiku spaljivanja otpada na razini ZF gdje Sunce ima značajnu ulogu, s fokusom na radikalno drugačiji nacionalni i regionalni Plan gospodarenja otpadom 2015.- 23.;
- a. mentorstvo drugih aktera u civilnom društvu, naročito u Dalmaciji - pravna i organizacijska podrška, zajedničke akcije i obuke;
- b. Savjetodavno vijeće za okoliš grada Splita – odlična inicijativa koju treba sačuvati od eventualne inercije gradske politike – forum za izgradnju kapaciteta službenika i aktivista;
- c. morski otpad kao strateška niša – nova tema na razini EU za koju je Sunce jedinstveno pozicionirano;
- d. otvaranje pitanja ekonomskih alternativa u Splitu i Dalmaciji u suradnji s drugim akterima – održivog gospodarenja otpadom promocija održivog turizma, ekološke poljoprivrede, održive energetike.

4. Osvještavanje javnosti – programske prilike i lokalne potrebe:

- a. daljnje javne akcije s fokusom na stil života i kulturu u suradnji sa širokim krugom lokalnih udruga na načelu solidarnosti, u svrhu stvaranja klime optimizma i aktivizma među građanima;
- b. Sinjaj.hr kao izvorni, inovativni proizvod Sunca kojeg se može plasirati prema Udruzi gradova i općina radi replikacije pod mentorstvom Sunca (i kao izvor samofinanciranja);
- c. više vremena za razmjenu ideja i informacija s drugim udrugama i građanskim inicijativama u Splitu i neposrednoj regiji;
- d. pokretanje Centra za održivi razvoj gdje se usvajaju praktične vještine održivog življenja u suradnji s drugim udrugama i institucijama (ZMAG, Solarna akademija, fakulteti, škole...);
- e. nastavak edukacija po školama s većim fokusom na mlade uz veće sufinanciranje iz lokalnih izvora (Županija, Grad, Čistoća);
- f. poticanje Županije, Grada i Čistoće na sustavno financiranje istraživanja javnog mnijenja o stavovima i praksama odgovornog ponašanja spram okoliša;
- g. strateško pozicioniranje spram nacionalnih medija – izgradnja kompetencija i odnosa;

5. Strateška partnerstva – prilike:

- a. akademska zajednica – suradnički projekti (IOR, ITZG, fakulteti) putem EU fondova (FP7);
- b. bliska suradnja sa zakladom MAVA kao velika prilika za održivost organizacije;
- c. razjašnjavanje odnosa u odnosu na WWF Hrvatska;
- d. DZZP kao glavni partner na programima izgradnje kapaciteta u upravljanju u sektoru zaštite prirode;
- e. održavanje linije razgraničenja spram institucija vlasti i upravljačkih struktura u sektorima zaštite prirode i okoliša na lokalnoj i regionalnoj razini radi veće autonomije u zagovaračkom radu;
- f. Zeleni forum – aktivno pozicioniranje Sunca na uzajamnu korist, bez odustajanja od vlastitog identiteta posebno u odnosu na zaštitu Jadrana, prirode i gospodarenje otpadom, prilike za nova partnerstva (DOOR), proaktivnija i komunikacija među članicama.

6. Organizacijski razvoj – potrebe:

- a. rješavanje problema neadekvatnog prostora;
- b. nova politika plaća i radnog vremena radi većeg osjećaja sigurnosti i zadovoljstva;
- c. fokus na upravljanje ljudskim resursima – motiviranje, razvoj i zadržavanje osoblja te ostvarenje punog potencijala volontera, uz stalni program stručne prakse;
- d. dogovor oko modela samofinanciranja koji ne ugrožava temeljnu zagovaračku funkciju organizacije te je ne dovodi pod prevelik pritisak obaveza;
- e. fokus na manje većih projekata i više partnerstava gdje Sunce nije zaduženo za administraciju radi smanjenja opterećenja:
- f. daljnji razvoj kompetencija u području javne komunikacije i odnosa s medijima;
- g. diversifikacija kompetencija u području društvenih znanosti – komunikacije, politologija, sociologija, ekonomija na razini osoblja i Upravnog odbora;
- h. aktivnije korištenje članova kao vanjskih suradnika.

Prilog 1 – Izvori informacija za vanjsku evaluaciju

Popis intervjuiranih dionika u periodu prosinac 2014. – veljača 2015.

1. Zrinka Jakl, predsjednica Sunca i voditeljica programa zaštite prirode
2. Mosor Prvan, zaposlenik Sunca i član Upravnog odbora
1. Ivana Krstulović-Grubišić, pravnica Sunca i voditeljica Zelenog telefona
2. Patricija Granić, pravna savjetnica Sunca i bivša voditeljica Zelenog telefona
3. Đordana Barbarić, predsjednica udruge MOST, Split
4. Gabrijela Medunić – Orlić, izvršna direktorica udruge Sunce i voditeljica Programa održivog razvoja i zaštite okoliša
5. Srđan Marinić, predsjednik Društva Marjan, Split
6. Ljiljana Prebanda, predsjednica udruge Sunce i aktivna članica u ulozi savjetnice
7. Gvido Piasevoli, stručni suradnik u JU za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima Splitsko-dalmatinske županije i član udruge Sunce
8. Sanja Matić Skoko, istraživačica Instituta za oceanografiju i ribarstvo, Split
9. Vesna Slapničar, samostalna referentica za razvoj i zaštitu okoliša u Čistoći d.o.o. Split
10. Merica Pletikosić, voditeljica odjela zaštite okoliša CEMEX Hrvatske
11. Vedrana Krstić Ivanišević, Radio urednica na HR – Split, okolišna novinarka
12. Franka Jović Tonkli, urednica emisije HTV –a „ More“
13. Mladen Iličković, urednik emisije HTV –a „Eko Zona“
14. Danijela Šegvić , Grad Split, stručna suradnica Službe za prostorno planiranje i zaštitu okoliša.
15. Iskra Macura, voditeljica Odsjeka za pripremu prostorno planske dokumentacije i zaštitu okoliša Grada Splita
16. Željka Škaričić, direktorica centra PAP/RAC UNEP-a u Splitu
17. Toni Vidan, predstavnik Zelenog foruma u Europskom gospodarsko-socijalnom odboru, dugogodišnji aktivist Zelene akcije
18. Luka Tomac, član koalicije „SOS za Jadran“ u ime Zelene akcije
19. Dušica Radojčić, predsjednica Zelene Istre, Pula
20. Maja Božičević, predsjednica Društva za oblikovanje održivog razvoja DOOR, Zagreb
21. Tomislav Tomašević, aktivist Zelene akcije i suradnik ureda Heinrich Boell Stiftung u Hrvatskoj
22. Vedran Horvat, voditelj ureda Heinrich Boell Stftung u Hrvatskoj
23. Jagoda Munić, predsjednica Friends of the Earth, dugogodišnja aktivistica Zelene akcije
24. Osvin Pečar, ravnatelj Nacionalnog parka Mljet
25. Gojko Antica, ravnatelj Parka prirode Lastovo
26. Irina Zupan, Načelnica Odjela za zaštićena područja Državnog zavoda za zaštitu okoliša
27. Marko Pećarević, Programa za Mediteran Zaklade MAVA, Švicarska
28. Hrvoje Carić, znanstveni djelatnik u Institutu za turizam
29. Nataša Škrbić, samostalna konzultantica za neprofitni menadžment
30. Katica Bezuh, viša inspektorica, Sektor inspekcijskih poslova i unapređenja rada MZOIP
31. WWF MedPO tim (pisana povratna informacija)
32. WWF Adria tim (pisana povratna informacija)

Napomena: Uz intervjuirane, kontaktirani su i Marijan Galović, stručnjak za održivo gospodarenje otpadom kao i Danijel Springer iz MZOIP s kojima se evaluatorica, unatoč više pokušaja, nije uspjela sastati zbog neusklađenih rasporeda.

Vrste kompiliranih podataka 2005. -14. koje je kompiliralo Sunce

1. Proračun - visina proračuna, udio za plaće (%) i za organizaciju/ured (%) i izvori financiranja za svaku godinu
2. Popis svih projekata (naziv, kratki opis, iznos, izvori financiranja, glavni outputi/ rezultati)
3. Popis svih kartiranih područja Jadranskog podmorja koje je Sunce provelo
4. Popis svih provedenih istraživanja Udruge Sunce
5. Istraživanja javnog mnijenja o pitanjima zaštite prirode i okoliša
6. Nalazi evaluacija edukacijskih aktivnosti i projekata Udruge Sunce
7. Popis svih publikacija
8. Popis konferencija i drugih javnih događanja u (su)organizaciji Sunca
9. Popis zakonodavnih i drugih inicijativa oblikovanja javnih politika u kojima je Sunce sudjelovalo
10. Popis javnih rasprava u Dalmaciji od 2005. s naznakom onih u kojima je Sunce sudjelovalo, te s komentarom ishoda
11. Popis održanih edukacija za obrazovni sustav (naziv ustanove, procjena broja sudionika – nastavnika i djece, tema, broj sati edukacije)
12. Zeleni telefon – broj poziva po godinama (mjesecima), glavne teme, broj riješenih pitanja/intervencija
13. Popis medija u kojima su objavljeni napisi o radu Sunca, s okvirnom procjenom učestalosti na mjesečnoj i godišnjoj bazi
14. Popis svih zaposlenika, stalnih suradnika i volontera Sunca od 2005. s periodima angažmana
15. Popis svih organizacija i mreža s kojima je Sunce surađivalo na projektima

Dokumenti, izvještaji i stručni članci

1. *Analiza istraživanja o interesu i potrebama osnovnih i srednjih škola na području Splitsko-dalmatinske županije za pružanje usluga u obrazovanju za održivi razvoj*, CEPOS za udrugu Sunce, 2010.
2. *Analiza stanja prirode u Republici Hrvatskoj 2008.-12.*, grupa autora, Državni zavod za zaštitu prirode, travanj 2014.
3. *Analiza Strategije gospodarenja otpadom i Pravilnika o ambalažnom otpadu RH*, Zelena akcija 2005.
4. *Argumenti protiv spaljivanja otpada*, Zelena akcija, Sunce, IRRE, KESM, Zeleni Osijek i dr. , travanj 2015.
5. *Deklaracija Zelenog foruma*, 2007.
6. *Godišnji izvještaj udruge Sunce*, 2010.
7. *Godišnji izvještaj udruge Sunce*, 2011.
8. *Godišnji izvještaj udruge Sunce*, 2012.
9. *Godišnji izvještaj udruge Sunce*, 2013.
10. *Istraživanje i usporedba EU i hrvatskih standarda u gospodarenju otpadom*, Mreža zelenih telefona, 2005.
11. *Izvešće o sudjelovanju javnosti u odlučivanju i nevladinom sektoru u zaštiti prirode za period 2008-2012 za potrebe revizije Nacionalne strategije i akcijskog plana zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti*, autorica Zrinka Jakl, 2013.
12. *Izvešće organizacija civilnog društva o provedbi Aarhuške konvencije u Hrvatskoj*, uredila Dušica Radojčić, Zelena Istra, 2014.
13. *Izvešće o vođenim pregovorima o pristupanju Republike Hrvatske Europskoj uniji*, Eurospka komisija, 25. 10. 2011.
14. *Okoliš na dlanu I – 2005*, Agencija za zaštitu okoliša, 2005.
15. *Okoliš na dlanu I – 2014*, Agencija za zaštitu okoliša, 2014.
16. *Položaj i utjecaj ekoloških udruga u Hrvatskoj*, autori Jasminka Branilović i Dražen Šimleša, u:

- Razvoj sposoban za budućnost: prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske / Vladimir Lay.*
Zagreb : Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, 2007. Str. 223-259.
17. *Prijedlozi za plan gospodarenja otpadom RH okolišnih udruga, Zelena akcija, Sunce, IRRE, KESM, Zeleni Osijek i dr. , travanj 2015.*
 18. *Rezultati istraživanja javnog mnijenja o stavovima vezanim uz zaštitu prirode, autorica Biljana Opačić, agencija Target za Državni zavod za zaštitu prirode, UNDP, GEF, MZOIP, 2014.*
 19. *Sažeti pregled rezultata pristupnih pregovora po poglavljima, RH, MVEP, 2011.*
 20. *Statut Udruge Sunce, 2012.*
 21. *Strateški plan Udruge Sunce 2008.-11.*
 22. *Strateški plan Udruge Sunce 2012.-16.*
 23. *Važnost zaštite okoliša u Hrvatskoj u procesu pristupanja Europskoj uniji, autorice Ivana Vlašić i Mirna Vlašić Feketija, u: Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja, IJF i FES, 2006.*
 24. *Vidljivost i javna percepcija udruga u Hrvatskoj 2012., uredila Renata Franc, za SIPU International AB - TACSO ured u Hrvatskoj 2012.*
 25. *Zapisnik s okruglog stola „Gospodarenje otpadom i lokalna samouprava“ u organizaciji Nacionalnog odbora Hrvatskoga sabora, održanog 30. rujna 2008., dvorana „Josip Šokčević“, Hrvatski sabor, Trg sv. Marka 6*

Prilog 2 - Popis evaluacijskih pitanja

Relevantnost Udruge Sunce

1. Kako glavna područja djelovanja Udruge Sunce (zaštita prirode s fokusom na Jadransko more, sudjelovanje javnosti u okolišnom odlučivanju i upravljanju, zaštita okoliša i turizam, gospodarenje otpadom, provedba studija utjecaja na okoliš, obrazovanje o održivom razvoju, zakonodavne promjene u procesu pristupanja EU) proteklih 10 godina korespondiraju s ključnim problemima u području zaštite okoliša u Hrvatskoj te u Dalmaciji?
2. Koliko je fokus djelovanja Udruge Sunce usklađen s fokusom djelovanja drugih organizacija za zaštitu okoliša u RH i Dalmaciji – u pogledu tema i pristupa (gdje je izražena dodana vrijednost i komplementarnost, a gdje je izražena koncentracija napora pa i preklapanja).
3. Postoje li teme iz sfere zaštite prirode i okoliša i kojima se Udruga Sunce nije značajnije bavila, a koje drugi dionici smatraju važnima i nepokrivenima na regionalnoj i nacionalnoj razini?
4. Što su glavna uporišta i odrednice reputacije Udruge Sunce iz perspektive njezinih ključnih dionika (drugih okolišnih i zagovaračkih organizacija, stručnih institucija, institucija vlasti, odgojno-obrazovnih ustanova, poslovnog sektora i medija).
5. Kako je udruga Sunce pozicionirana u odnosu na druge institucionalne i izvaninstitucionalne aktere politike zaštite okoliša, s obzirom na pristup informacijama, procesima odlučivanja, financijama i suradnicima?

Utjecaj na javnu politiku zaštite okoliša i prirode u kontekstu pristupanja EU 2005 – 2011 i dalje

6. Kako je Udruga Sunce sudjelovala u praćenju i utjecanju na pregovore RH s EU vezano uz pitanja zaštite prirode i okoliša te sudjelovanja javnosti u odlučivanju o tim pitanjima (izravno sudjelovanje, kontinuirano praćenje formulacije i/ili implementacije, sporadično alarmiranje na probleme; samostalno odnosno zajedničko zagovaranje)?
7. Na koje je sve propise i strateške dokumente Udruga Sunce reagirala u kontekstu pregovora s EU i formuliranja politike zaštite okoliša?
8. Kojim se dodatnim pitanjima na razini nacionalne javne politike udruga Sunce bavila, a koja nisu bila obuhvaćena pregovorima? S kojim efektima po te politike?
9. Gdje se, na razini procesa i sadržaja formuliranja nacionalne politike i procesa pregovora u području zaštite okoliša, mogu zamijetiti efekti istraživačkih i zagovaračkih doprinosa Udruge Sunce (problematizacija službene politike, snažnija participacija javnosti, poboljšanja politike, prijenos tema na lokalnu razinu...)?
10. Kako ključni institucionalni akteri i partneri iz civilnog društva procjenjuju angažman i doprinos Udruge Sunce unaprjeđenju zaštite okoliša i prirode u kontekstu pregovora s EU? Što su posebno vrijedni doprinosi, a što su bile propuštene prilike ili neuspjesi?
11. Kako Udruga Sunce nastavlja s praćenjem pristupnih obveza RH spram EU u području zaštite okoliša u uvjetima članstva? S kojim učincima po djelovanje institucija u RH i EU?
12. Što su bili glavni faktori uspješnosti/neuspješnosti djelovanja u procesu pregovora s EU u području zaštite prirode i okoliša za Udrugu Sunce?

Utjecaj na politiku i upravljačke prakse u području zaštite okoliša i prirode na regionalnoj i lokalnoj razini

13. Koji je bio opseg izravnog sudjelovanja Udruge Sunce u javnim raspravama od 2005. do danas (u koliko rasprava, s koliko pisanih komentara, opseg naknadnog praćenja postupaka)? S kojim efektima po proces i sadržaj postupaka?
14. Javne rasprave: Na koje je sve načine od početka 2005. godine Udruga Sunce bila uključena u procese političkog odlučivanja i oblikovanja upravljačkih praksi o pitanjima zaštite okoliša i prirode na lokalnoj i regionalnoj razini?
15. Planovi upravljanja zaštićenim područjima i vrstama: koji je ukupni opseg planova upravljanja na kojima je radila Udruga Sunce? Na koje je načine Sunce utjecalo na donošenje planova, s kojom dodanom vrijednošću u odnosu na druge aktere posebno mjerodavne institucije? Koliko je planova usvojeno, a koliko je u

- primjeni? Koji je opseg praćenja primjene od strane relevantnih institucija i udruga, uključujući Sunce? Koja je dodana vrijednost planova iz perspektive ključnih dionika?
16. Kartiranje i istraživanja podmorja: koji je ukupni opseg rada Udruge Sunce po pitanju kartiranja posebno biološki osjetljivih lokacija Jadranskog mora? U čemu se ogleda njegova dodana vrijednost u odnosu na rad javnih institucija? Koji su efekti kartiranja u istraživačkom i upravljačkom pogledu?
 17. Zaštita vidre: kakvi se efekti rada udruge na pitanju zaštite vidre u jadranskom i kontinentalnom području, u pogledu upravljanja tim područjima te aktualnoj razini zaštite ove vrste? Na koje se načine rad na zaštiti vidre odrazio na druge teme i područja djelovanja Udruge Sunce? Koja je dodana vrijednost angažmana udruge Sunce u odnosu na zadaće i rad javnih institucija?
 18. Ekopartner: koji je bio opseg projekta i izravni rezultati Eko Partner? Koji su efekti projekta Eko Partner na njegove izravne korisnike? Koji su efekti na lokalne i nacionalne programe u području održivog razvoja i turizma? Koja je dodana vrijednost angažmana Udruge Sunce u odnosu na zadaće i rad javnih institucija?
 19. Upravljanje otpadom: koji su efekti promicanja koncepta Nula otpada na regionalnoj i lokalnoj razini, s obzirom na prakse mjerodavnih institucija i krajnjih korisnika?
 20. Zeleni telefon: kakav je opseg, učestalost i tematska struktura poziva na Zeleni telefon od 2005. nadalje? Koji su efekti posredovanja između građana i mjerodavnih institucija (primjeri intervencija)? Ima li primjera koji ukazuju na to da je Zeleni telefon utjecao na ranije prepoznavanje i rješavanje problema? Kakva je percepcija Zelenog telefona od strane mjerodavnih institucija i zagađivača? Kakvu podršku Zelenom telefonu pruža lokalna i regionalna samouprava?

Utjecaj na javnost

21. Koji je bio opseg angažmana Udruge Sunce na poticanju građana na sudjelovanje u javnim raspravama o prostornom planiranju, okolišnim aspektima razvojnih projekata i planovima upravljanja zaštićenim područjima od 2005. godine do danas (utjecanje na postupak radi većeg uključivanja građana, javni pozivi, mobilizacija građana, javne objave, medijski istupi...)
22. Ima li pokazatelja promjena u opsegu sudjelovanja građana u javnim raspravama i procesima planiranja o pitanjima zaštite okoliša i upravljanja javnim dobrima u razdoblju od 2005. do kraja 2013. godine na razini Grada Splita, Splitsko-dalmatinske Županije te drugih županija gdje je Sunce bilo aktivno?
23. Koji je odaziv građana na Zeleni telefon od osnutka do danas? Koja je prepoznatljivost Zelenog telefona na razini Grada Splita i SDŽ? Kolika je bila slušanost emisije Zeleni telefon Radio Dalmacije tijekom emitiranja? Kako drugi lokalni mediji doprinose animiranju građana za Zeleni telefon? Ima li promjena u osviještenosti, informiranosti i proaktivnosti građana, temeljem sadržaja poziva na Zeleni telefon u proteklih 10 godina?
24. Koji je ukupni opseg javnih događanja koje je Udruga Sunce organizirala od 2005. do danas (okvirni broj i događanja i sudionika, vrste događanja, teme). Koja su se događanja istakla po posjećenosti i odjecima u medijima te spram donositelja odluka, a koji su podbacili?
25. Kakav je pristup Sunca relevantnim regionalnim i nacionalnim medijima (temeljem odabranih primjera iz zagovaračke prakse Sunca)? Da li je došlo do promjena u proteklih 9 godina? Što utječe na medijsku prisutnost? Kakva je percepcija Sunca među relevantnim novinarima na nacionalnoj i lokalnoj razini koji prate pitanja zaštite okoliša i građanskog aktivizma?
26. Koliki je opseg edukacija koje je Sunce organiziralo u proteklih devet godina, usmjerenih na odgojno-obrazovne ustanove na razini vrtića, osnovnih i srednjih škola te fakulteta (broj ustanova, obuhvat nastavnika, obuhvat učenika i studenata)?
27. Koja je njihova dodana vrijednost u odnosu na regularni program i ponudu drugih OCD? Koji je opseg i obuhvat edukacijskih materijala? Kakva je povratna informacija sudionika edukacije i nastavnog osoblja? Koje su perspektive održivosti tih aktivnosti?
28. Ima li indicija o promjenama u razini osviještenosti, informiranosti i proaktivnosti građana RH, SDŽ i Grada Splita po pitanjima zaštite okoliša i prirode u proteklih 10 godina? Ima li indicija koliko je Udruga Sunce prepoznata u dalmatinskoj i splitskoj javnosti?

Utjecaj na aktivističke i stručne organizacije

29. Koja je znanja (stručna, organizacijska, aktivistička) Sunce uspjelo generirati i sistematizirati paralelno sa svojim zagovaračkim radom?

30. Kako se Sunce povezalo i uvezalo s drugim relevantnim organizacijama i institucijama koje funkcioniraju kao centri znanja za pitanja zaštite prirode, okoliša i održivog razvoja? S kojim dobitima po sve uključene?
31. Na koje načine i u kojoj mjeri Sunce utjecalo na pristup i opseg relevantnih znanja za aktivističko djelovanje drugih organizacija i inicijativa za zaštitu prirode, okoliša i održivi razvoj u regiji i Hrvatskoj?
32. Na koje načine i u kojoj mjeri Sunce utjecalo na pristup i opseg relevantnih znanja za djelovanje stručnih i javnih institucija odgovornih za zaštitu prirode, okoliša i održivi razvoj u regiji u Hrvatskoj?
33. Kako je Sunce utjecalo na akademske i istraživačke programe u području zaštite prirode, okoliša i održivog razvoja u regiji, Hrvatskoj i međunarodnom kontekstu?

Organizacijski razvoj i održivost

1. U kojoj mjeri druga Sunce iskoristila mogućnosti financiranja iz pristupnih fondova EU?
2. Kako je financiranje iz EU fondova utjecalo na organizacijski razvoj Udruge Sunce (u pogledu tehničke opremljenosti, kadrovske kapacitiranosti, ekspertize, predvidljivosti i kontinuiteta financiranja i rada, administrativnih opterećenja i dr.)?
3. Kako se rad na pružanju usluga u području zaštite okoliša i prirode (kartiranje, priprema planova upravljanja i studija, konzultantske usluge u turizmu itd.) odrazio na organizacijski razvoj udruge, u pozitivnom i negativnom pogledu?
4. Koje su promjene u funkcioniranju organizacije vidljive u odnosu na 2005. te s kojim učincima na djelotvornost, učinkovitost, internu koheziju i održivost?
5. Koliko je upravljačka struktura odgovarala potrebama organizacije od 2005. do danas?
6. Kako je organizacija uspjela iskoristiti snage te prebroditi slabosti koje je prepoznala u proteklih ciklusima strateškog planiranja 2005., 2008. i 2011. godine?
7. Koji su učinci usmjerenih napora na organizacijski razvoj, kao što su SOKNO, ciljane edukacije, savjetovanja, strateška planiranja i druge zajedničke radionice?
8. Koji su glavna aktualna uporišta te glavni izazovi organizacijske uspješnosti i održivosti Udruge Sunce?

Prilog 3 - Nalazi samoprocjene organizacijskih kapaciteta Sunca, prosinac 2014.

Procjena organizacije od strane osoblja temeljem stupnja slaganja s osam nizova afirmativnih tvrdnji (5 – potpuno se slažem, 1 – uopće se ne slažem), uz dodatna otvorena pitanja. Na anketu je odgovorila 11 zaposlenika i 2 stalna vanjska suradnika Udruge Sunce. Zeleno su označeni najviše, a crveno najniže ocjene unutar svake tematske cjeline.

Tvrdnje	Prosjek
ZADOVOLJSTVO RADOM U SUNCU	4.2
Optimističan/na sam u vezi uspješne budućnosti moje organizacije.	4.6
Zadovoljan/na sam vodstvom organizacije.	4.5
Zaposleni u našoj organizaciji imaju osjećaj sigurnog zaposlenja	3.4
Moja organizacija brine o svojim ljudima.	4.7
Moj posao ima smisla i ima pozitivan efekt na zajednicu.	4.8
Odnosi među osobljem su dobri.	4.7
Radno vrijeme mi odgovara.	4.5
U našoj organizaciji postoji mogućnost daljnjeg obrazovanja.	4.5
Zadovoljan/na sam radnim uvjetima (oprema, prostori).	3.3
Zadovoljan/na sam plaćom i ostalim financijskim naknadama	3.1
DJELOTVORNOST	4.2
Udruga Sunce ima jasno zacrtane ciljeve i očekivane rezultate koji su svima jasni.	4.3
Naš rad snažno je usmjeren je na realizaciju ciljeva i rezultata.	4.5
U planiranju projekata i aktivnosti vodimo se Strateškim planom.	4.3
Često razgovaramo i promišljamo koliko smo uspješni i djelotvorni.	4.0
Uspijevamo ostvariti veliku većinu zacrtanih ciljeva i rezultata.	4.3
Izuzetno nam je važno da rezultate ostvarujemo u definiranim rokovima.	4.5
Izuzetno nam je važna kvaliteta naših rezultata.	4.5
Ne postoje značajna odstupanja u uspješnosti Sunca u različitim područjima rada.	3.3
Uspijevamo iznaći prave načine djelovanja u odnosu na naše ciljeve.	3.9
Sunce je uspješno u zaštiti prirode i okoliša.	4.6
EFIKASNOST	4.3
Moje radno vrijeme je dobro ispunjeno zadacima (bez praznih hodova).	4.7
Radni zadaci se redovito planiraju.	4.3
Rad i realizacija zadataka redovito se prate.	3.9
Moj neposredni nadređeni drži se onog što smo se jasno dogovorili.	4.6
Nastojimo stalno poboljšati i osuvremeniti naše aktivnosti i usluge.	4.3
U našoj organizaciji jednako je važno koliko brzo i koliko dobro radimo.	3.9
Projekti i narudžbe klijenata a definiraju ritam našeg rada svakodnevnog rada.	4.1
U stanju smo odgovoriti na nove okolnosti , zahtjeve i prilike, bez da organizacija trpi.	3.9
U stanju smo paralelno provoditi programe i namicati sredstva za rad organizacije	4.4
Trudimo se maksimalno iskoristiti sve resurse na raspolaganju (novac, opremu, ljude)	4.7
KOMUNIKACIJA UNUTAR ORGANIZACIJE	4.3
Osoblje razumije politiku i ciljeve organizacije.	4.4
Voditelji osoblju prosljeđuju informacije na razumljiv način.	4.5
U našoj organizaciji voditelji i suradnici razgovaraju otvoreno i s uvažavanjem.	4.7
Zaposleni imaju jasnu predodžbu o tome što se od njih u radu očekuje.	4.1
Radni sastanci su redoviti.	4.2
Svakome od osoblja dostupan je uvid u sve dokumente organizacije.	4.0
U našoj organizaciji izražavanje kritika smatra se dobrodošlim.	4.1
Sustavno dokumentiramo svoj rad, dogovore i planiranja.	4.6
U našoj organizaciji vlada obiteljska atmosfera.	4.5
Drugi kolege dostupni su mi kad mi trebaju.	4.1
KOMUNIKACIJA I SURADNJA S VANJSKIM DIONICIMA	4.2
Sunce ulaže puno truda u razvoj odnosa s ključnim dionicima.	4.5
Prema svim dionicima, makar nam bili protivnici, odnosimo se s uvažavanjem.	4.3
Trudimo se maksimalno izlaziti u susret potrebama suradničkih organizacija.	4.3
Druge zelene organizacije nas prihvaćaju, poštuju i prepoznaju naš rad.	4.6
Institucije vlasti nas poštuju kao stručnu i dosljednu organizaciju.	4.0
Uspješno se nosimo s višestrukim ulogama u odnosu na institucije vlasti	4.6
Donatori s kojima smo surađivali imaju pozitivno mišljenje o nama.	5.0
Imamo dobro razvijene odnose s relevantnim medijima lokalno i nacionalno.	3.7
Građani i građanske inicijative imaju povjerenja u nas.	3.7

Možemo se osloniti na podršku naših suradničkih organizacija kada nam ona zatreba.	3.8
MOTIVACIJA	4.3
Pojedinci u organizaciji preuzimaju odgovornost za kvalitetu svog rada.	4.2
Suradnja s mojim kolegama me pokreće i veseli.	4.8
Osoblju su ciljevi organizacije vrlo važni i ozbiljno ih shvaćaju.	4.4
Osjećam da je moj rad važan za organizaciju.	4.3
U organizaciji učimo jedni od drugih.	4.4
Spreman sam na dodatni napor kada to posao zahtjeva.	4.9
Zaposleni su se spremni mijenjati se i učiti radi efikasnosti i dobrobiti organizacije.	4.1
Moje primjedbe i prijedlozi se uvažavaju i prihvaćaju.	4.3
Moj rad je financijski adekvatno vrednovan.	2.9
Moj je rad adekvatno vrednovan poštovanjem i pohvalom.	4.3
OSNAŽIVANJE I RAZVOJ KOMPETENCIJA	4.1
Osoblje je samostalno prilikom obavljanja svog posla.	3.8
Prijedlozi za poboljšanje rada organizacije dobrodošli su od svih suradnika.	4.6
Osoblje se potiče na preuzimanje odgovornijih zadataka.	4.1
Uz voditelje, u planiranju i postavljanju ciljeva sudjeluju i ostalo osoblje.	4.1
Dobar radni rezultat u našoj se organizaciji brzo primjećuje i pohvaljuje.	3.6
Pojedinci su spremni preuzeti rizik za provođenje vlastitih inicijativa.	4.1
Dobivam redovitu povratnu informaciju o kvaliteti svoga rada i prilike za mentorstvo	3.6
Potrebe za profesionalnim usavršavanjem se brzo prepoznaju i zadovoljavaju.	4.0
U Suncu se potiče i njeguje učenje na svim razinama.	4.6
Osjećam se sposobnim predstavljati organizaciju u zajednici i pred partnerima.	4.2
OPĆA PROCJENA ORGANIZACIJSKIH KAPACITETA	4.3
Naša organizacija ima sposobno vodstvo za osiguranje uspjeha organizacije.	4.6
Procedure rada u Suncu su jasne i korisne za dobru koordinaciju rada.	4.1
Međuljudski odnosi u Suncu doprinose uspješnosti organizacije.	4.9
Prema dionicima se ophodimo s poštovanjem i uvažavanjem njihovih potreba.	4.6
Sunce ima dobru suradnju s drugim relevantnim organizacijama i institucijama.	4.3
Sunce pravovremeno i proaktivno namiče sredstva za svoj rad.	4.6
U Suncu je posao tako organiziran da je svaka osoba zamjenjiva.	3.1
Kvaliteta našeg rada je na razini sličnih organizacija u EU.	4.2
Sunce je neovisno o političkim interesima i promjenama vlasti	4.8
Rad Sunca je prepoznat i priznat u lokalnoj zajednici, a i šire.	4.2